

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.



ШАБ [ф. شب — кеча, тун; кечаси] *кт.* кам қўлл. Сутканинг қоронғи қисми; кеч, тун, кеча. *Учинчи шаб ул сакбачча кечаги бесаранжомликни баттароқ қилди.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

Бозори шаб *эск.* Рўза кунларида кечаси бўладиган бозор, тунги бозор. [Шайхантохурда] *Болалар жуда кўп, бозори шабнинг ҳар бурчида тенгираб юришади.* Ойбек, Болалик. **Шаби ҳижрон** *поэт.* Айрилиқ туни, айрилиқ кечаси.

ШАБАДА *Енгил, майин шамол. Субҳидам шабадаси. Оқиом шабадаси. Баҳор шабадаси.* ■ *Тонг чоғи, ҳаво очиқ, офтоб ҳали чиқмаган. Лекин юлдузлар кўринмайди, ёқимли шабада эсмоқда.* С. Айний, Дохунда. *Бир оздан кейин Амударё томонидан эсан салқин шабада бўғиқ ҳавони тарқатиб юборди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

Кўкрагига шабада тегмоқ *айн. кўкрагига шамол тегмоқ қ. шамол.* *Юраги соғ одамларни кўрсангиз, кўкрагингизга шабада тегса, буткул тузалиб кетсангиз ажаб эмас.* А. Қаҳҳор, Минг бир жон.

ШАБАДАЛАМОҚ 1 *Тоза, соф ҳавода бўлмақ, тоза ҳаводан нафас олиб юрмоқ.* -*Бирпас шабадаланг, райком болам, — деди чол.* Ойбек, О.в. шабадалар.

2 айн. шамолламоқ 1. *Нега кўзғалдингиз, тўрам? Шабадалаб қолманг, яна.* И. Султон, Бургутнинг парвози.

ШАБАДАЛАТМОҚ 1 *Шабадаламоқ 2 фл. орг. н. Чақалоқни шабадалатиб қўйма.*

2 *Шамол (шабада) билан губорини кетказмоқ; шамолламоқ. Хоналарни тез-тез шабадалатиб туриш керак.* ■ *Хирмонга тў-*

килган пахтани қабул қилиш, ёйиб шабадалатиш, қоплаш ва жўнатиш — анча машаққатли иш. И. Раҳим, Куз лавҳалари.

ШАББОДА *поэт. айн. шабада.* *Шаббодалар тарар сочинғи. Кўзгу тутар сувлар юзингга. Манман деган барно йигитлар Бош уради босган изингга. Уйғун. Ва шаббода қурғур илк саҳар Олиб кетди гулнинг тотини.* Ҳ. Олимжон. *Юзларимга майинлик билан Хуш шаббоданг урилди салқин.* Х. Салоҳ.

ШАБГАРД [ф. شېگرد — тунда айланувчи, тунги қоровул; тунги ўғри] *эск. тар.* Тунги қоровул; миршаб. *Бандиларнинг тева-рагини яланғоч қилич кўтарган шабгардлар ўраб олган.* С. Айний, Куллар. *Растанинг ўртасида девордаги қозиққа осилган қора фонус хира ёнмоқда, чироқ остидаги гулхан олдида. шабгард [миршаб одами] ётарди.* С. Айний, Дохунда.

ШАБДОР [ф. شېدر] *Йўнғичқанинг бир тури.*

ШАБИСТОН [ф. شېستان — кечки ётоқхона; қоп-қоронғи кеча, қоронғилик] **1** *эск.кт.* Кечки ётоқхона; ички ҳарам доираси.

2 *кўчма поэт.* Қоронғилик, зулмат ҳукмрон бўлган жой; тун. *Шабистонда хаёл сурсам, Сен осмонимда юлдузсан. На юлдузсан, ой гулюз, Шабистонимда кундузсан.* Т. Қаҳҳор, Оқ ўрик.

Шамъи шабистон *Қоронғиликни, масканни ёритувчи нур, равшан чироқ.* *Учмагай сўнгра Муқийм шамъи шабистоним менинг.* Муқимий.

ШАБИХУН [ф. شېخون — тунги ҳужум, тунги талон-торож]: **шабиҳун урмоқ 1**) *бирор томонга қараб югурмоқ, чопмоқ; жуф-*

такни ростламоқ. *Охири, чол-кампир мас-лаҳатлашиб.. бир кечадаёқ шабихун уриб, узоқ бир қишлоққа ғойиб бўлдик.* Файратий, Сабаби тириклик; 2) эск. кечаси кўққисдан ҳужум қилмоқ, билдирмай бостириб кирмоқ. *Юлдузларга шабихун урган Қаҳрамонга қурарлар қаср.* У. Исмоилов, Сайланма.

ШАБКЎР [ф. شبکور – тунда кўрмайдиган] Кечаси, қоронғи тушганда кўролмайдиган. *Шабкўр одам.* ■ [Узоқ вақт] *Овқат емаслик натижасида кишининг боши айланади.. кўзлари хиралашади, ҳатто шабкўр бўлиб қолади.* Газетадан.

ШАБКЎРЛИК Қоронғиликда кўз кўриш қобилиятининг ёмонлашуви; шом ва тунда яхши кўрмаслик. *Ёш мол сут ёки емашақ орқали «А» витамини олмаса.. [унда] шабкўрлик аломатлари рўй беради.* Газетадан.

ШАБЛОН I [нем. Schablone – андоза, намуна] 1 *тех.* Бирор нарсанинг қолипи; андоза. *Шаблон ясамоқ.* ■ *Чигит сеялкаларини сошлаш учун.. яратилган «ПС-56» шаблони республика саноати томонидан бир неча юз дона ишлаб чиқарилди.* Газетадан.

2 *кўчма* Чайналган, сийқаси чиққан нарсга кўр-кўрона эргашиш, шундай йўл; куруқ сафсата. *Ёзувчиларни халқнинг бой, жонли тилидан фойдаланиб, ижод аҳллари ни шаблондан қочиб, ижодий изланиш ва интилишга чақиради.* А. Алиев, Жулкунбой сабоғи. *Қисқаси, шаблон йўқлиги Ойбек тилининг асосий хусусиятидир.* «ЎТА».

ШАБЛОН II *сфт.* Кўр-кўрона тақлид қилишга асосланган; бир қолипдаги, сийқаси чиққан, чайналган. *Нотиқнинг шаблон нутқида хос типик элементларни топши.. учун, таъсирдан ташқари, ўзига хос талант ҳам бўлиши керак.* «ЎТА».

ШАБЛОНЛАШМОҚ Шаблонга айланмоқ, сийқалашмоқ. *Шаблонлашган усул. Шаблонлашган ибора.* ■ *Навоёна ёзилган Ниёзий асарлари мақсадсиз тақлидчилик, шаблонлашган шаклбозлик юзага келтирган ғазаллардан иборат бўлмай.. реал ҳаёт, воқеликнинг шакли, талаби билан бунёд этилган бадиий асарлардир.* «ЎТА».

ШАБЛОНЧИЛИК Иш ёки ҳаракатда кўр-кўрона тақлид қилиш, сийқаси чиққан усулни қўллаш. *Шаблончиликка қарши курашмоқ.*

ШАБНАМ [ф. شبنم – шудринг < شب – тун + نم – ҳўл, нам; сув] Баҳорда, ёзда

кечаси ҳароратнинг пасайиши туфайли майда томчилар тарзида ерга инадиган ҳаводаги, атмосферадаги буг, намлик; ҳаводан инган мусаффо томчи; шудринг. - *Кудуқларда сув камайиб қолганда, қўйларга тонг шабнами кўнган гиёҳ шимитиб ҳам олиб юрдим, – деди Чатоқбобо.* С. Нуров, Дурдона. *Эрталабки шабнам кўёш иссиғида дарҳол кўтарилгандай, хафалик ҳам Ойқиз дилидан дарҳол кўтарилиб кетди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Отам эккан чигитлар Бирдай текис унади, Шабнам эмган ғўзалар Нур қўйнида кулади.* З. Диёр.

ШАБНАМЛАНМОҚ Шабнам билан қопланмоқ, юзига шабнам тушмоқ. *Ёқут кўзли олтин узук билан порласа Келинчакнинг хиналанган нозик бармоғи, Чанқоқ-чанқоқ термулишлар – биринчи бўса Шабнамланса себарганинг тоза япроғи.* Ф. Фулом.

ШАБНАМЛИ Шабнам тушган; шабнам кўнган, шабнам билан қопланган. *Бир баҳорнинг шабнамли тонги эди, Япроқ йиғлоқ киприклардай намланган.* А. Умарий.

ШАБНАМСИЗ Шабнам тушмаган; шабнам кўнмаган. *Шабнамсиз тонг. Шабнамсиз куруқ майсалар.*

ШАБОҲАНГ [ф. شباھانگ] (Ш – катта) *астр.* Катта Йт буржидаги энг йирик ёруғ юлдуз; Сириус.

ШАБПАРАК [ф. شپړک – тунда учувчи] эск. *кт. айн. кўршапалак.* *Кундуздан сўрадим: -Мухолифнинг ким? Дедик: Шабпарак, бойўғли, бўри.* М. Шайхзода.

ШАБРАНГ [ф. شبرانگ – тун рангидаги] эск. Қора рангдаги, қора.

ШАБРОН *айн. шевро.* *Тагчарм, хиром, шаброн, амирконларнинг қай хилидан сўрасангиз, топилади.* «Муштум». ..эгнида янги беқасам тўн, оёғида шаброн этик, ҳаяжони юзига қалққан. Ж. Абдуллахонов, Тошқин.

ШАБ-РЎЗ, шабу рўз [ф. شپوروز – кечаю кундуз] *кт. кам қўлл.* Кеча-кундуз, кеча ва кундуз, кун-тун. *Чалтак бирла ош ташиб, ўтса шабу рўзлари.* Ҳамза.

ШАБЧИРОҚ [шаб + чироқ] 1 Қоронғиликда нур сочиб турадиган афсонавий тош; чақнаб турадиган, рангдор, ярқирама тош.

2 *айн. шамчироқ.* *Қош-қовоқ ораси тўрт йил сақланган Умид шабчироғи порлади ғоят.* Ф. Фулом.

ШАБЧОР [ф. شب چره – тун + چريدن – ўтламоқ] *қ.х.* Чорва молларини тунда ўтлатиш.

ШАВАҚИ *шв.* Шовқин-сурон кўтарувчи, бақирок; шанғи. *Шавақи одам.*

ШАВВОЛ [*а.* شَوَال — унча катта, кўп бўлмаган] Қамария йил ҳисобининг 29 кундан иборат ўнинчи ойи. *Ислом дини талабига кўра, худонинг бандаси бир ой рўза тутгач, рамазон ойдан сўнгги шаввол ойининг уч куни рўза ҳайити қилиши.. лозим.* Газетадан.

ШАВКАТ [*а.* شوكت — тикан; тиф; куч, қудрат, қувват] **1** Эл-халқ ичида қозонилган катта обрў, ҳурмат; шон-шухрат, доврук. *Қизини ер-кўкка ишонмаган онаси.. бу қизни катта шавкат ва дабдаба билан узатишни орзу қиларди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шавкати оламга кетиб, Бировларга қамчи чопиб.. «Ойсулув».* Қайдан келди бу шавкат, ўзғирлик, пешқадамлик. Миртемир.

2 Салобат, виқор; савлат. *Саройнинг ўрталигида.. адрас кўрпачалар тўшалган шийпон остида.. шавкат билан парёстиққа суяниб, карвонбоши ўтирмоқда эди.* С. Айний, Қуллар.

3 Дабдаба, тантана, ҳашамат. *Базм бутун шавкати, бутун анъана ва одати.. билан давом этади.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Шавкат (эркаklar ва хотин-қизлар исми).

ШАВКАТЛИ **1** Катта ҳурмат ва обрўга эга бўлган; донг таратган; шонли, шухратли. *Менинг шавкатли куналарим ўтди, энди тунларим яқинлашмоқда..* Мирмуҳсин, Мёмор.

2 Дабдабали, ҳашаматли. *Шавкатли қаср.*

ШАВЛА [*ф.* شوله / شله — гуручдан тайёрланган юмшоқ ош] Гўшт, сабзи-пиёз ва гуруч солиб пишириладиган бўтқасимон овқат. *Шавла пиширмоқ. Шавлани емоқ. Арзимайди ғалваси, куйдиради шавласи.* Мақол. ■ *Бир қўлида лаганда шавла, бир қўлида чойнак кўтариб кириб келаётган Гулчехра эрига ғалати қараб қўйди.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

Қулоғининг тагида шавла қайнатмоқ Шапалоқ билан урмоқ, тарсаки солмоқ. *Қўшни звено бошиғига ўғлингизни тутиб берсам, қулоғи тагида шавла қайнатиб қўярди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ШАВҚ [*а.* شوق — ҳис-туйғу, эҳтирос; кучли орзу, ҳавас, истак] **1** *кт.* Кучли ҳавас, интилиш; қизиқиш, иштиёқ. *Бу ғазалда.. ёш йигитнинг ҳисси, шавқи, нашъаси янгради.* Ойбек, Навоий. *Бу тил-адабиёт*

муаллими таълим ва тарбия ишини севар, юрагида тобора кучайган бир шавқ билан мактабда ишлар эди. Ойбек, Нур қидириб.

2 Шундай интилиш, қизиқиш туфайли юзага келган кўтаринки руҳий ҳолат; завқ. *Шавққа тўлиб куйламоқ.* ■ [Гули:] *Ғазалким, сўзлағай ишқдин, сафодин. Ғазалдин бу каби шавқ олмаган ким?* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Гармончи ҳам шавқидан беихтиёр ўртага тушиб, ўйин айни доли-гулига келганда, майдон гумбураб кетди.* Ойбек, Кўёш қораймас.

ШАВҚЛАНМОҚ Бирор нарсага ғоят мамнунлик ҳисси билан берилмоқ, руҳий кўтаринкилик билан қизиқмоқ; завқланмоқ. *Шавқланиб куйламоқ.* ■ *Нодиржон Набижонович ёш дўстининг ичдан тўлқинланиб бораётганидан шавқланди.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Кафтларини бир-бирига уриб, шавқланиб, ўртоғини мақтади Комила.* Ойбек, О.в. шабадалар.

ШАВҚЛИ **1** Бирор нарсага ғоят берилиб ёки қизиқиб кетадиган; серзавқ. *Шавқли одам.*

2 Кишига шавқ-завқ, руҳий кўтаринкилик, шодлик, роҳат бахш этадиган; жўшқин; жозибали, завқли. *Яшил уватларда завқли қўшиқлар, Шавқли хангамалар бўлар кўп шинам.* Ф. Фулом. *Унинг назарида, бундан суюмлироқ, бундан ҳам завқ ва шавқлироқ иш йўқ эди дунёда.* Н. Фозилов, Дийдор.

ШАВҚСИЗ **1** Бирор нарсага юракдан берилиб, қизиқиб кетмайдиган; бирор нарсадан завқлана олмайдиган; лоқайд. *Шавқсиз одам.*

2 Кишига шавқ-завқ, ҳузур бағишламайдиган; завқсиз. *Шавқсиз мусиқа. Шавқсиз ҳикоя.*

ШАВҲАР [*ф.* شوهر — эр] *эск.* Хотиннинг эри; эр, рафиқ. *Инчунин ўшал хотиннинг.. шавҳари жавобгардир.* И. Акрам, Адолат.

ШАГРЕНЬ [*фр.* chagrin — *ф.* < сағри] **1** Қўй, эчки, от териларидан тайёрланган, гадир-будур юмшоқ тери. *Шагрендан тикилган маҳси.*

2 махс. Муқовага ишлатиладиган қоғоз ёки коленкор.

ШАДДОД [*а.* شَدَاد — кучли, қудратли; жуда ёмон (огир); қийин; золим, қаҳрли] **1** Ўз хоҳиши, ҳукмини ўтказадиган; шафқатсиз, золим. *Болалар бахтининг юлдузларида Заҳарлар сочмоқчи қайси жаллодлар? Дунё-*

нинг равшанлик — кундузларига Зулмат қуймоқчими бебош шаддодлар? М. Шайхзода. *Иброҳим ака, гапингиз тўғрику-я, лекин Исфандиёр тўрани шаддод дейишади.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Ўз фикрини ўтказишга тиришадиган; ўжар, чўрткесар; ўз фикрини қатъийлик билан, дадил айтадиган, тортинмас (асосан аёллар ҳақида). *Шаддод, гапини бировга бермайдиган, эркакшода Асрора звенога бошлиқ бўлди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Майнанинг уддабуронлиги.* [Иван Василични] *ҳайратда қолдирди: «Шаддод қиз. Оламга татийди».* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ШАДДОДЛИК Шаддод шахсга хос хислат, хатти-ҳаракат. -*Бунга мен жавоб бераман, — деди у [Лобархон] шаддодлик билан.* И. Раҳим, Зангори кема капитани. *Тожихонни, шаддодлигига қарамай, Машрабжон ёнида қизларга хос иффат чулғаб оларди.* Мирмуҳсин, Югурдак.

ШАЖАРА [а. شجرة — дарахт; дарахт шаклида тузилган схема] Маълум бир уруф авлодларининг келиб чиқиши ва ўзаро қариндошлик даражасини изчиллик билан кўрсатувчи рўйхат, тарих; силсила. *Сомнийлар шажарасининг сунги бутоғи бўлган подшо Нух бинн Мансур касалманд одам эди.* М. Осим, Китобга ихлос. *Шажарамиз бор. Унда барча ажодларимизнинг тарихи ёзилган.* А. Ҳақимов, Илон изидан.

ШАЙ I Тайёр ҳолга келтирилган; тайёр, тахт. *Ҳамма нарса шай. Доим шай бўлиб турмоқ.* *Қуролни шай қилиб қўймоқ.* ■ *Клубда столлар ясатиб бўлинган. Утиришни бошлашга ҳамма нарса шай.* М. Хайруллаев, Кўнгил. *Асбоб-ускуна шай бўлса, материаллар тахт бўлса, калавачи панд емайди.* М. Жўра, Қуёшдан нур эмганлар.

ШАЙ II [а. شىء — нарса, буюм; нимадир] кам қўл. Нарса, предмет. У [Раҳмон-али] *ҳикоя қилади: «Муҳаббат бир бало шайдир, гирифторм бўлмаган билмас».* Н. Сафаров, Катта қарвон йўлда.

ШАЙБА [нем. Scheibe — лаппак; гардиш; диск] I *тех.* Гайка ёки винт каллаги остига қўйиладиган, ясси ҳалқа кўринишидаги деталь. *Унинг орқасидан гайка, шайба.. яна аллақандай эҳтиёт қисмлар чиқиб келаверди.* «Мушгум».

2 спорт. Хоккей ўйинида қўлланадиган, қаттиқ қора резинадан тайёрланадиган яс-

си диск. *Дарвозага шайба киритмоқ. Шайбани урмоқ. Шайбани тўсиб қолмоқ.*

ШАЙДО [ф. шйда — севгидан девона бўлган, ҳаддан ташқари гирифторм, мафтун] I Бирор кимсани ғоят даражада севиб қолган, мафтун бўлган, унинг учун ҳамма нарсадан кечишга тайёр; жўшқин ошиқ. *Шайдо бўлмоқ. Шайдо қилмоқ.* ■ -*Парво қилма. Омон-эсон Тошкент борайлик, бировнинг суқи тушмаганидан топиб бераман. Кўрибсанки, у ҳам шайдо, сен ҳам. Мени дуо қилаверасанлар, — деди Суннат. Шухрат, Шинелли йиллар. — Шайдоларингиз иккита бўлиб қолибдими? — деди яна кимдир. Яна кулги кўтарилди.* М. Қориев, Ойдин кечалар. *Гул юзи уни [Фуломжонни] шайдо қилган ўша дамда, хирмонда Ҳаётнинг Мадаминхўжа қизи эканлигини билибмиди? М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

2 Бирор нарсага ғоят даражада қизиқадиган, ашаддий ишқивоз. *Футбол шайдоси. Муסיқа шайдоси. Санъат шайдоси.* ■ *Акасининг ҳар қандай янгилик шайдоси эканлиги хусусида гапира кетди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

ШАЙДОЙИ [ф. шидايى — телбаларча ошиқлик] I *айн. шайдо.* Бир кўришдаёқ у қизга шайдойи бўлди. *Хоккей шайдойилари.*

2 Бирор кимсани ғоят даражада севиш ёки бирор нарсага ниҳоятда берилиш туфайли ақл-ҳушини йўқотган; мажнуннамо, девона. *Ўзингиз ҳам бирор қизни шайдойи бўлиб севганмисиз? Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.*

ШАЙДОЙИЛИК Шайдо эканлик, шайдо бўлишлик; шайдолик, мафтунлик.

ШАЙДОЛИК Шайдо эканлик, шайдо ҳолат. *Менинг шайдолигим бу нозпарвар дилрабодандир. Ҳабибий. Шайдолигимни, дилбар, инкор қилмасанг-чи. Шўхий. Биламан баҳорнинг эрка шамолин, Севаман тупроқнинг уйғониш чоғин, Бўсалар фаслини, ёрнинг жамолин.. Ҳай-ҳай, шайдолигим тутмасин тагин!* М. Шайхзода.

ШАЙИН [а. شين — нуқсон, кам-кўст] Икки учига тарози паллалари осиб қўйиладиган, унда тортиладиган нарса оғирлигини аниқлаш учун хизмат қиладиган темир ёки ёғоч мослама. *Холмат аканинг қораси кўринди. У елкасида тарозининг шайиними, лангарми, нималарнидир кўтариб, хирмон томон жадал келмоқда.* И. Раҳим, Куз лавҳа-

лари. *Тарозибон бўлмаган вақтларда шайин бошига ўтиб, юк тортиш ҳам [Ҳошимнинг] кўлидан келади.* С. Айний, Эсдалиқлар.

ШАЙКА [р. шайка < турк. saika – казакларнинг катта қайиғи] Босқинчилик, ёвузлик қилиш ниятида тил бириктириб иш кўрадиган кишилар тўдаси. *Жиноятчилар шайкаси.* ■ *Кўрқмас, ғайратли милиция раҳбари турли шайкаларга даҳшат солди.* Газетадан.

ШАЙЛАМОҚ Тайёр ҳолатга келтирмоқ, тайёр қилиб қўймоқ, тахт қилмоқ. *От-араваларни шайламоқ.* ■ *Тракторимни шайлаб қўйганман. Қатор ораларида қўшиқ айтиб ишламасам, армондан чиқмайман.* Ф. Нуруллаев, Бўз йигит. *Одамларни механизаторлик курсларида ўқитялмиз.. техникани кўкламга шайлаялмиз.* Газетадан. *Халқни.. курашга шайлаш керак.* Ойбек, О.в. шабадалар.

Ўзини шайламоқ Бирор иш-ҳаракатни бошлашга тайёр бўлиб турмоқ. *Сизлар ҳам белни маҳкам бойланглар, ўзларингни шайланглар.* «Равшан».

ШАЙТАНАТ [а. شيطنت – шайтонлик, иблислик; ярамас, шайтоний қилиқлар] **1** дин. Шайтонлар; шайтонлар макони.

2 кўчма Маккорлар, фирибгарлар тўдаси, разиллар мажмуи. *Бу мақсад йўлида бутун одамлар Шайтанат тахтини ерга қилди жо.* Ф. Фулом.

3 Маккорлик, фирибгарлик, шайтонлик. *Анвар ўзини табрик қилувчи уламо ва ашрафлар юзидан очиқ равишда риё, шайтанат ва тама ўқир, камбағаллардан содда самимият кўрар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ШАЙТОН I [а. شيطان – иблис; жин, ажина] **1** дин. Одамларни дин йўлидан оздирувчи, уларни гуноҳга, жиноятга, разолатга бошловчи ёвуз руҳ ёки ёвуз руҳларнинг бошлиғи; иблис. *Эй улуг шоҳ, бу йўлдан қайт, шайтон васвасасига учма, кейин пушаймон бўлиб юрма.. «Олтин бешик».* *Бойни ҳам шайтон йўлдан урган.* К. Яшин, Ҳамза. *Ибодат қилмаслик умуман гуноҳ эмас, лекин ибодат қилмаган киши, шайтоннинг гапига кириб қилмагани учун, гуноҳ ҳисобланади.* А. Қаҳҳор, Қабрдан товуш. - *Оббо, қизиталоқ. Шайтоннинг домласи экан-а!* *Зақунчиларнинг кўпи шунақа бўлади, – деди Тантйбойвачча папиросини тортиб.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Айёр, қув одам; алдамчи. *Анави магазинчи бор-ку. Улеудек шайтон..* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 кўчма Шўх, ўйноқи. *Қиз бола шайтон бўлади-да, тавба, бўй-басти чўзилиб, ростдан ҳам, суқсурдек қиз бўлибди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. - *Ҳа, шайтон қиз, – деди Ўринбой, – шу ерда ҳам қўймайсан-а?* Ойдин, Келин ўғил туғибди. *Бизнинг Авазга ўхшаган битта шайтонроғи «Йигирма олтинчиси отилмасин!» деб қийқиради.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Ноумид – шайтон Инсон доим умид, яхши ният билан яшашини, умидсизланмасликни қайд этувчи, шунга даъват этувчи ибора. *Дийдор кўришамиз, ноумид – шайтон!* И. Раҳим, Чин муҳаббат. - *Қўйинг, ноумид – шайтон, – Ойшабону эрига таскин берган бўлди.* Ҳ. Фулом, Машғал. **Шайтон арава с.т. эск. айн. велосипед.** *Йиртиқ-ямоқ кийим билан ўсган ўғиллари шайтон аравада ўтиб, атроф маҳалла болаларининг кўзларини ўйнатди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Шайтон йиғиси** Ёлғондакам, йўлига бўладиган йиғи. *Озгина «шайтон йиғиси» қилмагунингча, иш ўнганмайди.* А. Қодирий, Улоқда. *У буни «узатиладиган қизларнинг шайтон йиғиси» деб тушунди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Шайтонга ҳай бермоқ** Бирон хатти-ҳаракатдан ўзини тиймоқ, ўзини босмоқ. [Ҳайитжон:] *Айбмас, хўп андиша қилгин, шайтонга ҳай бергин, бу кунлар ҳам ўтар.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Бир тўполон чиқазиб, обрўсини уч пул қилай дедим-у, яна шайтонга ҳай бердим.* «Муштум». **Шайтони зўр (ёки кучли)** Шўхлиги («шайтонлиги») тез ва кучли қўзғаладиган, шундай хусусиятли. *Яна ким билсин, бу қизларни!* *Уларнинг шайтони зўр бўлади, дейишади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Шайтони кўзимок** «Шайтони» кўзғамок, жини тутмоқ. [Холида] *Қўл чўзса етгудай жойда бекиниб ётган акаси билан Мунавварни кўрмади.* *Мунавварнинг шайтони кўзиб: -Этагидан торт!, – деди Йўлдошга.* С. Анорбоев, Мехр.

ШАЙТОН II [а. شيطان] с.т. Дурадгорлик ва бинокорлик ишларида: сатҳнинг текислигини аниқлаш учун ишлатиладиган асбоб; ватерпас. *Горизонт текислигини шайтон ёрдами билан билиш мумкин.* «Астрономия». *Тахтанинг бир учини қозикча қадаб, иккинчи учини унгур томонга қаратиб, шай-*

тон билан текисланади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШАЙТОНБАЧЧА [шайтон + бач(ч)а] сўк. Шайтоннинг боласи, кичкина шайтон. -Ух, бир фалокатдан қутулдим, ҳай, шайтонбачча, кеча берган пулинг қанча эди? — деди Ҳожжи бобо Шум болага. Ф. Фулом, Шум бола.

ШАЙТОНИЙ [а. شيطاني — шайтонга хос, оид] Айёр, фирибгарларга хос. [Ҳасанали] Отабекни ечинтирар экан, ризосиз бир оҳангда деди: -Ўғлим, сизга шу шайтоний ишнинг нима зарурати бор? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШАЙТОНКОВУШ I Эрта баҳорда ўсиб чиқадиган кўп йиллик бошоқли ўт.

2 Шундай ўтдан кавуш тахлитида тўқиб ясаладиган болалар ўйинчоғи.

ШАЙТОНКОСА Итузумлар оиласига мансуб икки йиллик захарли ўт, мингдевонанинг бир тури, қора мингдевона.

ШАЙТОНЛАМОҚ I Тутқаноқ тутмоқ, тутқаноғи тутиб қолмоқ. *Бола шайтонлаб қолди.* ■ Уйимизда бир бечора бемор бор, шайтонлаб ётибди, тақсир, бориб дам солиб келинг, шояд, нафасингиздан шифо топса. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Тутқаноқ тутгандагига ўхшаш ҳаракатга тушмоқ, ўзини у ёқ-бу ёққа ташламоқ; ўйноқиламоқ. *Шайтонламай тўғри тур.* ■ Гоҳо-гоҳо молхонада шайтонлаб, шаталоқ отишга интиляётган бузоқни уришган Раҳмон отанинг овози келиб туради. И. Қаландаров, Шоҳидамас, баргида.

ШАЙТОНЛИК I айн. иблислик.

2 Шайтонга хос хатти-ҳаракат, иш, қилиқ (қ. шайтон 2); айёрлик. *Директор мулоимгани юрган йигитдан шунча шайтонлик келганидан ажабланди.* Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. *Лекин келинойилари.. бу ҳолни ҳийла ва шайтонлик эканини яхши англасалар ҳам, ҳовлиқма, лақма-енгил Лутфинисо бунга чиндан ишонар.. кўз ёши қилар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ШАЙТОНТЕРИ с.т. Қалин, пишиқ ип газлама. *Чидаганга чиқарган дейсизми, бурга чит дейсизми, роҳатбадан дейсизми.. шайтонтери дейсизми.. кеп қолинг, харидор!* Ф. Фулом, Шум бола. *Машинани мойлаганда ёки техник назоратлар пайтида шайтонтеридан тикилган фартук ёки халат кийиш фойдали.* Газетадан.

ШАЙХ [а. شيخ — қария, кекса; уруғ, қабила бошлиғи; диний раҳбар; олим, мураббий] Исломи дини тарқалган мамлакатларда, аввало, билимдон кишиларга, сўнгра уламо ва фақиҳларга берилган ном; кейинчалик муқаддас жойларнинг мутасаддилари ҳам шайх деб юритилган. *Миркарим.. дарров ўз қиёфасини ўзгартириб олди: бошига катта салла ўради, эгнига кимхоб тўн кийди ва вақтинча авлиё шайхга айланди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Амирлар, шайхлар, уламолар кенгашиб.. катта қўшин билан боришга фатво берилди.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб. *Шу куни отасининг мазорига бориб, шам ёқди, қабристондаги шайхларга назр берди Малак.* Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.

ШАЙХЛИК Шайх мақоми, лавозими. -*Шайхлик муборак, — деди Нодиров, Бобомирзага ҳазил қилиб.* И. Раҳим, Тақдир. *Миркарим Тўқсонов.. Шоҳимардонга қочди — амалисининг у ерда шайхлик қилишини билар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ШАЙХУЛИСЛОМ [а. شيخ الاسلام — ислом дини шайхи; диний қонунларни шарҳловчи] дин. Мусулмон руҳонийлари бошлиғининг унвони, олий диний унвон ҳамда шу унвонга эга киши, бош руҳоний. *Ҳусайн Бойқаро.. шайхулисломдан шариятга доир бир масалани сўради.* Ойбек, Навоний. *Шайхулислом Исомиддин ҳазратлари ҳам шаҳзода ёнидаги чодирлардан бирида.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ШАК I [а. شك — шубҳа; ишончсизлик, ишонмаслик] Шубҳа, гумон. -*Мен билмадим, — деди [уста] ниҳоят, — шак йўқ, оғир гап.* О. Ёқубов, Ларза. *Бу андишанинг ҳақлигида шак йўқ, Анвар!* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Менинг Каримовдан жуда шаким бор, бу одам бизга яхшилик соғинмайдиган кўринадди.* Ҳ. Шамс. Душман.

Шак келтирмоқ Шубҳа билан қарамоқ; ишонмаслик. *Илоҳий қудратга шак келтирмоқ.* ■ -*Шариятга шак келтирган бу аблаҳни зиндонга солмоқ зарур, — деди [қозикалон] катта салласини силкитиб.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Муқаддас авлиёлар ишига шак келтириш — улуг гуноҳ.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ШАК II [а. شك] Рамазон (рўза) ойи киришидан олдинги кун; рўза арафаси. *Шак куни.* ■ *Бир ёқдан рўза ойи ҳам юракка гулгула солиб яқинлашмоқда эди.* Пашмак

Махдум, сўфи, яна бир неча обрўли одамларни чақириб, уларни шак куни палов билан сийлаб, рўза куни уларга оғиз очтириш.. керак! М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

ШАКАР [ф. شکر < қад. хинд. sakkhara – шағал, қум; қанд уни] 1 Лавлаги ёки шакарқамиш ўсимлигидан саноат йўли билан олинадиган оқ-сарғиш рангли қумсимон ширинлик. *Шакар сепилган қатлама. Ширин сўз шакардан ширин.* Мақол. ■ *Ҳолва ясамоққа шакар керакдир. Безак ишламоққа заргар керакдир.* Ё. Мирзо.

2 кўчма Ширин, мазали, тогли. *Шакар қовун.*

3 кўчма Кишига ёқадиган, ёқимли. *Тили шакар қиз.* ■ *Тополмайин юрур ёрнинг ўзини, Тўтиё қилади шакар сўзини.* «Ширин билан Шакар».

4 Шакар (хотин-қизлар исми).

Тил учуда шакар бермоқ 1) тилидан сўрдирмоқ. *Кетма, ёрим, кетма, жоним берайин, Тилимни(нг) учуда шакар берайин.* «Кўшиқлар»; 2) салб. ширин сўз билан ийдирмоқ; тилёғламалик қилиб аврамоқ, алдамоқ. *Соҳиб қори, ўз таъбири билан айтганда, илонга ҳам тилининг учуда шакар берадиган киши.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Тилиннга шакар** Яхши, ёқимли сўз (гап) эшитганда айтиладиган ибора. **Шакар қоп** Майин каноп матодан тикилган кичикроқ қоп, линча. [Қудратнинг] *Бошида моғор, эски дўппи, олдида шакар қопдан тикилган фартук.. бадани қўлидаги темирдай мустаҳкам.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Шакари оғзингизда** Савдо муносабатиди: сотувчининг мол баҳосини айтиб, харидорга хитобан «сўранг, сизга қанча бўлса бўлади» мазмунида айтадиган ибораси.

ШАКАРАК I [ф. شکرک] Қовун турларидан бири.

ШАКАРАК II [ф. شکرک] Ўсимлик бити; шира.

ШАКАРАНГУР [ф. شکرانگور – шакардай ширин узум] Узумнинг пўсти юпқа, нимранг, карсиллайдиган ширин нави. *Овқатни еб бўлишгач, бир баркашда карсиллаган шакарангур, эчкмар ва шафтоли чиқди.* Ойбек, Улуғ йўл. *..кампир тайёрлаган дастурхон ёнига ўтириб, ҳусайни, карсиллайдиган шакарангурдан чўқилади.* Мирмуҳсин, Умид.

ШАКАРГУФТОР [ф. شکرگفتار – ширинсўз] кт. кам қўл. Гапи-сўзи ёқимли; тили ширин, ширинсўз. *Садоқат бирла ҳар меҳнат учун тайёрлардансиз, Билимдону ширин сўзли шакаргуфторлардансиз.* Ҳабибий.

ШАКАРГУФТОРЛИК Кўнгиш очадиган, ширин суҳбат, гурунг. *Шакаргуфторлик қилмоқ.* ■ *Хушчақчақлик, одамишавандалик, шакаргуфторлик, соғлом ҳазил кишини яшартиради.* Газетадан.

ШАКАРЛАМОҚ Шакар аралаштирмоқ, шакар сепмоқ; шакар билан қориштирмоқ. *Қулуннайни шакарламоқ. Варақи сомсани шакарламоқ. Лимонни кесиб, шакарлаб қўймоқ.*

ШАКАРЛИ I Таркибида шакар бўлган. *Шакарли моддалар. Шакарли ўсимликлар.*

2 Шакар қўшилган, шакар сепилган. *Шакарли чой.*

ШАКАРНАЙ [ф. شکرناى] айн. шакарқамиш.

ШАКАРОБ [ф. شکرآب – ширин, шакарли сув] шв. Аччиқ-чучук. *Шакаробга туз сепмоқ.* ■ *-Келин, помидор олиб чиқинг, бекор ўтирмай, шакароб қила тураман, – деди уста.* Т. Алимов, Одамсиз уйлар. *Садбархон бўлса, шакаробга ниёз тўғраётган эди.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

Шакароб соя Дарахт барглари оралаб тушган парча-парча соя. *Толлардан тўкилган шакароб соя Дурра ҳам бўлолмас уйлар томига.* Ҳ. Шарипов. **Шакароб қилиб сув сепмоқ** Челақдаги сувни қўл билан сачратиб сепмоқ. *Жиккаккина самоварчи, кечки чойхўрларни кутиб олиш учун, пақирдаги сувни аягандай, чимдим-чимдим шакароб қилиб, сўрилар ёнига сепмоқда.* А. Мухтор, Опасингиллар.

ШАКАРПАЗ [ф. شکرپز – шакар, ширинлик пиширувчи] Пашмак, ҳолва, обаки, новвот каби миллий ширинликлар пиширувчи мутахассис; қандолатчи. *-Бобомурод шакарпаз – қўли гул одам. Жойинг жаннатда бўлгур, бултур қазо қилди, – почча қўл очиб, шакарпазнинг арвоҳига фотиҳа ўқиди.* С. Анорбоев, Меҳр.

ШАКАРПАЗЛИК I Шакарпаз иши, касби. *Шакарпазликда бобомнинг олдида тушадигани бўлмаган экан.* Газетадан.

2 Пашмак, новвот каби маҳаллий ширинликлар тайёрланадиган бино, цех. *Мен шакарпазликда ишлайман.*

ШАКАРПАЛАК [ф. + а. شكارپالاک — па- лаги ширин] Сирти сертўр, ўзи серэт ўр- тапишар қовун нави. Маҳмуд яқиндаги по- лиздан битта шакарпалак узиб чиқиб, ерга қўйди-да, Ширмонхоннинг етиб келишини кутиб турди. С. Зуннунова, Олов. Шакар- палак қовунлар, зилол бодринглар қуёш нури- нинг, тупроқнинг ажойиб неъматлари эмас- ми! Э. Охунова, Қуёш — ошпаз.

ШАКАРПОЯ [ф. شكارپايه — пояси ши- рин, ширин пояли] Шакарқамиш ўсимли- гининг пояси; шакарқамиш.

ШАКАРҚАМИШ Қанд (шакар)модда- ли, ўтсимон кўп йиллик ўсимликлар тур- куми.

ШАККОК [а. شڪاك — шубҳа билан қа- райдиган, ишонмайдиган] 1 Ҳар нарсага шубҳа, ишончсизлик билан қарайдиган, ишонмай, иккиланиб турадиган одам. *Мав- сумда 250—300 тонна пахта териб, шак- кокнинг кўзига кўрсатган қаҳрамонлар бит- та-иккита эмас.* Газетадан.

2 Диний ақидаларга шубҳа билан қа- райдиган, шак келтирадиган киши. *Ҳой мусулмонлар!.. Бу шаккок.. бедин болшевой- ларни думмага сайлаб, исломни оёғости қи- лишди.* К. Яшин, Ҳамза.

ШАККОКЛИК Шаккок иши, хатти- ҳаракати; шак келтириш. -*Сизни шаккоклик- да айблаш учун [бекларда] ҳеч асос борми? — сўради Навоий кулиб Султонмуроддан. Ойбек, Навоий.*

Шаккоклик қилмоқ Шак келтирмоқ (қ. шак 1). *Бош тортувчилар чиқиб қолгудек бўлса.. дини ислом ишига шаккоклик қилган имонсиз сифатида бошини танасидан жудо қиласиз.* Н. Сафаров, Наврўз.

ШАКЛ [а. شكل — кўриниш, расм; тарз, усул] 1 Нарсанинг ташқи кўриниши, сирт- қи қиёфаси, ифодаси. *Учбурчак шаклидаги жисм. Айиқ шаклидаги қоя. Шақлини ўзгар- тирмоқ. Бирор шаклга қиритмоқ. ■ Дераза ойналарига турли шаклда қийиқ қоғозлар ёпиштирилган. Ойбек, Қуёш қораймас. Дў- кондор уларга қалин китоб шаклида бир нимани тутқазди. Ойбек, Танланган асар- лар.*

2 мат. Маълум кўриниш, қолипдаги нарса, фигура. *Геометрик шакллар.*

3 физ. Жисмининг ҳолати, кўриниши. *Муз сувнинг қаттиқ шаклидир.*

4 Мазмуннинг ифода томони, ташқи кўриниши, ифодаланиши. *Бу ажойиб асар- обидада минг-минглаб ўзбек оилаларининг жасорати умумлашма шаклида ифодаланган. Газетадан. Янги давр қўшиқлари анъанавий шакллар.. тасвир воситаларисиз туғилиши ҳамда ёйилиши мумкин эмас эди, албатта. «ЎТА».*

5 кўчма Бирор нарсани амалга ошириш йўсини; усул. *Сен билан иккимиз икки шаклда ўйлаймиз. ■ Пахта фронтидаги ижодий меҳнат хилма-хил шакллар касб этяпти. Х. Фулом, Ишонч. ..адабий алоқа- ларимиз янги-янги шакллар билан бойиди. Газетадан.*

ШАКЛАН [а. شكلان — шаклига, ташқи кўринишига кўра] Воқе бўлиш, амалга ошиш ёки ифодаланиш усулига, шаклига кўра. *Чиндан ҳам истиора шаклан энг сиқиқ формадаги ўхшатишни эслатади. «ЎТА».*

ШАКЛАНМОҚ эск. Шубҳа билан қа- рамоқ; шубҳаланмоқ. *У бу ҳолдан шаклан- ди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ШАКЛДОР [а. + ф. شكلدار — шаклга эга] 1 айн. шакли.

2 Мураккаб шаклга эга бўлган; жим- жимадор, серҳашам. *Шаклдор нақш. Шакл- дор пештоқ.*

ШАКЛИЙ [а. شڪلى — шаклга доир] Муайян шаклга эга бўлган, аниқ бир шакли; шаклан.

ШАКЛИК дин. Шак куни марҳумлар- нинг арвоҳларига бағишлаб аёллар учун ўтказиладиган кичик маърака. *Чолнинг ёс- тиғи тагидан топилган пул уни кўмиб ке- лишгагина етди. Ҳали бу ёқда учи, еттиси, йигирмаси, фотиҳахонлиги, шаклиги, иф- торлиги, икки ҳайити.. ва ҳоказолар бор. М. Осим, Тилсиз гувоҳ.*

ШАКЛЛАНМОҚ 1 Маълум бир шакл- га кирмоқ, шакл, тус олмоқ. *Тандирда ёғ- лиқ хамир аста вижирлаб бўртиб, чекич ўринлари дарҳол шаклланди. Х. Фулом, Тош- кентликлар.*

2 Юзага келмоқ, яралмоқ. *Болада дид йиллар давомида шакланади, ривожланади. ■ Бу ердаги.. одамларнинг қиёфаси ўзгарди, янги ижтимоий муносабатлар шаклланаёт- ти. Газетадан. Шариф Ризаев матбуотда ишлай бошлаган даврларда журналистикан- инг айрим жанрлари ҳали шакланмаган эди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.*

ШАКЛИИ Муайян шаклга, кўринишга эга бўлган. Унсин туморча шакли ҳовлига наमत ёзиб, курсида ўтириб, маҳси тикади. Ойбек, Танланган асарлар. *Қирқма шахмат усулида ишлаш учун.. текис ва тўғри шакли.. участкалар ажратилсин!* Газетадан.

ШАКЛ-ШАМОЙИЛ [шакл + шамойил] Ташқи кўриниш; қиёфа, важоҳат. *Шакл-шамойили девни хуркитадиган.. бир махлуқни шонли бир куннинг армуғони қилиб белгилашга каминангизнинг у қадар кўнгли бўлмайди.* К. Алиев, Қўланса ҳадя. *Бизгача етиб келган бу ёдгорликларнинг кўпчилиги ҳозирда ҳам шакл-шамойилини, ҳусну чиройини қарийб сақлаб, томошабинларни ҳаяжонга солиб келмоқда.* Газетадан.

ШАКСИЗ Муқаррар равишда; аниқ, шубҳасиз. -*Ҳар ким келса, бундан шод бўлиб кетар, Сил бўлса, ўпкасин яраси битар, Қари келиб кўрса, шаксиз ёш этар, Ёш йигитдек даврон сургали келдим.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

ШАЛ [а. شلل / شَلّ — фалаж; фалажланиш; шол касали] айн. шол II.

ШАЛАББО Сувда ивиб кетган, жиққа ҳўл; шилта. [Сувонжон билан Ойсулув] *Ўзларини панага олгунча бўлмай, шилтаю шалаббо бўлишди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Устбоши шалаббо, совқотган икки дўст секин-секин қирғоқ томон силжишди.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Ёмғирда шалаббо бўлган деҳқон болалари сакраб, ўйинга тушишарди.* Мирмуҳсин, Созанда.

ШАЛАЙИМ Ниҳоятда куч-мадори кетган ҳолатли; мажолсиз; шалвираган. *Нонвой ерга тушганидан кейин шалайим бўлиб, ўрnidан туrolмай қолди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. [Низомжон] *Икки тиззасида дармон қолмай, оғир калтақлардан шалайим бўлиб йиқилиб, ўрnidан турганга ўхшарди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ШАЛВАЙМОҚ Куч-мадорсиз, ҳолсиз ҳолатга тушмоқ; бўшашмоқ, шалвирамоқ. *Қудрат почтадан негaдир шалвайиб келатган эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Шафтолиқоқидек бурушиб, эски маҳсидек шалвайиб қолибмиз-у, бизга ким қўйипти, болам.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШАЛВАР [ф. شلوار — иштон, шим] с.т. Чолвор. *Почаси бўғиқ, кўк сатин шалвари озода ва ўзига ярашган.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ШАЛВИЛЛАМОҚ айн. шалвирамоқ. *Ана холос!.. муовиним ҳеч нарсадан хабарсиз, шалвиллаб юраверган экан-да!* «Муштум».

ШАЛВИРАГАН I Шалвирамоқ фл. сфдш. *Ёстиқдошининг иягини танғиди-да, шалвираб қолган икки кўлини ёнига чўзиб қўйиб, оёқларини бир-бирига жипслаштирди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

2 Ишни яхши уддаламайдиган; бўшашган, уддасиз. *Мен бу шалвираган осиеликни ишга қабул қилиб, ўз мартабамга футур етказайми..* Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.

ШАЛВИРАМОҚ I Осилиб турмоқ, бўшашиб, солқи бўлиб қолмоқ. *Чолнинг.. кўзлари қаърига тортган, қовоқлари шалвираб осилиб тушган эди.* З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. [Машинадан] *Тушиб қарадим.* -*Баллон латтадек шалвираб қолибди, — деди Ботир.* Ў. Ҳошимов, Чўл ҳавоси. *Бутун юзи қулоқларигача кўкариб, қўллари ёнига шалвираб тушган Писмиқ ўлим тусига кириб борди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўчма Мажолсизланмоқ, бўшашмоқ, ланж бўлмоқ. *Иссиқдан шалвираб кетаялман. ■ У, қоронғи кечада, ёт элларда йўлдан адашиб, қаёққа боришини билмай, умидсизликка тушган кишидай шалвиради.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Мирсалим турган ерида шалвираб қола берди. Унинг қимирлашга мадори йўқ эди.* Шухрат, Олтин зангламас.

3 кўчма Лапашанглик қилмоқ; сусткашлик қилмоқ, имилламоқ, бўшашмоқ. -*Баракала, ҳали ҳам шалвираб юрибсанми? — деди таъна қилиб Тошнўлат Ўтбосарга.* Файрагий, Эпчил куёв.

ШАЛДИРАМА I Эгилганда, букилганда шалдирайдиган; янги. *Шоир бир тахта шалдирама қоғоз олиб, очиқ, қалин китоб устига қўйди.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Ўртада пул хирмондай уйилган. Оқподшонинг сурати тушган нуқул шалдирама қоғозлар-а.. Қарасам, кўзимдан олов чиқиб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Шалдираб оқадиган. *Тикка тоғ дуч келса ўтиб, шалдирама сой тўғри келганда кечиб.. ўз сурувини салобатли саркардадай вазминлик билан эргаштириб кетаверадиган бу кўк серка.. ўзгариб қолган эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ШАЛДИРАМОҚ I Бир-бирига ёки баъзи нарсаларга урилиб, шалдир-шулдур

овоз чиқармоқ. *Боланинг қўйнидан ёнғоқлар шалдираб ерга тўкилди.* ■ *Тўйхона бекаси шалдираб турган енгилгина бир ҳовуч маржонни унинг қўлига тутқизди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон. *Қамишлар шалдирайди. Қаёқдандир гумбурлаган овоз эшитилди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

2 Тўсиқларга урилиб ёки пастга шиддат билан қўйилиб, шалдир-шулдур овоз чиқармоқ. *Дарё илкан, унда сувлар шалдираб оқар. Ариқ ихчам, унинг суви шилдираб оқар.* С. Кароматов, Олтин қум.

ШАЛДИРОҚ 1 айн. **шалдирама.** *Асрлар гувоҳи — қўлёзма ичра Утмиш ҳодисалар сирли, бепоеъ. Шалдироқ ва сарғиш қоғозлар узра Кезар нигоҳларинг, қадалган мужгон.* Х. Расул. *Шалдироқ қоғозгамас, кўк япроқларга Кўз ёшларидай тўкар шоир шеърини.* С. Акбарий. *Унга кун, тун баробар, Жар-қирғоқ, ота уйи. Унга найдек туйшлар Сувнинг шалдироқ куйи.* Қ. Муҳаммадий.

2 Бир-бирига урилганда, нарсаларга тегинганда шалдирайдиган; шалдир-шалдир овозли. *Шалдироқ кишанлар ҳукмига ачинмай берарсан ёшлигинг.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

ШАЛДИР-ШУЛДУР 1 Нарсаларнинг бир-бирига урилиши, сувнинг оқишида чиқадиغان товушни билдиради. *Шалдир-шулдур сув оқар, Қўшиғи менга ёқар.* Ш. Саъдулла. *Шундай кунларда кечга яқин шаҳарнинг тор кўчаларидан бирига шалдир-шулдур қилиб уч арава кириб келди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 *кўчма* Сир сақламайдиган, бор гапни тўкиб соладиган; далил-ғули. *Шалдир-шулдур йигит.* ■ *Тоғжimat ака.. кўнглида кири йўқ, шалдир-шулдур одам эди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ҳақиқатан ҳам бу шалдир-шулдур кекса киши ҳормас-толмаслиги билан барчага ибрат кўрсата бошлади.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Гапинг тўғри, қизим. Сен бир қоп ёнғоқдай шалдир-шулдур эдинг, опанг ҳам шўх, қақилдоққина эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ШАЛДИР-ШУЛДУРЛИК Шалдир-шулдур шахсга хос хислат, хатти-ҳаракат. У [Ҳамро Раҳимов] *шалдир-шулдурлиги билан Моҳидилга маъқул тушиди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ШАЛЛАҚИ Шарм-ҳаёни билмайдиган, бўлар-бўлмасга жанжал кўтарадиган, жан-

жалкаш. *Ҳанифахон.. шаллақи қайнананинг захрига бардош берди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Мен сизни ўғил бола деб юрсам, шаллақи хотиндан ҳам баттар экансиз.* С. Анорбоев, Оқсой.

ШАЛЛАҚИЛАРЧА Шаллақиларга хос, шаллақиларга ўхшаб. *Хадичахон ҳовлини бошига кўтариб, шаллақиларча сонига шаттилаб, бақира бошлади.* Н. Фозилов, Оқим.

ШАЛЛАҚИЛИК Шаллақи шахсга хос хусусият, хатти-ҳаракат, ўзини шаллақилар каби туттиш. *Пётр Кузьмич, жанжалнинг охирида шаллақилик йўлига ўтгани учун, Шавкатийнинг таъзирини бериб қўймоқчи бўлган эди.* З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

ШАЛОЛА [ا. شلاله — шовва, шаршара] 1 Сувнинг юқоридан тик пастликка шиддат билан қўйилиб тушадиган жойи; шундай отилиб тушаётган сув; шовва. *Юқоридан жарлик тубига отилувчи шалола шердай ўкиради.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 *шв.* Дарё, жилга сувларининг тошларга урилиб, шовуллаб оқадиган жойи. *Боғ, қўрғонлар орқада қолгач, Оқсой бўйига чиқилди.* Қулоқни битирувчи шалола бошланади. С. Анорбоев, Оқсой.

3 *тех.* Бир дарё оқимида жойлашган ва сув сарфи бўйича ўзаро боғлиқ бир неча гидроэлектростанциядан бири. *Бешинчи шалолани Абдусамат ака ўз колхозчилари билан қурмоқда.* Й. Шамшаров, Тошқин.

ШАЛОП тақл. с. Катта ва оғир нарсанинг сувга, лойга тўсатдан тушишидан ҳосил бўладиган товушни билдиради.

Шалоп этмоқ «Шалоп» деган товуш чиқармоқ. *Пўлат куч билан қармоқни кўтарган эди, нимадир оғир сезилиб, сўнгра шалоп этиб, сувга тушиб кетди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

ШАЛОПЛАМОҚ «Шалоп-шалоп» этган овоз чиқармоқ. *Сувнинг шалоплаган овози эшитилди.* ■ *Сув қирғоққа шалоплаб урилиб, осилиб қолган новдаларни тортқилаб оқмоқда.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бир-бирига туташиб кетган кичкина, тиниқ кўлчалар кўринди.* *Сув шалоплар..* С. Сиёев, Аваз.

ШАЛОҚ с.т. 1 Қисмлари эскириб, бўшашиб, футурдан кетган; бузуқ. *Шалоқ арава.* *Шалоқ машина.* ■ *Чироқни топди, уни ёқиб, кичкина шалоқ хонтахта устига қўйди.* Ойбек, Улуғ йўл.

Шалоғи чиққан айн. шалоқ 1. Шалоғи чиққан этик. ■ - Редактор шалоғи чиқиб кетган эски «Москвич» уни берадиган, мен каллаи саҳарлаб Жарқудуққа жўнайдиган бўлдим, — деди Учқун. О. Ёкубов, Бир фелъетон қиссаси.

2 кўча Холдан тойган, чарчаган; эзилган. *Авзойи баданим гуё биров калтаклаб ташлагандек шалоқ.* «Муштум».

3 Ахлоқи бузуқ, безори. *Шалоқ одам. Шалоқ хотин.* ■ - *Хафа бўлманг, синглим, — юпатди мудира. — Унақа шалоқ эрнинг боридан йўғи!* С. Анорбоев, Меҳр.

4 Ахлоқ доирасидан ташқари; ахлоқсиз, уятли, бузуқ. *Боқи ака энг шалоқ сўзлар билан сўкинганча, Ҳайдарга ташланди.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Бир тўда одамлар бир даста акцияни чангаллаганларича, у ёқ-бу ёққа чопишар.. бир-бирларини шалоқ гаплар билан сўкишар, овозлари бўғилгунча бақирришарди.* Ё. Хаймов, М. Раҳмонов, Ҳаёт-мамот. *У болалигидан бошлаб шалоқ юришлар ҳақида кўп эшитган..* П. Қодиров, Уч илдиш.

Оғзи шалоқ Уятли, беҳаё ибораларни тилга оладиган; тап тортмай сўкинаверадиган. *Унинг оғзи шунақа шалоқ, боди кириб, шоди чиқаверади.* О. Хусанов, Тошга сув сепсанг. **Оғзини шалоқ қилмоқ** Шалоқ сўзларни айтмоқ, уят, беҳаё сўзлар билан сўкинмоқ. *Лекин наригиси кассадан келгандан бери оғзини шалоқ қилиб сўкингани сўкинган.* А. Мухтор, Туғилиш.

ШАЛОҚЛИК 1 Футурдан кетганлик, шалоқ ҳолатга эғалик (қ. **шалоқ 1**). *Араванинг шалоқлиги.*

2 Шалоқ шахсга хос хусусият, хатти-ҳаракат. - *Мен бир неча йил аввал ота касбимнинг ҳадеганда жўнига тушиб ололмай, анчагина шалоқликлар ҳам қилганман, — деди домла.* Ф. Фулом, Шум бола.

ШАЛП тақл. с. 1 Юмшоқ, ҳўл нарса-нинг ерга ёки бошқа нарсага урилишидан ҳосил бўладиган товушни билдиради. *Тўп учиб кетиб, писиллаганича дами чиқди-да, ерга шалп этиб тушди.* Ҳ. Назир, Бир туп гўза. *Молхона томининг тарновидан катта қор парчаси эриб, шалп этиб ерга тушди.* Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

2 айн. шалоп. *Тош шалп этиб сувга тушди.*

ШАЛПАЙМОҚ 1 Иссиқ ёки қаттиқ совуқ таъсирида таранглигини, «тирик» ҳолатини йўқотмоқ; сўлимоқ (ўсимлик ҳақида).

Кун иссиқ, дарахтларнинг барглари ҳам шалпайиб қолган. Газетадан.

2 кўча Холсизланиб бўшашмоқ, мажолсиз, ҳаракатсиз ҳолатда бўлмоқ. *Эрталлабки гимнастика шалпайиш ва қотиб қолганликни йўқотади.* Газетадан. *Турсанг-чи, мунча шалтаясан.* Ҳ. Шамс, Душман.

3 кўча Ҳафсаласи пир бўлмоқ, бўшашмоқ; хомуш бўлиб қолмоқ. *У [раис] минбардан шалпайиб тушди, боя ўтирган қаторига эмас, орқароққа, панароққа бориб ўтирди.* «Муштум».

4 Улдасиз, хатти-ҳаракатсиз бўлмоқ; шалвирамоқ. *..бечора-ей, анави бола мунча амманнинг бузоғидай шалпайган экан..* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ШАЛПАНГ Шалпайган, осилиб тушган (қулоқ ҳақида). *«Оқтой».. шалпанг қулоқлари хачирникидай узун.. оҳанжамаси зўр эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Африка филларининг қулоғи ҳам катта, шалпанг бўлиб осилиб туради.* Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда.

ШАЛПАНГҚУЛОҚ Қулоғи шалпайган; қулоғи бесўнақай катта. *Шалпангқулоқ ит.* ■ *Элмурод.. янги курсантлар қабул қилар экан, камгўшт, қирғийбурун, шалпангқулоқ.. бир жангчи келиб, унинг қаршисида тўхтади.* Шухрат, Шинелли йиллар.

ШАЛТОҚ 1 Сийдик аралаш гўнг, балчиқ. *Молхона шалтоғи.* ■ *Озгин, қорнидаги шалтоғи қотиб ётган эшакка қараган эди..* «Ёшлик».

2 Шундай нарса ва лой кабилар билан ифлосланган; ифлос, исқирт. *Бола тангани шалтоқ қўлида маҳкам қисганича, кўчани чангитиб.. арава орқасидан чопади.* Газетадан. *Машина ўтганда, деворлар лой, сув сачрайвериб, шалтоқ бўлиб кетган.* Э. Усмонов, Ёлқин.

3 кўча Умуман, ифлос, ярамас нарса, гап-сўз ва ш.к. *Устма-уст ёғилаётган шалтоқ қанча жирканч бўлса ҳам, Фуломжон ўзини босди..* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бировнинг шалтоғига ботиб, жувонмарг бўлиб кетмасам, деб қўрқаман.* С. Аҳмад, Ҳукм.

Шалтоқ отмоқ Бировни айбловчи, гуноҳкор қилувчи, ёмонловчи гап-сўз қилмоқ. *Сенинг, айниқса, раисимиз Обид кетмонга шалтоқ отмоқ учун пайт қидирганингни ҳам биламан.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Сиз буларга қўй, мой келтирасиз. Булар бўлса, кел-*

тингиздан шалтоқ отади. П. Турсун, Ўқитувчи.

4 кўча Озодаликка риюя қилмайдиган, ифлос иш тутадиган; ивирсиқ, исқирт. *Бир шалтоқнинг ишини йигирма эпчил эплай олмас. Мақол. ■ Уша чиноқбойни директор қилиб бўлармиши.. аввал ўзини эплаб олсин, ёқасининг кирини кўрганмисан? Хотини ҳам ўлгудай шалтоқ. Мирмуҳсин, Кўринмас ҳалқа.*

ШАЛТОҚХОНА қ.х. Шалтоқ оқизиб кўйиладиган, шалтоқ йиғиладиган жой; чуқурлик.

ШАЛҲАК 1 Гўштдан ёки ёгдан ажратиш қийин бўлган юпқа парда. *Гўшт шалҳагини ажратмоқ.*

2 Сифати паст, ориқ, ёғсиз гўшт. *Эртаги думба мойдан бугунги шалҳак яхши. Мақол.*

ШАМ [а. شمع — мум; шам; чироқ] 1 Тўнғадиган ёки қуюқлашган ёгдан ўртасига пилик кўйиб ясалган таёқчасимон чироқ. *Шам қолдиғи. Шамни ёқмоқ. ■ Кумри тоқчадаши шамни ўчирди. Уй қоронғиланди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Таниш кошонанинг беҳисоб шамлар зўрға ёритган тор ва узун йўлаклари кимсасиз эди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.*

Шам пули дин. Гўристонга бориб, қабристонда ёқиладиган шамлар учун ва хизмат ҳақи сифатида гўрков, шайх ва ш.к. ларга бериладиган пул, садақа. *Ёрмат билан Гулсумбиби Гулнорнинг қабрига боришди. Олиб келинган ош-нонни ва шам пулини гўрковга топшириб.. қайтишди..* Ойбек, Танланган асарлар. **Шамдай қотмоқ** 1) ўта совқотмоқ, тўнғмоқ, музламоқ. *Мастерской битгунча, очликдан тиришиб, совқуда шамдай қотадиганга ўхшаймиз. А. Муҳиддин, Ҳадя;* 2) қўрқув ёки бошқа нарса таъсирида қимирламай қолмоқ. *Соҳиб қорининг ҳозирги чимчилаши бир ордан кейинги катта калтакнинг шабадаси эди. Шунинг учун Холида бисот сандиғи олдида шамдек қотиб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Шами сўнмоқ (ёки ўчмоқ)* Ўзидан олдин қўлланган сўз билдирган нарсанинг ниҳоясига етганини, тугаганини билдиради. *Ҳамид Олимжоннинг ҳаёт шами кутилмаган бир пайтда сўнди. Н. Сафаров, Оловли излар. Умидинг шами ўчиб, йўлларда толдинг. Файратий.*

2 эск. физ. Ёруғлик кучининг ўлчов бирлиги. *Кучи юз шам бўлган лампочка.*

ШАМА I Дамлаб ичилган чойнинг идиш тагида чўкиб қолган қисми. *Чойнакка шама тўлиб қолибди. ■ -Самоварчилик ўлгудек майда иш. Сув олиб кел, ўтин ёр, оғиз-бурнинг кулга тўлиб пуфлаб, чўп тиқиб тур, пиёла арт, шамани тўк.. — деди самоварчи. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди. Рихси бир кўлида шамасидан сув силқиб ётган чойнакни ушлаганича, титраб ўртада турарди. С. Зунунова, Гулхан.*

ШАМА II Бирор нарсага ишора тарзидаги сўз, гап; замирида бирор маъно бўладиган гап. *Бу шамаларни Улмасой сезадими-сезмайдими, билиш қийин, аммо Абдукарим асло фаҳламайди. Р. Раҳмонов, Бахт билан учрашув. Йигит шамани тушунди. Юзига сезилар-сезилмас қизил югурди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.*

Шама қилмоқ Шама тарзидаги (таг мазмунли) гап айтмоқ. *Овқатдан кейин секин шама қилиб кўрган эдим, «Ҳа энди, от билан туя бўлардим», деб қолди. Т. Алимов, Жоним ҳиқилдоғимга келди. Йўлдош авалиса бепарвогина тинглади. Кейин диққат қилса, Мурзин нимагадир шама қилипти. Шухрат, Шинелли йиллар.*

ШАМАЛОҚ Ғуж-ғуж ёки тўп-тўп. *Дарахтлар тепасида болалар шамалоқ. Ойбек, О.в. шабадалар. Ҳозир чойхонада одам шамалоқ бўлса керак. Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар. Икки томонида пахта демаганингиз шамалоқ бўлиб очилиб ётибди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.*

ШАМАЛОҚДАЙ, -дек айн. **шамалоқ.** *Фарҳод тоғининг тагида Сирдарёнинг ҳар икки ёқасида шамалоқдек одам. Ойдин, Ширин келди. -Қизимнинг қувонганича бор, ҳамма ёқ шамалоқдай қурт. Худди садафдай товланиб ётибди-я — деди ўзига-ўзи ишонмаган Шарофат хола. Файратий, Латофат.*

ШАМАН қ. шомон.

ШАМГАРЛИК этн. Кечаю кундуз, тунлари ҳам шам ёқиб ишлаш. *Бозор чаққон бўлиб қолган кезларда устакор шамгарлик эълон қилади. Бундай пайтларда қосиб кун-тун ухласдан ишлашга мажбур. И. Каримов, Атлас жилваси.*

ШАМГИН: юзи шамгин айн. **юзи шувут** қ. шувут. *Жўрабек бир ютиниб олди-да, бошини кўтариб, шамгин юз билан гап бошлади. С. Аҳмад, Ойдин кечалар. Унинг жатига колхоз катта-кичиклари олдида Холмирзанинг*

юзи шамгин бўлиб қолди. Ҳ. Назир, Ўтлар тута-ташганда. Қариган чоғимда юзимни шамгин қилдинг, ера қаратдинг. К. Яшин, Ҳамза.

ШАМДОН [а. + ф. شمعان – шам идиши] Шам ўрнатиб қўйиладиган, металл, сопол, мрамар ва ш.к. дан қилинган мослама. Катта шамдондаги шамларни ўчира бошлади. ■ Тилла шамдондаги пал-пал ёниб турган шам билан ўйнашиб тургандай бўлиб, ухлабди. «Эртаклар».

ШАМИЁН Омоч бўйинтуруғининг икки чеккасига иккитадан ўрнатилган, ҳўкизлар бўйнида туриши учун хизмат қиладиган тўртта қоziқ. Ёмон ҳўкиз шамиён синдирар. Мақол.

Шамиён қайтармоқ эск. Бўйсунмай ўжарлик қилмоқ. Қултой Алпомишни кўриб.. жуда шамиён қайтариб, дўқлаб, Алпомишга қараб бир сўз айтиб турган экан. «Алпомиш».

ШАМЛИ 1 Шами бор; шам ўрнатилган. Шамли қути.

2 физ. Маълум шам кучига, ёруғлигига тенг. Юз шамли лампочка. ■ Тўй кўпайгандан бери Ёлғизжоннинг бош қашлашга қўли тегмай қолди. Тўйхоналарга, ҳовлиларга сим тортиб, беш юз шамли лампочкалар ўрнатиб бериш унинг иши. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

ШАМОЙИЛ [а. شمائل – фазилатлар, яхши хислатлар, афзалликлар] кам қўлл. Кўриниш, сурат; тузилиш, шакл Сумбати шамойилини эр йигитдек қилиб, Ахтабўзни миниб, Ҳасаннинг изидан тушиб кетди. «Бўтакўз». Арча тагида гул барғидай қалтираб турган Гулнозинг шаклу шамойили пажмурда тусга кириб.. Т. Сулаймон, Интизор.

ШАМОЛ [а. شمول < شمائل – шимолий шамол, совуқ шамол] Ҳавонинг ер сатҳи бўйлаб (горизонтал) ҳаракати. Ёқимли шамол. Совуқ шамол. Қаттиқ шамол турди. Туяни шамол учирса, эчкини осмонда кўр. Мақол. Шамол бўлмаса, дарахтнинг учи қимирламайди. Мақол. ■ Очиқ деразадан кирган майин шамол қизнинг.. икки тола сочини бўйнига, томоғининг тагига тегизиб ўйнади. С. Аҳмад, Бош оғриғи.

Кўкрагига шамол тегмоқ Танг ҳолатдан қутулиб, эркин, енгил шароитга чиқмоқ, эркин нафас оладиган бўлмоқ. Шароитлар яхшиланиб, оддий халқнинг ҳам кўкрагига шамол тегди. Шамолга учмоқ (ёки кетмоқ) Беҳуда кетмоқ, сарф бўлмоқ ..озгина янг-

лишсангиз ҳам, ҳамма қилганларингиз шамолга учадир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Султонали.. қилган ҳаракатларининг шамолга кетганини хотирлади. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Шамолга қарши тупурмоқ Ўзига зарар, ёмон оқибат келтирадиган ишни қилмоқ. Бу бола хоннинг қамчисидан ҳайиқмади.. муттасил шамолга қарши тупуради. С. Сиёев, Аваз. Шамолни раво кўрмайди Ниҳоятда эҳтиёт қилади; ардоқлайди, эъзозлайди. Отаси раҳматли, қариганимда кўрган болам, деб шамолни раво кўрмаган боласига! «Шарқ юлдузи». Қандай (ёки қайси) шамол учирди? Қандай сабаб, ниманинг шарофати билан ташриф буюрдингиз, келдингиз? Дарвозани Нуриддиннинг хотини Ҳаловат очди: -Э, келинг, Набижон ака, қандай шамол учирди? О. Ҳусанов, Дўстлар. Э, қадамларига ҳасанот.. қайси шамол учирди?! «Муштум».

ШАМОЛЛАМОҚ 1 Шамоллаш касалига дучор бўлмоқ, шамоллаш туфайли касал бўлмоқ; шабадаламоқ. Шамоллайсиз, Сафар ака, ўраниб ўлтиринг. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Элмурод кечаси эшикка эҳтиётсиз чиқди-ю, шамоллаб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 с.т. Тоза ҳаводан нафас олиб юрмоқ. -Ҳа, йўл бўлсин, буваси? -Сирожвой билан бир шамоллаб келайлик. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Анча шамоллаб ва енгиллаб кирган вақтида мингбоши дастурхон ёнига ағнаб, учиб қолган эди. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

ШАМОЛЛАТМОҚ 1 Шамолламоқ фл. орт. н. Қумриой, Фани отага айтинг, Тўлқинни олиб келсин, шамоллатиб қўймасин. Ҳ. Фулом, Машғал.

2 Бирор жойнинг ҳавосини янгилламоқ. Бугун эртароқ қайтди. Кун бўйи иссиқ қамалиб, димиқиб қолган хонани шамоллатиш учун деразаларни очиб юборди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

3 Тоза ҳаво, шамолда тутиб, гард-ғубор ва ш.к. дан холи қилмоқ. Хафа бўлма, ҳар замон келиб, шамоллатиб турмасам, чириб, ириб кетасан. А. Қаҳҳор, Асарлар. Ҳар куни.. рўмолни ечиб [бошимизни] икки соат-икки соат шамоллатиб юрамиз. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Баҳорда, иссиқ кунларда.. уларни дорга ёйиб ташлар, шамоллатарди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ШАМОЛЛАШ 1 Шамолламоқ фл. ҳар. н. *Тоза ҳавода шамоллаш.*

2 Одам организмга совуқ тегиши натижасида пайдо бўладиган энгил касаллик; бошқа ўткир касалликларга сабаб бўладиган омил. *Шамоллаш ва зотилжам касалининг олдини олишда чақалоқни чиниқтира боришининг аҳамияти катта.* «Саодат».

ШАМОЛЛИ Шамол бўлган, шамол эсиб турган. *Шамолли кун қичқирма, товушинг зое кетади.* Мақол.

ШАМОЛПАРРАК [шамол + паррак] с.т. Вентилятор.

ШАМОЛСИЗ Шамол бўлмаган, эсмаган; тинч. *Шамолсиз тун.*

ШАМПАН с.т. айн. **шампанский.** *Столга шампан вноси, ароқ, пиво, сув териб қўйилган эди.* С. Нуров, Нарвон. *Шампан тиқини нақиллаб отилди, дастурхонга вашиллаб вино оқди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ШАМПАНСКИЙ [фр. Champagne – Франциядаги айни вино дастлаб расм бўлган Шампань вилояти номидан] Карбонат ангидрид гази билан тўйинтирилиб, герметик идишда қайта ачитилган узумдан солинган, кўпиклиниб вижиллаб турадиган вино. *Шампанский ичмоқ.* ■ *Собиржон муроди ҳосил бўлиб, қаттиқ олқишлар остида куёв билан келинга бир рюмкадан шампанский тутди.* А. Қаҳҳор, Тўй.

ШАМПУНЬ [ингл. shampoo – бошни ювиш] Турли хил мойли ва шушбўй моддалар, махсус кўшимчалардан фойдаланиб тайёрланган, кенг қўламда қўлланадиган суюқ ёки хамирсимон ювиш воситаси.

ШАМС [а. شمس – куёш] **1** кт. айн. **куёш 1.** *Бугун коинотда шамс – подшо, қамар – вазирдир.* Ойбек, Навоий.

2 Шамс (эркаклар исми).

ШАМСА [а. شمسه – металлдан ишланган куёш нақши] Таркибида куёш тасвири бўлган гул ёки нақш. *Уйнинг олтин рангли «шамса»си, деворлардаги ранго-ранг нақшлар ҳисларни, завқларни қанотлантирар эди.* Ойбек, Навоий.

ШАМСИЯ 1 [а. شمسية – куёшга, куёш йилига оид] **1** Куёшнинг йиллик ҳаракат циклига қараб белгиланадиган, 365 ёки 366 кундан иборат, 22 мартдан бошланадиган йил; куёш йили (Шамсия йили қуйидаги ойлардан иборат: хут, ҳамал, савр, жавзо,

саратон, асад, сунбула, мезон, ақраб, қавс, жадй, далъ).

2 Шамсия (хотин-қизлар исми).

ШАМСИЯ II [а. شمسية – куёшга оид, алоқадор] эск. кт. Куёш нуридан, ёгин-сочиндан сақланиш учун тутиладиган соябон; зонт. *Намчил хиёбонларда шамсия тутган ошиқлар оҳиста кезар эди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

ШАМЧИРОҚ [шам + чироқ] айн. **шам 1.** *Ҳамманикида электр ёнса-ю, сиз шамчи-роқ ёқиб ўтирсангиз, яхшими?* И. Раҳим, Ихлос. *Токчада хира ёнаётган шамчи-роқ ташқарида эсан шамолни сезгандек пир-пирлади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШАМШИР [ф. شمشير – қилич, тиф] **1** от, кт. айн. **қилич 1.** *Саид Жалолхон ғайратига чидалмай, шамшир суғурди ва ҳавода ўйнатиб, аскарга фармон берди.* А. Қаҳҳор, Башорат. *Отряд кетидан ҳавода шамширини ярқиратиб, темирчи Абдукарим билан.. Абдулла от чоптириб кетишиди.* Ш. Тошматов, Эрк куши.

2 сфт. *кўчма* ўткир, етук. *Ҳозир соҳиб-корлар даврасида зехни шамшир, халқ тажрибаси билан мўъжизакор фанни пайванд этган ёшлар кўп.* Р. Мусамухамедов, Кўчат эк, боғ қил!

ШАМШОД [ф. شمشاد] Ёғочи қаттиқ, доим яшил, тик ўсадиган жанубий дарахт ёки бута. *Шамшод кўчати. Шамшод тароқ.*

Қомати (ёки қадди) шамшод ёки шамшод қомат (ёки қад) поэт. Қадди-қомати тик ва келишган. *Хотин-қиз элига дарду бало паранжи, Шамшод қадларини қилди дуту паранжи.* Ф. Фулом. *Зухранинг шахло кўзлари жиққа ёшга тўлди, шамшод қомати тебранди.* А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

ШАМҒАЛАТ [а. شمغلات]: кўзини шамғалат қилиб Кўзига чап бериб, кўрсатмай, билдирмай. *Ўзимга бўнакка теккан бугдойдан 2–3 мартаба ярим пуддан-ярим пуддан кўтариб, Сатторқул акамнинг кўзини шамғалат қилиб, шаҳарга – бозорга тушиб сотдим.* Ф. Фулом, Тирилган мурда. *Баъзида Мирёқуб уйдагиларнинг кўзини шамғалат қилиб, Ачабодга жўнаб қолар эди.* Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар.

ШАНБА [ф. شنبه – ҳафтанинг биринчи куни; Ислом динида жума – ибодат ва дам олиш куни деб қабул қилинган, шанба янги ҳафтанинг бошланиш куни бўлиб қолган]

Ҳафтанинг жумадан кейинги, якшанбадан олдинги олтинчи куни. *Жума ёғса, шанба тинар; шанба ёғса, қачон тинар?* Мақол. ■ *Бу сўлим масканларда шанба ва якшанба кунлари сайру саёҳат қилган ҳамшаҳарларимиз жуда кўнгилли дам олади.* Газетадан.

ШАНБАЛИК Жамоа бўлиб, оммавий ва ихтиёрий равишда бирор ижтимоий фойдали ишни бажариш (дастлаб бундай ишлар шанба кунлари бажарилган). *Шанбалик ўтказмоқ.* ■ *Шанбалик куни шу теракларни, ҳув кўчанинг нариги томонидаги чинорларни экишганди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Шаҳарни янада обод ва кўкаламзор қилиш мақсадида оммавий шанбаликлар ўтказиш анъанага айланиб қолди.* Газетадан.

ШАНТАЖ [фр. chantage] Ўз мақсадига эришиш, бирон фойда кўриш учун қилинадиган иғво, дўқ уриш, кўрқитиш каби ёмон ниятдаги хатти-ҳаракат, дўқ, пўписа. *Унчалик кетма. Шантаж деганинг нимаси?* А. Мухтор, Тугилиш. *Йўқ, бу исён, шантаж, галаён.* Р. Бобожон.

ШАНТАЖЧИ Шантаж билан шуғулланувчи. *Шантажчиларнинг шармандаси чиқди.*

ШАНҒИ 1: шанғи овоз (ёки товуш) Баланд ва кўпол овоз, товуш. *Йўлнинг олислигини билдирмаслик учунми, Абилжон шанғи овози билан гоҳ кўшиқ айтар, гоҳ ҳазиломуз гап қотиб борар эди.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. *Кимдир шанғи товуш билан: -Мулла Асад, ҳамқишлоғингизни чақириб чиқинг, иккита ашула қилиб берсин, - деди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Шундай товуш билан гапирадиган; бақироқ. *Шанғи хотин.* ■ *Сидиқжоннинг кўзига қабр сингари қоп-қоронғи ва тор уй, қайнанаси сингари ўлгундай баджаҳл ва шанғи кампир.. кўриниб кетди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Шанғи самоварчи жўмраги учига жез қопланган чойнакни бир пиёла билан.. дўқ этиб кўйиб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ШАНҒИЛЛАМОҚ 1 Баланд овоз билан, бақириб гапирмоқ. *Телефонда гаплашаётган райижроком раиси овозининг борича шанғиллар, гапни тушунтиролмай бўғиларди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Кўп ўтмай аскиячиларнинг шанғиллаган овози ҳамманинг диққатини жалб қилди.* М. Осим, Сеҳрли сўз.

2 Каттиқ ёқимсиз овоз чиқармоқ. *Кўнғироқ қаттиқ шанғиллади.*

ҚУЛОҒИ ШАНҒИЛЛАМОҚ Чарчаш, толиқиш ёки қарилик натижасида қулоғида шовқин пайдо бўлмоқ. *Хиёлнинг кўзи тиниб, қулоғи шанғиллай бошлади.* И. Раҳим, Тақдир. *Унинг [Навоийнинг] бели букчайиб, қўллари қалтирайдиган, қулоғи шанғиллайдиган бўлиб қолди.* М. Осим, Зулмат ичра нур.

ШАНҒИМОҚ с.т. Шанғилламоқ. *Ў [Ҳожи хола] бир ёқдан шанғиб, бир ёқдан пайпасланиб, Тўтиқиз орқасидан юурди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШАП 1 айн. шалп. *Бир дона олма узилиб, шап этиб сувга тушди.* ■ *Хўжабеков гарданига шап этказиб урди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Дарс вақти тугай деганда.. китобни шап этказиб ёнди.* «Муштум».

2 Тўсатдан, бирдан; қаттиқ. *Мутал уни тўхтатмоқчи бўлиб, этагидан «шап» ушлаганди.. кўйлаги ёқасигача йиртилиб кетди.* О. Ёқубов, Ларза.

ШАПАЛОҚ 1 Кўлнинг беш панжа ва кафтдан иборат қисми. *-Ажаб қиламан! - деди Қумуш ва шапалоғи билан эрининг юзига секингина уриб кўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Замон у ёқ-бу ёққа бир жаланглаб олгандан кейин, бир шапалоғини оғзи ёнига тутди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Кўл, беш панжа билан (бетга) урилган зарба, тарсаки. *Бир шапалоқ урмоқ.* ■ *Искандар, худди шапалоқ еган кишидек, турган ерида бир ирғиб тушди.* М. Осим, Искандар ва Спитамен. *Исфандиёр шеърининг охирини эшитишга чидамади. Авазнинг бетига шапалоқ тортиб юборди.* С. Сиёев, Аваз.

3 кўчма Қарши ҳаракат, зарба.

4 кўчма Шапалоққа ўхшаш, шапалоқ каби. *Бақатерак шапалоқ-шапалоқ барглари ни қарсиллатиб садо берар..* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Унинг шапалоқ гулли қизил кўйлаги ловулар.. ёниб кўрунарди.* Ў. Ҳошимов, Бир томчи шудринг.

ШАПАЛОҚГУЛ Шапалоқ баргли, кўпинча хонада ўстириладиган, гулсапсарнинг бир тури. *Мана ўша қизғиш тувакдаги шапалоқгул.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШАПАЛОҚЛАМОҚ Шапалоқ билан урмоқ, тарсаки туширмоқ. *Қосимов қайтиб ўрнига ўтираркан, тиззасига шапалоқлаб бир уриб кўйди.* Ҳ. Нуъмон, Фаслар. [Бой Гулбаҳорга:] *Ўйнаш деб, ўз болангни ўлдирдинг-*

ми? Гапир, шарият ургур! (Шапалоқлаб урар, Гулбахор ерга юзтубан йиқилар). Ҳамза, Бой ила хизматчи.

ШАПАРАК Юпқа, пучак. *Шапарак нон.* ■ *Тахмонда бир эски яшиқ. Унинг устида увада кўрпа, тошдай қаттиқ кир, шапарак ёстиқ.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бир куни у мактабдан қайтса, онаси шапараккина кўрпача устида ўтириб, қўл машинада иш тикаётган экан.* Ў. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол.

ШАПАТИ *шв. айн. шапалоқ 1, 2.* *Амат-жон пешонасига шапати урди.* С. Сиёев, Аваз. *-Сен билан улфатчилик қилган одамнинг ўзи аҳмоқ, — деб «устоди»нинг қулоқ-чеккасига шапати тортиб юбормоқчи бўлувди, кимдир қўлидан маҳкам ушлади.* «Гулдаста».

ШАПАТИЛАМОҚ Шапати урмоқ. *Вақ-қос ота.. ачиниб, пешонасига шапаталади.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина. *Ҳадичахон югуриб эшикка чиқиб.. шаллақиларча сонига шапаталаб, бақира бошлади..* Н. Фозилов, Дийдор.

ШАПИЛЛАМОҚ «Шап-шап» этган овоз чиқармоқ. *Моторларнинг гувуллаши.. қайишларнинг шапилаши.. тинди.* Газетадан. *Сувнинг шапилашига вужудим талпиниб, қўрага кирдим.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

ШАПИР-ШУПУР тақл. с. Сувга нарсанинг кетма-кет урилиши билан чиқадиган бир-бирига яқин товушни («шапир» ва шунга яқин товушни) билдиради. *Бола шапир-шупур сузиб борар, оғзига сув кирар, совуқ суяк-суягига ўтар эди.* А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

ШАПКА [р. шапка — эркаклар бош кийими] **1** с.т. Пешона томонида соябончаси — козирёги бўлган бош кийим; фуражка, кепка. *Сайдалим аканинг ўғли гимназия деган катта мактабда ўқийди. Мактабга шапка кийиб боради-я. Тушундикизи, шапка!* Ойбек, Танланган асарлар. *Нормат.. шапкасининг козирёги ва хром этигининг қўнжигача ярқираб турган капитанни кўрди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 *айн. телпак.*

3 *плрф. с.т.* Бир неча мақола учун умумий бўлган сарлавҳа.

ШАПКАЛИ Шапкаси бор, шапка кийган. *Шапкали бола.*

ШАПОҚ 1 Чиқаётган ёки ботаётган кўёшга, ёруғликка қарай олмайдиган (от ҳақида). *Қоражонбек аччиқ қамчи уради, Шапоқман баравар кетиб боради.* «Алпомиш». *Шапоқ от кунга қараёлмай, чангалга оёқ босолмай, суриниб йиқилди.* «Гўрўғли».

2 Касаллик туфайли кўзга тушадиган холсимон оқ парда; кўз касаллиги. *Кўзига шапоқ тушибди.*

ШАППА Бирдан, тўсатдан. *Асқар полвон бесўнақай лапанглаб, шаппа йиқилди.* Ойбек, Кўёш қораймас. *Хотин шаппа оғзимни ушлади: -Ҳой, сен нима қилмоқчисан?* Ф. Гулом, Шум бола. *[Ит] Нигоранинг атрофида гир айланиб ўқрайр, қозик тишларини кўрсатиб ириллар, шаппа ёпишиб, узиб олиш учун пайт пойлар эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ШАППАЛАМОҚ с.т. Шапалоқ билан секинроқ урмоқ, шаппатиламоқ. *-Олиб келган одамларингиз саводли чиқиб қолдику, — деди мезбонлардан бири Мирзонинг елкасига шаппалаб.* А. Қаҳҳор, Мирзо.

ШАППАТИ *айн. шапати.* *Бувинисо Авазнинг юзига шаппати урди.* Бола йиғлади. П. Турсун, Ўқитувчи. *У, Эҳсоннинг кафтига шаппати билан уриб сўрашди-да, бурнини жийириб, уйнинг у ёқ-бу ёғига қаради.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ШАППАТИЛАМОҚ *айн. шапатаиламоқ.* Шаппати урмоқ, шаппаламоқ. *-Овозингни учир, бадбахт, овозингни! Болаларнинг уйқусини ҳаром қилдинг, — деди [эшон] ва Элмуроднинг юзларига шаппатиламоқчи бўлиб, паст эгилди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ШАПШАК *шв.* Ахлоқ-одобни билмайдиган, адабсиз; ҳеч нарсадан тортинмайдиган, уялмайдиган. *Менинг бошимга асимзода эрни ўлдириб келдингми? А? Беҳаё шапшак.* Ш. Тошматов, Эрк куши. [Ҳўжар:] *Э, ўлим берсин, сен беюз шапшакка!* Ҳамза, Паранжи сирларли.

ШАПШАКЛИК Шапшак эканлик, шапшакка хос хатти-ҳаракат. *Олим одамнинг отасига шапшаклик ярашмайди.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

ШАП-ШУП тақл. с. «Шап» ва шунга яқин товушни билдиради. *Нари-бери бўз салласини бошига чулғаб, сарпойчан кафшини шап-шуп босиб, дарвозадан ичкарига кириб бормоқда бўлган Сафар бўзчини маҳдум тўхтатди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ШАР I [қад. р. шар — бўёқ ва ундан қоладиган думалоқ доғ] **1 мат.** Фазодаги берилган нуқта (марказ)дан муайян узоқликда жойлашган нуқталарнинг геометрик ўрни: ярим доиранинг ўз диаметри атрофида айланишидан ҳосил бўлган геометрик жисм. Шарнинг сиртини ўлчаш. Шарнинг радиуслари.

2 Шундай шаклга эга бўлган нарса. Уларнинг шакли ҳам қизиқ: бири тухумга, бири бильярд шарига ўхшайди, баъзиси қайроқ тошдай узунчоқ ва силлиқ. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Аммо бўм-бўш коридорда тўсатдан Замира дуч келиб қолди. Кўз кўзга тушди-ю, электр шарлар чақин чаққандай бўлди. П. Қодиров, Уч илдиз.

3 Болалар ўйнаши учун ичига ҳаво ёки ҳавога нисбатан енгил газ тўлдирилган, думалоқ шаклдаги резинка пуфак. Шар ёрилди. ■ Аввалги байрамлардагидек ҳавода рангбаранг шарлар учиб юрмапти. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Ер шари Ер сайёраси. Берма эркингни қўлдан, Яшамоқ чоғинг! Ернинг шаридир сенинг Мулку чорбоғинг. Ҳамза. Ҳаво шари Думалоқ шаклдаги аэрокат.

ШАР II тақл. с. 1 Газмолнинг куч билан йиртилишидан ҳосил бўлган товушни билдиради. Сурп шар этиб йиртилди.

2 Суюқликнинг шиддат билан оқишидан ҳосил бўладиган товушни билдиради. У қозонга бир нақир сувни шар этказиб қуйиб юборди.

ШАРА-БАРА с.т. Турли-туман нарсалар, қақир-кукур. Бошимда бир тоғора ош, бўйнимда тасмали термос, шара-бара солинган тўрва. «Муштум».

ШАРАФ [а. شرف — иззат, ҳурмат, фахр; асилзодалиқ, юқори мартаба; юксак ўрин] **1** Фахрланишга арзийдиган нарса, юксак қониқиш ҳисси; бахт, фахр, ифтихор. Шодлик билан туғилиб, шарафу обрў билан ўтмоқ — инсон учун бахт. Мирмуҳсин, Меъмор. Катта билим даргоҳининг талабаси бўлишдек шарафга муяссар бўлдим. Газетадан. Туркистон мусулмонларининг ҳуқуқларини мудофаа эта биладиган тўрт-беш арбоби сиёсат этишса, биз учун шараф эмасми? Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бирор ижобий хислат, хизмат ёки талант туфайли халқ орасида таратилган донг; шуҳрат, шон. Пахтакор қаҳрамонлар-

га шон ва шарафлар бўлсин! ■ Юксак оқ олтин хирмони бунёд этиш учун кураш — шараф, обрў учун курашдир. Газетадан. Абдурахмоннинг отаси уламо наслдан, аммо бу шараф нима сабаб биландир унинг отасига насиб бўлмаган. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

Шараф билан Юксак ифтихор билан, шон-шарафга арзирли тарзда. Хўжалигимиз деҳқонлари ўз зиммаларига олган давлат топширигини шараф билан адо этдилар. «Ўзбекистон кўриқлари». **Шарафига ёки шарафи учун** Бирор кимса ёки нарсанинг ҳурмати, эътибори ҳисобга олиниб, шунга бағишлаб, атаб. Уйдаги қароргоҳда бу оқшом сизларнинг шарафингизга тантанали зиёфат берилур. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бу ёдгорлик Марказий Фарғонани ўзлаштирганлар шарафига Бектош Раҳимов ташаббуси билан ўрнатилган. «Ўзбекистон кўриқлари».

3 Шараф (эркаклар исми).

ШАРАФА [а. شرفه] махс. Бинонинг девор, шип ва ш.к. жойларига одатда ганчдан қуйиб ёки ўйиб ишланган нақш, безак. -О, азизим! — ҳайрат билан гапирди генералнинг хотини ўз шеригига, уйнинг шифтидаги ганч шарафаларни, тоқчаларнинг ўймакор ганч нақшларини кўрсатиб. Ойбек, Улуғ йўл. Зилзила бўлганида, бу шарафа, гириҳлар ёрилган, кўчган, синган эди. А. Абдуқодиров, Уста Маҳмуд.

ШАРАФЛАМОҚ Ҳурмат ва ифтихор билан тилга олмоқ, шон-шарафини қайд этмоқ. Севимли ва улуғ Ватанимизни шарафлайдиган асарлар яратайлик. Ойбек, Халққа хизмат — бахт. Меҳнат инсонга фақат моддий фаровонлик келтирибгина қолмай, унинг маънавий дунёсини бойитади.. эл-юрт ичида шарафлайди. Газетадан.

ШАРАФЛИ Шарафга, ҳурматга эга бўлган; фахрли; улуғ. Уқитувчининг машаққатли, масъулиятли, лекин ғоят шарафли, олийжаноб меҳнатини нимага қиёс қилса бўлади? Газетадан. Унинг шарафли умр йўлларида журналистик ижодиётнинг янги сарчашмалари очилмоқда. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

ШАРАҚ тақл.с. Тош, темир каби қаттиқ нарсаларнинг ўзаро ёки бошқа қаттиқ нарсага урилишидан ҳосил бўлган овозни билдиради. Коса шарақ этиб синди. Кўча эшик шарақ этиб очилди.

ШАРАҚЛАМОҚ 1 «Шарақ» этмоқ, «шарақ-шарақ» товуш чиқармоқ. У [Абдулла] хужра ичидан занжирнинг шарақлаганини эшитди, кимдир деворни тимдалагандай бўлди. Ш. Тошматов, Эрк куши. Автомобиль тезлаб кетган сари асбоблар бир-бирига шарақлаб урилади. Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси. ..ўртада электрга уланган самовар шарақлаб қайнаб турарди. О. Ёқубов, Диёнат.

2 кўчма Чақчақлаб кулмоқ, қаттиқ кулмоқ. *Ғиёс, ўқитувчининг оғзидан сал ҳазилнамо гап чиқиб қолгудек бўлса, шарақлаб кулиб юборарди.* Ф. Мусаёнов, Ғамхўр. Шоир бўлса ҳамон шарақлаб кулар, чиройли кўзлари сузилиб кетган эди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

ШАРАҚ-ШАРАҚ 1 Шарақ с. такр. Кузовдаги металл деталлар йўл бўйи шарақ-шарақ қилиб борди.

2 айн. жарақ-жарақ. Уч-тўрт йил мобайнида кирмаган ковагим қолмади.. шарақ-шарақ пул топдим. А. Эшонов, Бир оғиз сўз.

ШАРАҚ-ШУРУҚ такр. с. «Шарақ» ва шунга яқин товушларни билдиради. Зилзила вақтида жавондаги идишлар шарақ-шуруқ бўлиб кетди. ■ Бир бурчакда биттаси шарақ-шуруқ чўт уради. Ҳ. Шамс, Характеристика.

ШАРБАТ [а. شربت – бир култум; ширин ичимлик] **1** Пишиб етилган ҳўл мевалардаги қанд моддаси, ширинлик, шира. Мевалар шираю шарбатга тўлмоқда. Хоразм қовунлари ширинлиги ва шарбати билан машҳурдир. ■ Қоровул пахта гулли косада анор шарбати келтирди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. ..бу ерларга сув чиқариб, ток кўкартирилса, ҳамма ёқни шарбатга тўлдириш мумкин. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Мевалардан тайёрланган ширин ичимлик. Шу лаҳза Бадиа яна ўрндан туриб, аравадаги хумчадан ним коса шарбат олиб келди. Мирмуҳсин, Меъмор. [Беҳлул] Елкасига ташлаган дастурхонни ёзиб, баркашни меҳмон олдига суриб қўйди, кейин икки косада шарбат келтирди. М. Осим, Зулмат ичра нур.

ШАРБАТДОР 1 Сувли, ширали, ширин (мева ҳақида). Шарбатдор узум. ■ Бу қишлоқда пишган луччак шафтоли шунчалик катта, шунчалик шарбатдор бўлар эканки.. Ф. Фулом, Тирилган мурда.

2 эск. тар. Хон саройидаги катта йиғинларда кишиларга май, шароб куйиб берувчи шахс. -Хон тайёр экан.. – деди кулумсираб Қамбар шарбатдор. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Шарбатдор чодирдан ичимлик идишларини.. олиб чиқиб кетди. Ф. Расул, Адолат.

ШАРЖ [фр. charge < charger – ошириб (бўрттириб) кўрсатмоқ] Шеъринг ёки насрий сатирик, юмористик ҳамда тасвирий асарларда: бирор шахсга оид ҳажвий хусусиятлар устидан кулиш; шу усулда яратилган расм ёки тавсиф. *Театр артистлари Гоголь персонажларини талқин қилишда, андак бўлса-да, шарж элементларига йўл қўймадилар.* Газетадан.

ШАРИАТ [а. شريعة – тўғри йўл; ислом ҳукмлари, қонун-қоидалари] *дин.* Ислом ҳуқуқ тизимида: мусулмонларнинг Қуръон асосида ишлаб чиқилган диний, жиноий ва фуқаролик қонун ва қоидалари мажмуи. *Шариат қоидалари.* ■ Ярашадиган бўлсангиз, шариат йўл топиб беради. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Шариат ҳамма вақт адолатни ҳимоя қилади. К. Яшин, Ҳамза. У Бухорода мадрасада ўқиб юрганда, шариат ва тариқат илмини яхши ўрганган, Қуръонни ёд билар эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Шариат пешволари Шариат қонун-қоидаларини мукамал биладиган, у ҳақда йўл-йўриқ кўрсатадиган кишилар (қози, уламо ва б). *Саройда барча – шариат пешволаридан тортиб то кичкина амалдоргача шоирлик даъво қиларди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ШАРИАТПАНОҲ [а. + ф. شريعةپناه – шариат ҳимоячиси, паноҳи] Шариат қонун-қоидаларини изчиллик билан амалга оширувчи, шариатни ҳимоя қилувчи, қўллаб-қувватловчи шахс. *Мен сени шариатпаноҳ деб юрган эканман. Энди кўзим очилди, сенинг тулки башарангни танидим энди.* М. Ўринхўжаев, Унутилмас кунлар. Шариатпаноҳ жанобларининг гаплари тўғри. С. Айний, Жаллодлар.

ШАРИК [«шар 1» с. нинг кичр.] Думалоқ шаклга эга бўлган кичикроқ нарса; соққа, соққача. *Подшипник шариклари. Бильярд шариклари.*

ШАРИКЛИ Шариги бор, шарик қўйилган, шарик билан ишлайдиган. Шарикли подшипник. ■ Навоий портрети акс этган 60 минг дона авторучка ва шарикли ручкалар тайёрланмоқда. Газетадан.

ШАРИЛЛАБ Кўп, кучли ва тез ҳолда (сув, ёмғир ва ш.к. нинг оқиши, ёғиши ҳақида). *Жилғалардан шариллаб лойқа сел келди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Мезоннинг ўртасидан яна шариллаб ёмғир ёғди..* С. Сиёев, Аваз. *Жумагулнинг бутун вужудидан шариллаб тер оқарди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ШАРИЛЛАМОҚ «Шар», «шар-шар» этган товуш чиқармоқ; шалдирамоқ (сув, суюқлик ҳақида). *Ёмғир тарновдан шариллаб тушяпти.* ■ *Суви қайтиб, тошлоқ қирғоқлари шақирлаб қолган сой бир текис шарилларди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ШАРИЛЛАТМОҚ 1 **Шарилламоқ** фл. орт. н. *У дарҳол кийимларини ечиб, жўмрақдан сувни шариллатиб, ювинди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 *кўчма* Тез ва тутилмай бажармоқ. У [раис] рақамларни шу қадар ёддан шариллатардики, гапига ишонмасдан иложингиз йўқ эди. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. *Қани энди мен ҳам ўрисчани шариллатиб ўқийдиган бўлсам.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Ручкамга мия ўрнатилган бўлса-ю.. масалаю мисолларни шариллатиб ишлайверса.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ШАРИФ [а. شريف — асилзода, таниқли; олийжаноб, виждонли] 1 эск. юқ. усл. Муқаддас, азиз; табаррук. *Қуръони шариф.* ■ *Бухоройи шарифда Абу Али ибн Сино деган бағоят улуг табиб ўтган.* М. Исмоилий, Фаргона т. о. -*Қайтиб келгандан кейин сизларнинг ёрдамингизда ҳазратимнинг мозори шарифларига бориб турамиз-да, — деди домла.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Шариф (эркаklar исми).

ШАРЛАТАН [фр. charlatan — дастлаб: сайёр дори сотувчи; кейин: фирибгар < итал. ciallare — куруқ гап сотмоқ] с.т. Алдам-қалдамга ниҳоятда уста; алдамчи, товламачи, фирибгар. *Аммо у [Зикир] шарлатан савдо инспекторини қўлга олиб, актларни йўқ қилиб улгурибди.* Ш. Ғуломов, Ёрқин уфқлар. *Мен у одамни сиздан яхшироқ билан, юз сўмликнинг қирғоғини кўрмаса, овози хаста бўладиган шарлатанлардан.* С. Маҳкамов, Шогирд.

ШАРМ [ф. شرم — уят; уялиш, уятчанлик] Ножўя хатти-ҳаракатдан ўзини тия олиш, уялиш ҳисси; ҳаё, уят, номус. *Шарм қилмоқ.* ■ *Ёки ўша ёқалашишда бирон ери лат еди-ю, шарм кучлилиқ қилиб индамадими?*

Мирмуҳсин, Умид. *Яхши аёлнинг бор шарм билан ҳаёси.* «Гулхиромон».

ШАРМАНДА [ф. شرمنده — виждонли, инсофли; уятчан; уятга қолган, изза бўлган] Шарму ҳаёни йўқотган; ҳаёсиз. *У ахлоқсиз бир кимса-ку! У беҳаё, шарманда.* К. Яшин, Ҳамза.

Шарманда бўлмоқ Ниҳоятда уятга қолмоқ; шармандаси чиқмоқ. *Шундай қилайликки.. пинҳона ҳаракатлари ҳам фош бўлиб, ўзлари эл орасида шарманда бўлсинлар.* Газетадан. **Шарманда қилмоқ** Ниҳоятда уятли ҳолатга қўймоқ. *Нега мени шунча одам олдида шарманда қиласан, жодугар! Ў.* Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ШАРМАНДАГАРЧИЛИК Шармандали ҳол, ҳодиса. *Ўғил шаънига бундан ҳам ёмонроқ шармандагарчилик бўлмаса керак.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. *Бу қандай шармандагарчилик? ..Салимбойваччага бир хизматкор мушт кўтарсин!* Ойбек, Танланган асарлар.

ШАРМАНДАЛИ Шармандалик келтирувчи. *Кечирасиз, ҳурматли ўқувчи.. бу шармандали ҳодиса шу кунларда рўй берди.* «Муштум». *Баъзи жойларда қалин тўлаш каби шармандали урф-одат давом этмоқда.* Газетадан.

ШАРМАНДАЛИК 1 Шармандали иш, ҳолат, шармандагарчилик. *Зарифбойнинг авзойи ёмон эди. У бултурги шармандаликни ҳар эслаганда, бадани ўт бўлиб ёнади.* С. Сиёев, Аваз. *Қизининг қилган шармандалигини кўтара олмаган Замира она инфаркт туфайли ҳаётдан кўз юмди.* Газетадан.

ШАРМАНДАЧИЛИК қ. шармандагарчилик. *Эл оғзига элак тутиб бўлмас экан, ўйланмай босилган қадам шармандачилиги одамлар орасида анча гап-сўзга сабаб бўлди.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

ШАРМИСОР [ф. شرمسار — кулгили ҳолатда қолган, изза бўлган, шарманда] айн. шарманда. *Шармисор бўлмоқ.* ■ -*Шарманда қилдинг, шармисор қилдинг!* — *Тожбой пешонасига уриб, додлаганича уйига кириб кетди.* С. Зуннунова, Гулхан.

ШАРМИСОРЛИК Шарманда, шармисор иш, ҳолат. -*О, ҳали сен иблис фарзандлари билан ҳамтовоқ бўлдингми?* — *қичқирди Абдулвоҳид тупугини сачратиб, — бу қандай шармисорлик!* Ойбек, Нур қидириб.

ШАРМЛИ Шарм-ҳаёси бор; ҳаёли. *Шармли қиз.*

ШАРМСИЗ Шарм-ҳаёси йўқ; уятсиз, ҳаёсиз. *Шармсиз йигит.* ■ Эшонларнинг ўзлари, Шармсиздир юзлари, Ошга тўймас кўзлари. Ҳамза.

ШАРНИР [нем. Scharnier < фр. charniere < лот. cardo – ниманингдир атрофида айланувчи нарса] Бир-бирига бириктирилган икки валнинг, ўқнинг ўзаро бурчак ҳосил қилиб айланиши ёки ҳаракат қилишига имкон берадиган кўзгалувчан механизм.

ШАРНИРЛИ Шарнирга эга бўлган, шарнири бор. *Шарнирли бирикма.*

ШАРОБ [а. شراب – ичимлик; шарбат; май, вино] кт. Кайф берувчи ичимликларнинг умумий номи; май; вино. [Навоий:] *Таажжуб, янгича аза, янгича базм.. Эгниларида қора либос, қўлларида қизил шароб, тушкунликнинг мужассам тимсоли!* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Қалдирғочнинг расми ўйилган Шишалар ҳам шаробларга лим.* Э. Раҳим.

ШАРОБХОНА [шароб + хона] кт. Шароб ичиладиган жой; майхона. *Мўл, текин овқатни егандан кейин [Тўғонбек] шаробхонага югурди.* Ойбек, Навоий.

ШАРОБХЎР [а. + ф. شرابخور – шароб ичувчи] кт. Шароб ичишга ружу қилган, берилган. *Шаробхўр одам.*

ШАРОБХЎРЛИК Шароб ичиш, тўйиб май ичиш. *Бойваччалар шаробхўрлик қилиб ўтираверишди..* С. Сиёев, Ёруғлик.

ШАРОБЧИ эск.кт. Шароб сотувчи, майфуруш. *Шаробчидан катта косада «оби ангур» сўраб, хонанинг бир бурчагига чўкди.* Ойбек, Навоий.

ШАРОИТ [а. شرائط – шартлар; тартиб-қоидалар] 1 Объектив ҳолдаги муайян вазият. *-Тоғ шароитига мослаша бошлаган қўйларнинг қонида ўзгарishi бўлади.* С. Анорбоев, Оқсой. *Бу хислат ота-бобосининг қонидан.. чўл шароитида ҳар бир бошоқни минг машаққат билан ўстириб, ҳар қўйни авайлаб боққан шароитидан сингган.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Бирор нарсанинг воқеланишига, бўлишига таъсир этувчи ҳолат, вазият; имконият. *Самарқанд обидаларидек санъат асарларининг бунёд бўлишига ҳомийлик қилган, жаҳонга донғи кетган олимларни тўплаб,*

уларга шароит яратиб берган одам [Амир Темур] эзгуликни ҳис қилмаслиги мумкин эмас. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

ШАРОРА [а. شراره – учқун, аланга] эск. кт. айн. **УЧҚУН** 3. *Тим қора оҳу кўзларида ёшлик ва муҳаббат шарораси жўш уриб, ўз қурбонини излайди.* К. Яшин, Ҳамза. *..қароқларидан ёғилаётган нозиккина туйғунлик ўзи бир алоҳида шарора ҳосил қилгандек эди.* А. Дилмурод, Фано даштидаги қуш.

ШАРОРАТ [а. شرارت – ёмонлик, ярамаслик; ёвузлик] эск. кт. 1 Ахлоқий бузуқлик, фаҳш, ахлоқсизлик. *Ҳамоқат дарсини шарорат дарсхонасида хатм қилган мендай..* К. Яшин, Ҳамза.

ШАРОФАТ [а. شرافت – шон, шараф; иззат, обрў; олийжаноблик] 1 Яхши, нафли таъсир; хосият. *Яхшининг шарофати тегади, ёмоннинг – касофати.* Мақол. ■ *Меҳнатда бор кўп хосият, шарофат, Бел боғласа меҳнатга ким, азидир.* Ҳабибий. *Машинанинг шарофатини эндиликда ҳамма яхши тушуниб қолди.* Газетадан.

Шарофати билан Бирор кимса ёки нарса туфайли, унинг яхши хислати, хосиятига кўра. *Сизнинг шарофатингиз билан бошимни кўтариб турибман.* Ёмғир шарофати билан гўзалар яхши ўсяпти. ■ *Умарқулнинг шарофати билан ҳамма бир уйга йиғилди.* Ҳ. Фулом, Машъал.

2 Шарофат (хотин-қизлар исми).

ШАРОФАТЛИ Шарофатга эга, хосиятли. *Шарофатли киши. Шарофатли давр.* ■ *Илм амал билан шарофатлидир.* Ф. Фулом.

ШАРОФАТСИЗ Шарофати йўқ, хосиятсиз, фазилатсиз, бахт келтирмайдиган.

ШАРПА 1 Қулоққа чалинар-чалинмас товуш. *Тошпўлатов пойандоз солинган узун коридордан бамайлихотир кириб борар экан, оёқ шарпасини эшитиб, ичкаридан Ҳосият хола чиқиб келди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *..коридордан эшитилган ҳар бир шарпага сергакляниб қулоқ солар.. эди.* П. Қодиров, Уч илдиэ.

2 Кимса ёки нарсанинг ғира-шира, билинар-билинмас қораси, ифодаси; шундай соя. *Ҳалиги фонарнинг хирагина нури тушиб турган тош ёнида бир шарпа қимирлади.* А. Мухтор, Туғилиш. *Анҳорнинг тўғонлари олдидо одамларнинг хира шарпалари уймалашар..* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Отабек кетига бурилиб, ташқари йўлакдан киргувчи*

дадаси билан Ҳасанали шарпасини олди ва ўйлаиб тўхтади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 кўчма Далолат берувчи сезилар-сезилмас ифода; белги, аломат. *Шу пайт юрагим мудҳиш бир нарсанинг шарпасини сезгандай бўлди. «Гулдаста». Гўзал баҳорнинг шарпаси ер ва кўкда, гул ва япроқда, ўт-ўланларда кезар эди. Н. Сафаров, Қайта туғилиш. Ўртада адоватнинг хира шарпаси пайдо бўлгандек туюлди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

4 Ялтироқ нарса (мас., кўзгу) орқали бирор жойга тушган шуъла, нур акси. *Шинда шарпа ўйнай бошлади. ■ Анорхоннинг сариқ ва кўк рўмолларигина шом қорасида шарпадай милтилларди. Ойбек, О.в. шабадалар.*

ШАРПАСИЗ Овоз чиқармаган ҳолда; овозсиз, товушсиз. *Ҳаёт саҳнда уккидай тикилиб турган катта бувиси томонга майин, шарпасиз одимлар билан шипиллаб. кетди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Шу пайт дарвозанинг бир табақаси ўз-ўзидан шарпасизгина очилди. С. Анорбоев, Оқсой.*

ШАРР I [а. شر — ёмонлик, ёвузлик; қаҳр-ғазаб] Ёмонлик, ёвузлик; касофат. [Қулаҳмад:] *Ҳазрати олий ҳовлимда меҳмон бўлганларида, фуқарони бу ёмонлар шаррдан халос қиламан, дедилар. Мирмуҳсин, Чўри.*

ШАРР II айн. шар II. *Севги деб аталган бу ҳислар баҳор ёмғирдек шарр этиб ўтиб кетмасмикан? Мирмуҳсин, Умид.*

ШАРРОС I рвш. Челақлаб кўйгандек, жадал (ёмғирнинг ёғиш тарзи ҳақида). *Мунаввар навбатчиликдан бўшаб, эшикдан чиққанда, ёмғир шаррос қуяётган эди. С. Анорбоев, Меҳр. Туни билан шаррос қуийб чиққан ёмғир тонготарга яқин тинди. С. Абдуқаҳҳор, Ушалган орзу. Кўз юмиб очгунча, бутун коинотни булут қоплаб, шаррос ёмғир қуяди. М. Назаров, Жилвон жилвалари.*

2 от Шу тарзда ёғаётган ёмғир; жала. *Томчилар йилтиллаб йўлка тошида, Бўлажак шарросдан берарди хабар. Шухрат.*

3 рвш. кўчма Тутилмасдан, дудукланмасдан ва тез. *Мен эски жангномаларни ўқиб ўрганганим учун. «Тараққий» газетасини шаррос ўқиб кетабердим. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Ўзи тенги келадиған бир ўспириннинг шундай катта китобни тутилмасдан, шаррос ўқийётганига ҳайрон*

бўлиб, оғзи очилиб қолди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Меҳмон эса унга қараб, форс тилида шаррос сўзлаб кетди. А. Ҳакимов, Илон изидан.*

ШАРТ I [а. شرط — талаб; ҳолат, вазият; тартиб-қоида] I Бирор иш ёки масала юзасидан ёзма ёки оғзаки ўзаро келишиб олиш, ўзаро келишув. *Шунинг учун Йўлчининг илтимосига дарров кўниб, шарт бўйича, Шоқосимга овқат, ётиш учун жувозхона олдидан бир ҳужра берди. Ойбек, Танланган асарлар. Бир-биримиздан сир сақламаймиз. Хўлми? Шарт шу. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 Ўзаро шартлашаётган ёки бирор муносабатда бўлаётган томонлардан бирининг бошқа томонга нисбатан қўйган талаби. *Лекин шарт — бизга астойдил, ихлос билан хизмат қиласиз.. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Пудрат усулининг шартларига мувофиқ, бу маблағнинг анча қисми пудрат асосида ишлайётганларга тақсимлаб берилади. Газетадан. Қиз, «Пойада ютиб чиққан одамга тегаман», деб шарт қўйибди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. ..эртага шаҳарга туш, нима шартинг бўлса, ўша ерда гапир. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Тақозо этувчи нарса; талаб. -*Маданиятли бўлишнинг энг биринчи шарти — соддалик, табиийлик, — деб юбордим. Ф. Мусажонов, Меҳмонда. Ҳозиржавоблик — аскиянинг асосий шартидир. «ЎТА». Санъат турларининг уйғунлашуви учун умумий услубий хусусиятларнинг мавжудлиги зарурий шарт ҳисобланади. «Саодат».*

4 кесим взф. Қатъий талаб этувчи; зарур. *Бугун келишингиз шарт. ■ Бу жанг узокқа бормаиди. Лекин Хуросон кўшини шай бўлиб турмоғи шарт!* Мирмуҳсин, Меъмор. *Болага оила ҳам, мактаб ҳам баравар тарбия бериши шарт. Газетадан.*

Шарт майли тлш. Бирор иш-ҳаракатнинг бажарилиши учун шарт бўлган бошқа иш-ҳаракат ёки ҳолатни англагувчи феъл шакли ва шу шаклга мос маъно. **Шарт эргаш гап тлш.** Бош гапдан англашилган воқеа-ҳодиса, белги-хусусиятнинг рўй бериш шартини англагувчи эргаш гап. **Эҳтиёт(и) шарт** Ҳар эҳтимотга қарши. *Шунинг учун учрашгандайм уйда, мана шунақа пана-пастқам ерларда учрашсак, эҳтиёт шарт дейдиларку, ахир!* С. Кароматов, Ҳижрон.

ШАРТ II: шарти кетиб, парти қолган 1) қариб, куч-қуввати кетиб қолган, мункиллаган; бедармон. *Шарти кетиб, парти қолган бой, тепага кўтарилган сари, оёғи қалтираб, бутун вужудидан тер оқа бошлаган.* Газетадан; 2) эски, шалоқ; хароб. *Шарти кетиб, парти қолган арава.* ■ Рўзғорнинг шарти кетиб, парти қолди. *Шу рўзғоримни тебротсам дейман.* И. Султон, Бургутнинг парвози. *..шарти кетиб, парти қолган тегиримонлар нигоҳини тортиши мумкин.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ШАРТ III тақл. с. Бирор нарсанинг урилиши ёки узилишидан ҳосил бўладиган овозни билдиради. *Икки-уч қамчидан сўнг толга боғланган тизгин шарт этиб узилиб кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Кампир яна ғазабга келди.. кўйлагининг ёқасини шарт ийртиб юборди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Куйган одам шарт уради сонига.. «Ҳасанхон».* Қизлардан уч-тўрттаси *Нозикни таъқиб этди ва шарт-шурт бир-бирининг яланғоч этига уришиб, шартак олишдилар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ШАРТ IV Тез ва кескин. *Отамурод шарт орқасига бурилди-ю.. чайла томонга чопиб кетди.* М. Мансуров, Ёмби. *Дилдор шарт ўрндан турди-ю, эшикни қарсиллатиб ёпиб чиқиб кетди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ШАРТАК айн. шартаки 2.

ШАРТАКИ 1 сфм. Ўйламай-нетмай, юзхотир қилмай гапираверадиган. *Шартаки одам.* ■ *Бир гапни тушунтиргунча етмиш марта луқма ташлайдиган шартакиларни.. оқламоқчи эмасмиз.* Газетадан. *Аммо мана бу шартаки Ҳамзангиздан уламолар хафа.* К. Яшин, Ҳамза.

2 от Шартиллаатиб уриш, шаппати.

ШАРТАКИЛИК Шартакига хос хусусият, хатти-ҳаракат; ўйламай, юз-хотир қилмай гапиравериш. *Ҳўб қизсан-у, шартакилигинг чатоқ, гап келганда, отангни аямайсан.* А. Муҳиддин, Ҳада. *Саври хола овсинининг хафалигини бир оз ёзиш учун пайпаслаб кетди: -Шартакилигим ўлсин, овсин, гапиравераман.* Р. Файзий, Кишиларимиз қиссаси.

ШАРТИЛЛАМОҚ «Шарт» этган овоз чиқармоқ. *Арқон шартиллаб узилди.*

ШАРТКЕСАР Дангал гапирадиган; дангалчи. *Шарткесар одам.* ■ У [Муротали] *виждони пок, юраги очиқ ва шарткесар эди-*

ки, кимдан ва нимадан норози бўлса, юзи-кўзига қарамай, кескин айтарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ШАРТЛАШМОҚ Бирор масала юзасидан маълум шартлар билан ўзаро келишиб олмоқ; ахдлашмоқ. *Кечқурун кинога боришга шартлашдик. Ҳар икки томон ўзаро ёрдамни янада кучайтириш ҳақида шартлашдилар.* ■ [Болалар] *Шартлашиб олишганми, бараварига олма тишлашди.* «Ёшлик». *Хўжайин эрта кўкламда шартлашиб, пулни тўлаб қўйган эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ШАРТЛИ 1 Бирор шарт асосида ўзаро келишилган, шартлашилган. *Шартли ишора.* *Шартли жойда учрашмоқ.*

2 рви. Маълум шартлар асосида, бирор шарт билан. *Турғун сизга қўшимча ҳужжат бермоқчи. Ҳозирча шартли қабул қилаверасиз [оеди Валихўжа].* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

3 Маълум шартлар асосида қайд қилинган, бирор шарт амалга оширилган тақдирдагина кучга кирадиган. *Оғир шартли битим.*

4 Бирор нарса, воқеа, ҳодиса ва ш.к. ни рамз, тасвир билан ифодалайдиган. *Қабул қилинган шартли белгилар. Дарёларни шартли чизиқ билан ифодаламоқ.*

Шартли рефлекс физиол. Организмнинг (одам ва ҳайвонларнинг) шахсий ҳаёти давомида янгидан ўзлаштириладиган рефлекс.

ШАРТНОМА [шарт I + нома] Томонлар (икки ёки бир неча шахс) ўртасида тузилган, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари қайд этилган битим. *Латофат наширётдан шартнома билан олган таржимасини тугатолмай диққат эди.* Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар. *Хонани ижарага олган киши, шартномага биноан, уни яхши сақлаши, жорий ремонт қилиши лозим.* Газетадан.

ШАРТСИЗ Шарт қўйилмаган, шарти йўқ; бирор шарт қўймадан. *-Бу ҳолдан қутулишининг бирдан-бир йўли — деди иигитлардан бири, — ҳеч бир шартсиз, сўзсиз.. таслим бўлишдир.* С. Айний, Қуллар.

Шартсиз рефлекс физиол. Инсон ёки ҳайвон билан бирга туғиладиган, ирсийланадиган рефлекс; туғма рефлекс.

ШАРТТА I Истиҳола қилиб ўтирмай, юзхотир қилмасдан, рўйирост, дангал. *Бор гапни шартта гапирадиган одам.* ■ У [Асрора] *хонаси келганда ҳеч кимни аямасди. Мажлисларда, кимнинг камчилиги бўлса, шартта*

юзига айтаверарди. С. Аҳмад, Уфқ. У [Эл-мурод] энди буйни қисик етим эмас. Энди унга.. бор гапни шартта айтиб, кўнгилини хижолатдан бўшатиш осонроқ! П. Турсун, Ўқитувчи.

2 **айн. шарт IV.** Кўшоқ шартта ўрнидан турди-да, зарда билан дўқиллаб, чиқиб кетди. Ҳ. Шамс, Душман. Поччаев шартта бурилиб, жўнаб қолди. А. Мухтор, Туғилиш.

3 **Ўйлаб, чўзиб ўтирмай.** Ирода шартта муддаога ўтиб қўя қолган эди, жавобни ҳам нақд қилиш керак. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Туробова шартта «икки» қўйиб бердим. С. Сиёев, Ёруғлик.

ШАРТТАКИ қ. **шартаки.** Кишилар билан муомалада хийла шарттаки бўлган бу солдат нимадан андиша қилаётганига ҳайрон бўлдим. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ШАРТ-ШУРТ I «Шарт» ва шунга яқин товушни (товушларни) билдиради (қ. **шарт III**). Қоғозни шарт-шурт йиртмоқ. ■ Қизлардан уч-тўрттаси Нозикни таъқиб этди ва шарт-шурт бир-бирининг яланғоч этига уришиб, шартак олишдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Ўзи ишга киришиб, шарт-шурт чеканка қилиб кетаверди. Бошқалар [Холдорнинг] орқасидан эргашидилар. Ж. Абдуллахонов, Тонг ёришган соҳилда.

2 **Тезлик билан, тез-тез, жадал.** -Нега йиғлайсан, тинчликми ўзи? — Адол хола қўлидаги сузгични илиб, унга яқинлаша бошлаган эди, Тошхон халатни шарт-шурт ечиб улоқтирди-да, кўчага югурди. А. Мираҳмедов, Ўт юраклар.

ШАРФ [нем. Scharfe < фр. echarpe < лот. scīprea — тўқима; ўрилган (тўқилган) нарса] Бўйинга ўраладиган ёки бошга, елкага ташлаб юриладиган, энига нисбатан узун мато.

ШАРШАРА Баланд, тик тепаликдан паства шовуллаб оқиб тушадиган сув оқими; шалола. Олтмиш метр баландликдан отилиб тушаётган шаршара тўфони тагида бўлди. Р. Файзий, Заранг барги. Нигора кечаси тоғ кўринишига афсонавий улўғворлик бахш этиб, бир текис гувуллаётган бу шаршарага бориб, уни ўз кўзи билан кўришга аҳд қилган эди. С. Анорбоев, Оқсой.

ШАРШАРАК Кичик шаршара. Тоғ оралиғидаги шаршаракнинг бу ажойиб қилиқлари болаларни ҳаяжонга солди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ШАРЪАН [а. شرعاً — шарият юзасидан] дин. Шарият қонун-қоидаларига биноан, шарият бўйича. Сен ўғрисан! Одам бўлганинда, шаръан бўлини кесиб лозим бўлар эди. А. Қаҳҳор, Башорат. Бировнинг устига айб қўйиш учун, шаръан, шоҳидлар лозим. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ШАРЪИЙ [а. شرعى — шариятга (диний қоидага) тегишли, мансуб] дин. Шарият ақидалари, қонун-қоидаларига мос келадиган; шариятга кўра қонуний. Иссиқ уйинг, ҳалол боланг, шаръий эринг турганда, бировларга белингни қучоқлатиб.. элга бош-қош бўлгунча, ҳар нарса еганинг яхши! С. Сиёев, Отлиқ аёл. Мен мавзини тамом шаръий қилиб тайёрлайман, тунов кун маҳалламизнинг охунлари ҳам ҳалоллигига фатво бериб кетдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ҳийлаи шаръий ёки шаръий ҳийла Шарият қонун-қоидаларига чап бериб қилинадиган, тугиладиган иш, ҳийла. У [имом] бойнинг қасамига шоҳид эди, ажаб эмас эдики, бирор шаръий ҳийла топиб, бойни бу ботқоқдан қутқазса. С. Айний, Эсдаликлар.

ШАРҚ I [а. شرق — кўтарилиш, чиқиш томон (мас., қуёш)] 1 Дунёнинг тўрт томонидан бири; фарбга қарама-қарши бўлган томон, қуёш чиқадиган томон; кунчиқиш. От кўчанинг шарқига юриб.. яна шимолга бурилиб, тор кўча бўйлаб узоқ кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Уруш фарбда, рота фронтдан уч-уч ярим минг километр бериди, яна шарққа қараб кетаётибди! Аҳмадҷон ўйлаб, ўйига ета олмас эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 (Ш — катта) Фарбий Европага нисбатан шарқ томондаги мамлакатлар, ўлкалар. Шарққа саёҳат. Яқин Шарқ. Узоқ Шарқ. ■ [Салимхўжа] Нусратилланинг иқболу иштиқболи ҳақида кўп чиройли китобий сўзлар билан гапирар, янги Шарқнинг қудрати, миллатнинг гули бўлади, деб мақтар эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Улар ҳозирги Шарқ тарихи китобини навбатма-навбат ўқиб ва эшитиб ўтирганларида, Очилнинг кўз олдида дам-бадам эзилиб йиғлаётган Замира келар, бунинг учун у ўзини гуноҳкордай ҳис қиларди. П. Қодиров, Уч илди.

ШАРҚ II айн. **шарақ.** Санобархон дарвозани устидан кичкина босма қулф билан шарқ этиб беркитди-да, Адолатга эргашиди. С. Зуннунова, Гулхан.

ШАРҚИЙ I [а. شرقى – шарққа доир, алоқадор; шарқона] Шарқ томонда жойлашган; шарқдаги, кунчиқишдаги. *Шарқий Европа. Шарқий мамлакатлар.*

ШАРҚИЙ II [а. شرقى] эск. Юриб туриб нақарот билан айтиладиган кўшиқ; марш кўшиғи. *Болалар шарқий айтдилар. А. Қажар, Сароб. Кўноқлар шарафига ўқияжасак шарқийни машқ қилиб бўлдингми? З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.*

ШАРҚИРАМОҚ айн. шарилламоқ 1. *Тўлаган ака шарқираб оқайтган ариқдан юзқўлини ювиб, белдаги белбоғининг бир учига артинди. Газетадан. Эшигим олдида бир туп терак бор, Ёнидан ўтади ариқ шарқираб. Шуҳрат.*

ШАРҚИРОҚ Шариллаб, шарқираб оқадиган. *Шарқироқ сой. ■ Шарқироқ ариқ ёқасида, ўсиқ яллизлар орасида ўтириб, кўклам қучоғида ястаниб ётган фусункор далага суқланиб тўйиб бўлармикан?! Н. Ёкубов, Бўсағада.*

ШАРҚЛИК Шарқда яшовчи, шарқий мамлакатларнинг бирида истиқомат қилувчи. *Шарқлик одам.*

ШАРҚОНА қ. шарқча. *Устозлар турганда, ўзи ҳақида сўзлаш шарқона одобга сизмайди. Газетадан. Бинокорликда шарқона услуб кўлаб биналар кўркига кўрк қўшди. Газетадан.*

ШАРҚЧА Шарқ халқлари услуги, одати ёки маданиятига хос; шарқона. *Ҳар икки қаватдаги хоналарнинг кенг деразалари ўймакор устули узун, лекин торроқ шарқча айвонга очилар эди. Ойбек, О.в. шабадалар.*

ШАРҚШУНОС [Шарқ + ф. شناس – ўрганувчи] Шарқшунослик мутахассиси. *Шарқшуносларнинг бутунжаҳон анжумани. ■ Бу шарқшуносларнинг фикрича, қадимги замонларда бир бутун умумолтой тили мавжуд бўлган.. «ЎТА».*

ШАРҚШУНОСЛИК Шарқ мамлакатларининг маданияти, тарихи, иқтисодиёти, тили, санъати ва ш. к. ни ўрганадиган фанлар мажмуи. *Шарқшунослик институти.*

ШАРҲ [а. شرح – тушунтириш, изоҳ, тавсиф; эслатма] Бирор нарсанинг мазмуни, моҳиятини очиб бериш, тушунтириб бериш; изоҳлаш, изоҳ. *Шарҳлар билан чиқарилган Навоий асарлари. ■ Абдураҳмон.. кутилмаганда жонланиб кетди. Яъни «Ақо-*

ид»нинг шарҳига яхши тушунишга енг шимарди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

Шарҳ қилмоқ (ёки этмоқ) Ёзма ёки оғзаки тарзда шарҳини бермоқ, айтмоқ; шарҳламоқ. *Гоҳи худман, гоҳи бехуд, Шавқун дардим шарҳ қил. Э. Воҳидов. Ўз туққан қишлоғимнинг шу бугунги тонгини Кошкийди шарҳ этолсам бу бир кичик шеъримда. П. Абдуллаев, Менинг қишлоғим. Шарҳи дил Дилдаги бор гапларни очиқ-ойдин баён қилиш. Шарҳи дилим кимга ёзсам, Шакар деб дунёни кезсам. «Ширин билан Шакар».*

ШАРҲЛАМОҚ Шарҳ-изоҳ қилмоқ, тушунтириб бермоқ, изоҳламоқ. *Абдулвафо ал-Бузжоний.. қадимги юнон олимларининг ал-жабр ҳамда фалакиётга оид асарларини таржима қилдилар ва илмий шарҳладилар. Мирмуҳсин, Меъмор. Нуриллахон.. Бухоро тахтини тортиб олганларга нисбатан бўладиган бу курашнинг моҳиятини шарҳлади. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.*

ШАССИ [фр. chassis] 1 Автомобиль, трактор ва транспорт воситаларининг барча қисмлари (кузов, мотор, барча механизм ва деталлар) ўрнатиладиган асос, таглик; рама. *Автомобиль шассиси.*

2 Турли асбоб-ускуна, радиоприёмник ва ш.к. нинг асосий деталлари ўрнатилган асос. *Телевизор шассиси.*

3 Самолётнинг ҳавога кўтарилишига, кўниш вақтида эса унинг ерга урилиш кучини пайсаитиришга хизмат қиладиган қисми. *Йиғма шасси. Йиғилмайдиган шасси.*

ШАТАК I Ўзи юролмайдиган улов, транспорт воситасини бошқа уловга, транспорт воситасига тиркаб олиб юриш усули; тиркаладиган ёки тирковга оладиган нарса. *Қумри қатъият билан машинага югурди-да, кузовга ташлаб қўйган, шатак тиркаш учун ишлатиладиган сим арқонни судраб келтирди. С. Аҳмад, Ойдин кечалар. У иккинчи қаторни охирламаёқ, бункери «оқ олтин»га лиммо-лим тўлганини кўриб, суюниб кетди. Дала четидаги шатаклар эса аллақачондан бери унга мунтазир эди. Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар. Директор устахонадан шатак билан аранг олиб чиқилаётган тракторни кўриб, азбаройи жаҳли чиққанидан, тилини тишлаб олаёзди. «Муштум».*

2 кўчма Қолоқ, ночор аҳволдан олиб чиқиш, «судраш», юргизиш учун ёрдам берувчи шахс, нарса; ёрдам; кўмак. *Кечаги-*

на бошқаларнинг шатагига муҳтож бўлган бригада — бугун, қарабсизки, илгор. Газетадан. Кучи кетиб, эглай олмаяпти, ёрдам қилиш керак, деб ёнингизга шатак берсак, асов отдек тепкилайсиз. «Қахрамоннома».

Шатак қилмоқ Шатакка олувчи қилиб қўшмоқ. ..зўрлиги билан донғи чиққан тўриқ отни аравага қўшиб, унинг ёнига бошқа бир отни шатак қилиб, зўрға судраб келдик. С. Айний, Қуллар. **Шатакка олмоқ** 1) ўзи юролмайдиган улов ёки бирор транспорт воситасини бошқасига тиркамоқ, бошқасига тиркаб юргизмоқ, судрамоқ. *Юки оғир от.. олға интилмаса, ё шатакка олинади, ёки аравадан чиқариб, бошқа от қўшилади.* «Шарқ юлдузи». Кўздан йироқлашган трактор кўп ўтмай машинани шатакка олиб қайтди. «Ўзбекистон кўриқлари»; 2) ўз кучи билан тортмоқ, судрамоқ; тортиб юргизмоқ. *Кўпчилик йигитлар сакраб ерга тушиб, арқонни боғлаб, машинани шатакка олдилар.* Ш. Фуломов, Бўз ер уйғонди; 3) кўчма ишнинг силжиши, юришиб кетиши учун ёрдам бермоқ, кўмаклашмоқ. *Ўтсам-ўтмасам, хавотир эмасман. Биласиз-ку, раис, шатакка олиб юрган йигитмиз.* «Қахрамоннома». *Биз наст ҳосилли бригадалардан бирини шатакка олишга қарор бердик.* Газетадан.

ШАТАКЛАМОҚ 1 кам қўлл. айн. **шатакка олмоқ** қ. **шатак**. Бузуқ автомобилни шатаккламоқ. Қолоқ цехни шатаккламоқ.

2 Бир-бирига тиркаб бириктирмоқ, шатак ҳолатига олмоқ. *Зўрайиб бораётган нўртана [ҳарбий кемаларни] бир-бирига шатаклаган арқонни узиб ташлади.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ШАТАКЧИ Шатакка олувчи (қ. **шатак**). *Шатакчи кема. Шатакчи от. Шатакчи бригада.*

ШАТАЛОҚ: **шаталоқ отмоқ** 1) орқа оёқларини баравар кўтариб тепинмоқ; тепиниб югурмоқ; ўйноқлаб чопмоқ (от, мол каби ҳайвонлар ҳақида). *От шаталоқ отиб қочди.* ■ *Эшак.. бир шаталоқ отиб, йўртишга тушди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Сигир кўрққанидан шаталоқ отиб, жар томонга қараб қочди.* Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси; 2) сакраб-сакраб югурмоқ, ўйноқлаб чопмоқ (бола ҳақида). *-Амаким келдилар, амаким! — деди.. Адҳамнинг кенжатоғи Рустам ва яна шаталоқ отиб, кўчага югуриб чиқиб кетди.* Ҳ. Зиёхонова, Биринчи мак-

туб; 3) бирданига қочиб қолмоқ, орқа-олдига қарамай ура қочмоқ. *Сизга қойилман.. бойваччаларингиз ҳаммаси шаталоқ отиб қочди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШАТАЛОҚЛАМОҚ айн. **шаталоқ отмоқ** қ. **шаталоқ**. *Сергей ишком орқасидаги бедазорга шаталоқлаб чопди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ШАТИЛЛАМОҚ айн. **шатишламоқ** 2. *Уяна олдинга интилиб, шатиллаганича юриб кетди.* Мирмуҳсин, Чўри.

ШАТИР 1 тақл.с. Куруқ шох-шабба, қамиш кабиларнинг ҳаракатга келиши, сув, ёмғир кабиларнинг урилишидан ҳосил бўлган товушни билдиради.

2 Ўйлаб ўтирмай, дабдурустан, тўсатдан. *Опаси кўп кулар, ҳар ишни тез ва шатир, безҳўиёт қилар, шунинг учун ҳам уйда бирор идиш-товоқ синса, албатта, ундан кўришар эди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШАТИРА-ШУТУР айн. **шатира-шутур**. Унинг [момақалдироқнинг] кетидан шивала ёмғир, дам ўтмай ёнғоқ қоққан каби шатира-шутур дўл уриб берди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ШАТИРЛАМОҚ 1 «Шатир» этган овоз чиқармоқ; «шатира-шутур» қилмоқ. *Куруқ ўтин шатирлаб ёна бошлади.* ■ *Жимжит хонада тарновлардан тушаётган сувнинг шатирлаши эшитилиб турарди.* П. Қодиров, Уч илдиэ.

2 с.т. кўчма Жадал ёки шиддат билан ҳаракат қилмоқ; шахдам одим отмоқ. *Қирқ йигит тўп бўлиб, шатирлаб, бирдан келиб қолди.* «Хушкелди».

ШАТИРЛАТМОҚ 1 **Шатирламоқ** 1 фл. орт. н. *Майнанинг тасаввурида кийиклар галаси пайдо бўлди. У тош, шағалларни шатирлатиб, ҳозир ёнбошидан югуриб келишини, улардан семизгинасини отиб олишни истади.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Солдат, офицерлар эртаги жанга тайёргарликни кўраётганда — эрталаб ёмғир шатирлатиб турганди.* А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

2 кўчма Бирор иш-ҳаракатни шошилини равишда, жадал бажармоқ. *Олмаларни шатирлатиб узмоқ.* ■ *Шатирлатиб кўксултонни қираётган Турғун жим бўлиб қолди.* Ойбек, Болалик.

ШАТИР-ШУТУР тақл. с. 1 «Шатир» ва шунга яқин товушни билдиради (қ. **ша-**

тир 1). Урик шохлари шатир-шутур синиб туиши. ■ Милтиқларнинг оғзидан чиққан оловдан чўчишдими, ҳайтовур, биздан уч-тўрт қадам наридан маккажўхорини шатир-шутур қийратиб, [тўнғиз] учиб ўтиб кетди. С. Анорбоев, Оқсой. Ҳозиргина яшнаб турган осмонни бир зумда кўрғошиндек булут ўрайди. Шатир-шутур ёмғир қуяди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 рвш. Тезлик билан, ҳаш-паш дегунча. Шатир-шутур иш қилмоқ. Хатни шатир-шутур ёзиб ташламоқ.

ШАТМОҚ шв. Ўта кир, яғири чиққан. Шатмоғи чиққан бола. ■ Анови яланғоч шатмоқ бола энди бир мирини тангадан ажрата бошлаган чоғи, сочи бўйра-бўйра йигитча [Латифжон]нинг эса студентлик чоғи. С. Анорбоев, Ҳаётга йўлланма.

ШАТРАНЖ [а. شطرنج < санск. «чатуранга»] **1** Шахматга ўхшаш қадимий ҳарбий ўйин. [Навоий] Қип-қизил туркман гилами устида сочилиб ётган шатранж доналарини йиғиштирди. Ойбек, Навоий. У. шатранж устида баъзан хонга ҳам ҳазил ташлашдан тоймайдиған чоллардан. С. Сиёев, Аваз.

2 айн. шахмат 1.

ШАТГА 1 Тепиб бериладиган зарб; тепки, тарсаки, шапалоқ.

Шатга отмоқ Кейинги икки оёқ билан тепмоқ, тепинмоқ (от, мол ва ш.к. ҳақида). Шу пайт от сўнани кўриб, шатга отди. Сидиқжон, худди от олиб қочадигандай, ваҳима билан ўзини эгарга отди. А. Қахҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 кўчма Қилмишига кўра бериладиган зарба, дашном, сазо, жазо. Қосимхўжаев халқнинг шаттасига йўлиқмаслик учун.. паст кўчадан йўрғалашга мажбур бўлган. «Муштум». Қора Аҳмаднинг жиноятлари.. суднинг қаттиқ шаттасини тақозо этади. К. Алиев, Безори хужумни шиддатлатди.

Шатга емоқ 1) тепки емоқ; тарсаки ёки шапалоқ емоқ; **2)** сазо бўлмоқ, уялиб қолмоқ. Шарму ҳаёсиз бўлсанг, ҳар ерда ерсан шатта. Маъқул, билимдон бўлсанг, иззат-ҳурматинг катта. Мақол. ■ Бироқ Назирий гапига яраша шатта ейди. К. Яшин, Ҳамза.

ШАТТАЛАМОҚ айн. шатга отмоқ қ. шатга 1. [Майсара:] Уғридан қочириб қўйдим, дейман. Лекин келиб бундоқ қўйруғин-

гиздан ушласа, «моо» деб қўясиз-да, шатта-лайсиз! Ҳамза, Майсаранинг иши. Ферма мудири ўчакишиб, бизни урмоқчи бўлган эди.. олдимиздан келса — суздик, орқамиздан келса — шатталадик. «Муштум».

ШАФАҚ [а. شفق — тонготардаги ёки кунботишдаги ғира-шира пайт] Кун чиқиш ёки кун ботиш олдидан уфқда ҳосил бўладиган лоларанг қизиллик. Уфқдаги бир жом олтин батамом ерга сингиб кетди, йироқ-йироқларда ловуллаб ёнган шафақ аста сўнди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё. Нориннинг икки соҳилида салқин тушиб келарди ҳозир. Кечки шафақнинг майин жилоси тараларди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ШАФАҚЛАНМОҚ Шафақ билан қопланмоқ, шафақ рангини олмоқ. Осмон тез тинчиди. Бир неча вақтдан кейин ғарб тарафда осмон, худди кун ботиш вақтидаги каби, шафақланди. Ойбек, Қуёш қораймас.

ШАФЕ [а. شفيع — тарафини олувчи, ҳомий; воситачи] эск. Бировга ён босувчи, ҳомийлик қилувчи; ҳомий.

Анқога шафе қ. анқо.

ШАФИҚ [а. شفيق — раҳмдил, шафқатли] **1** эск. кт. Бировга меҳрибонлик қиладиган, шафқатли, муруватли. Ғурбатда ғариб шодмон бўлмас эмиш, Эл анга шафиқу меҳрибон бўлмас эмиш. Алишер Навоий.

2 Шафиқ (эркаклар исми).

ШАФОАТ [а. شفاعت — тарафини олиш, (биров учун) воситачилик] **1** кт. Мартабаси ва ҳурмати юқори киши томонидан ўзидан паст кишиларни, бева-бечораларни қўллаб-қувватлаш, уларга нисбатан ҳомийлик, яхшилиқ. Шафоат қилмоқ. ■ [Карим:] Шафоатингиздан ноумид қилманг, пирим! Н. Сафаров, Шарқ тонги. Бу бир азизнинг шафоати билан бўлган боғ. «Ёдгор». Балки ўзининг халққа қилаётган шафоатларида ҳам ўша азалий армон — яхшиликка интилиш ғояларининг таъсири бордир. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

2 Шафоат (хотин-қизлар исми).

ШАФТОЛИ [ф. شفتالو] Иссиқ жойларда, жанубда ўсадиган, пушти гулли, узунчоқ баргли дарахт ва унинг меваси. Оқ ўрик, шотут, шафтоли ва ғайнолининг сап-сарик япроқлари ҳовли бетини кўмиб ётибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Муяссар шафтолининг тепасида.. Гулчехра эса.. шафтолиларга эта-

гини тутиб турибди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

Шафтоли қоқмоқ Жуда совуқ емоқ, совуққа қотмоқ.

ШАФТОЛИЗОР Шафтоли экилган майдон. *Шафтолизор боғларни кўрдим. Гул кўкарган тоғларни кўрдим. Ҳ. Олимжон.*

ШАФТОЛИХЎР [ф. شفتالوخور — шафтоли еювчи] Қизилиштонлар оиласига мансуб, Марказий ва Жанубий Америкада яшовчи мевахўр йирик қуш.

ШАФТОЛИҚОҚИ Данагини олиб ташлаб қуритилган шафтоли.

ШАФФОФ [а. شفاف — тиниқ; ҳарир; юпқа, нозик] Ёруғлик ёки нурни яхши ўтказадиган; тиниқ. *Шаффоф сув. Шаффоф шиша. Шаффоф май. Шаффоф қоғоз.* ■ *Шишанинг энг ажойиб хусусияти — бу унинг шаффофлигидир. «Фан ва турмуш». Қалин ўрмон ичидан ёриб ўтган бир тутам нур оқ қайинни, гўё ичидан ёритгандай, шаффоф қилиб кўрсатар эди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.*

2 Ниҳоятда мусаффо, тоза, тиниқ. *Осмон гумбази артилган шишадек шаффоф. Саратоннинг сахий қуёши гулшан диёр узра олтин сепини ёйган. Ҳ. Тожибоев, Жасур қиз қишлоғида. Унутиб бўларми, айтингиз-чи ўзи, Сут билан эмганинг шаффоф ҳавони? Ж. Жабборов.*

3 кўчма Гард-губор, ифлосликдан холи; пок, тоза. *Мехри опанинг кўзидан тирқираб ёш, кўксидан сут келди. Уни.. тонгдай шаффоф, пок онанинг қалби бошлаб келди. Р. Файзий, Шоҳи дарпарда.*

ШАФҚАТ [а. شفقت — раҳмдиллик, ачиниш, ҳамдардлик; илтифот] Аяш, раҳм ҳис-туйғуси; шундай ҳис-туйғули муносабат. *Оға-инилар ўзларининг аҳиллиги, бир-бирига меҳри, шафқати билан ҳамманинг диққатини жалб этар, ҳавасини келтирар эди. Ойбек, Қуёш қораймас. Кимки улугроқ — анга хизмат керак, Кимки кичикроқ — анга шафқат керак.* Газетадан. *Бу гал ҳам унинг мўлтираб қараб туриши хотинида шафқат эмас, ғазаб қўзғатганига шонмасди. С. Аҳмад, Сайланма.*

Шафқат қилмоқ Шафқатли муносабатда бўлмоқ, шафқат кўрсатмоқ; аямоқ. *Мана шундай от! Энг муҳими — душманга шафқат қилма. К. Яшин, Ҳамза. Амин бува: «Унга тушунтирсак.. халққа ачинар, шафқат*

қилар», деб ўйлаган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШАФҚАТЛИ Шафқат билан муносабатда бўладиган, шафқат қиладиган; раҳмдил, меҳрибон. *Оҳ, раҳмдил, шафқатли инсон ҳам бор экан-ку бу дунёда! К. Яшин, Ҳамза. Болаларнинг бахти учун камбағал эр билан бирга ишлаб, тиниб-тинчимаган.. шафқатли она! Ойбек, Танланган асарлар.*

ШАФҚАТСИЗ Шафқат билмайдиган, раҳм-шафқати йўқ; бировга ачинмайдиган, раҳм қилмайдиган, аямайдиган, раҳмсиз. *Ҳ. Олимжон шафқатсиз душманни аёвсиз кураш билан енгишга чақирди. Н. Сафаров, Оловли излар. Боёқши йигит нима қилсин, шафқатсиз, беомон тақдир ёшлигидан қийноққа солди. К. Яшин, Ҳамза. Ким у, нима у севги билан масъуд, севги билан хушнуд дилларни шафқатсиз нимталлаган, қон тизғитиб тимдаллаган? М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ШАФҚАТСИЗЛИК Шафқатсиз муносабат, ҳатти-ҳаракат. *Мана сизга қонунбузар қонунишунсаларнинг бир-бирига ҳомийлигию, жабрдийдаларга шафқатсизлиги. «Муштум». Актриса Зебуннисодаги бир дақиқали чақиндек ўтиб кетувчи дағаллик, жазави, шафқатсизлик каби хусусиятларни кўрсатишдан чўчимайди. Газетадан.*

ШАХДАМ Тез ва дадиллик билан қилинган; тетик, дадил. *Адолат эрининг юзларига қарашга ботинмай, боққа чиқадиған эшик томон юрди ва шахдам қадам ташлаб, далага жўнади. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Тамара шахдам ҳаракат қилди, аёлнинг ёнбошига ўтиб, ёнидан юзига кўз қирини ташлади. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. Вазири аъзам йигитдек шахдам ўрнидан турди. С. Сиёев, Аваз.*

ШАХМАТ [р. шахматы < ф. شاه مات — шоҳ ўлди] 1 64 та оқ ва қора катакли тахта ва 16 та оқ, 16 та қора доналардан иборат спорт ўйини қуроли. *Шахмат тахтаси. Шахмат доналари.* ■ *Ушига келганида ҳам, кетаётганида ҳам қўлтиғида шахмат юрганидан чойхоначи бу лақабни унга ёпиштирган. «Гулдаста».*

2 Шу нарса (қурол) тахтасида унинг доналари билан муайян қоидалар асосида бўладиган спорт ўйини. *Шахмат мусобақаси. Шахмат буйича ёшлар ўртасида республика чемпионати.* ■ *Одамлар буш вақтларида шахмат, домино ўйнайдиган скамей-*

кага ўтириб олиб, роса гаплашдик. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Мирмуродов дарсдан бўшаган пайтларда мудирга шахмат ўргатди. «Гулдаста».

3 кўчма Шахмат тахтаси каби катак-катак қилиб экиш усули. *Шахмат усулида экилган майдон. Шахмат усулида экиш.* ■ [Комилжонларнинг] Оғзидан «шахмат», «квадрат», «илғор метод» деган гаплар тушмаяпти. И. Раҳим, Ихлос.

ШАХМАТЧИ Шахмат ўйновчи киши. *Шахматчи қизлар.* ■ Бировлар овқатланмоқда, яна бировлар бильярд ўйнамоқда, шахматчи ва шашкачилар атрофи гавжум. И. Раҳим, Ихлос. *Аҳмаджонов шахмат у ёқда турсин, шахматчилар билан чойни ҳам ўйлаб ичадиган одам.* «Гулдаста».

ШАХС [a. شخص — кимса, киши, зот] 1 Жамиятдаги алоҳида бир киши, одам. *Нотаниш шахс. Тарихий шахс Шахсга сиғиниш.* ■ *Серхаражат тўйларнинг палак ёзишига асосий сабаблардан бири, бизнингча, нопок йўл билан пул толувчи шахслардир.* «Саодат».

2 айн. **шахсият.** *Кўп турли қобилиятларни ўз шахсида ғоят кўркам жам қилган.* Ойбек, Навоий. *– Ҳар нарса дейишиг мумкин, аммо ўзингдан катта одам шахсини ҳақорат қилишга ҳаққинг йўқ! – деди Умид, ўша икки ёноғи бўртиб чиққан одобсиз йигитга.* Мирмуҳсин, Умид.

3 тлш. **Феъл** ва от туркумига оид сўзнинг уч шахсдан бирини кўрсатувчи шакли ва шу шаклга хос маъно. *Мас., ўқидим, китобим – 1-шахс, ўқидинг, китобинг – 2-шахс; шунингдек, олмошнинг шахсни билдирувчи тури: мен – биринчи шахс, сен – иккинчи шахс.*

ШАХСАН [a. شخصاً — шахснинг ўзи] Ҳар бир шахснинг ўзи (ўзим, ўзинг, ўзи ва ш.к.). *Шахсан мен бунга қаршиман. Бу ҳақда сиз, шахсан, қандай фикрдасиз?* ■ *Практикум, минимум, максимум – булар ҳаммаси лотинча ёки лотинчага яқин сўзлар. Мен, шахсан, шундай деб биламан.* А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими.

ШАХСИЙ [a. شخصى — шахсга оид, тегишли; субъектив; хусусий] Шахснинг ўзига тегишли бўлган, шу шахснинг ўзи фойдаланадиган; хусусий, ўз. *Шахсий мулк. Шахсий кутубхона. Шахсий жавобгарлик. Шахсий манфаатларни жамоат манфаатлари билан бирга қўшиб олиб бормоқ.* ■ *Ҳар*

биримизнинг жамоат, давлат ишидан ташқари, шахсий юмушларимиз бор. Н. Сафаров, Оловли излар. *Ҳар бир ёзувчининг меҳнатга, ҳаётга, оилага, кишиларга ўзининг шахсий муносабати бўлади.* Шукрулло, Жавохирлар сандиғи.

Шахсий таркиб Корхона, муассаса, ҳарбий қисм ва ш.к. да ишлайдиган, хизмат қиладиган кишилар таркиби. *Дивизиянинг шахсий таркиби. Бригаданинг шахсий таркиби.*

ШАХСИЯ [a. شخصیه — шахсий; хусусий]: **манфаати шахсия** эск. кт. Шахсий манфаат. *– Бас, айб қипчоқда эмас, балки ўзининг манфаати шахсияси йўлида иш кўрувчи бошлиқларида.. – деди [Ҳожи] ва ўрндан турди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШАХСИЯТ [a. شخصیت — одам, киши; зот, инсон; ўзига хослик] 1 Ўзига хос хусусиятлари билан бошқалардан ажралиб турувчи муайян шахс; шахснинг ўзлигини белгиловчи томонлари, хусусиятлари маъмуи; ўзлик, ким эканлик. *Шахсияти номаълум одам.* ■ *Санъаткорнинг ички дунёси мураккаб.. ижодий шахсияти алоҳида сезгир, ҳаётни тушуниш билан ўтқирлашгандир.* Газетадан. *Бу тасвирлар орқали қисман авторнинг истеҳзоли, ақлли, ҳамма нарсага тўғри баҳо берувчи ва юморни сезувчи шахсияти ҳам гавдаланади.* «ЎТА». *Отахон шоирларимиз болалар қалби ва психологиясини, маънавиятини очиб орқали уларнинг бетакрор шахсиятини улуғладилар.* «Фан ва турмуш».

Шахсиятига тегмоқ Муайян шахснинг кадри, иззат-нафси ва б. жиҳатидан таҳқирловчи хатти-ҳаракат қилмоқ. *Ўртоқ Кўчқоров, бир беғуноҳ колхозчининг шахсиятига тегдингиз.* Бунинг учун жавоб берасиз. С. Анорбоев, Оқсой.

ШАХСИЯТПАРАСТ [a. + ф. شخصیتپرست — ўзлигини, ўз шахсини севувчи] Ўз шахсиятини, қадр-қимматини бошқалардан юқори қўядиган; фақат ўз манфаатини ўйлаб иш тутадиган; худбин. *Бу шахсиятпараст ваҳшийлар фақат ўзларини ўйладилар.. шахсий ўчларини олсалар, шу бас!* К. Яшин, Ҳамза.

ШАХСИЯТПАРАСТЛИК 1 Фақат ўз манфаатини, шахсиятини кўзлаб иш тутиш. *Хуллас, ана шу шахсиятпарастлик, яна аниқроғи, молпарастлик томонларини ҳисобга олмаганда, Карим анча мулоҳазали, касбига*

пишиққина йигит эди. С. Кароматов, Олтин кум.

2 Шахсиятпараст эканлик. *У Санамнинг макрига учади, уйланмоқчи бўлади-ю, бу борада қизнинг ўта тантиқлиги, шахсият-парастлигини сезиб қолади.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

ШАХТ 1 Бирор иш-ҳаракатни бажаришга интилиш, берилиш ҳолати, даражаси. *Мамат полвон, дейман, ютқизган кишидай шахтингиз наст.* С. Анорбоев, Меҳр. *Ҳозир 10-бригадада ўзи машина ҳайдаётти. Шахти дуруст.* «Қахрамоннома». *Унинг шахтин буколмас На иссиқ ва на совуқ.* Қ. Муҳаммадий. *Сен ўзинг ҳам ойнага қара-чи, қирчиллама шахтинг қолмаган..* Шукрулло, Умрим борича. *Дайди шамол энди шахтидан қайтиб, дарахт япроқларини машаққат билан тебратмоқда.* С. Аҳмад, Қадрдон дала-лар. *Ҳайдар тезда шахтидан тушиди, атрофга қайғули ва паришон боқди.* Ойбек, Навоий.

2 рвш. Бирдан, шартта, дадил. [Умарқул] *Бир минутлар чамаси ётиб қолди. Бирданига юраги ҳовлиқиб, шахт ўрнидан туриб, йўлга тушиди.* О. Ҳусанов, Қўшиқчининг тақдири. *Наимий.. нима бўлса бўлди, дегандай шахт кўтарди, лекин қўли қалтираб, винонинг ярми тўкилди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Ғофир машинадан шахт тушиб, катта кўк дарвозага яқинлашди ва кнопкани босди.* Қ. Мақсумов, Муҳаббат қўшиғи.

ШАХТА [нем. Schacht – нов, тарнов; чуқур, ўра; кон] Ер остидаги фойдали қазилмалар қазиб олинадиган жой; кон. *Тошкўмир шахтаси. Шахта ускуналари.* ■ *Шахталарда шахтёр шиддаткор.. Бошда каска – аскарый тахлит. Гард-қурумга беланиб, бедор.. Кўмирларни қулатар яхлит!* Ё. Мирзо.

ШАХТАЧИ с.т. Шахтёр.

ШАХТЁР Шахтада ишлайдиган шахс; кончи. *Шахтёрлар шахарчаси.* ■ *Шахтёрман, ер таги коним, мақоним.* М. Шайхзода. *Саудийни рабфакда [ишчилар факультетида] ўқийдиган кўпол, йўғон гавдали, новча бир шахтёрга боғлаб қўйди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ШАХТЁРЛИК Шахтёр касби, шахтёр эканлик. *Ҳамма ёғим куя ва қурум, Шахтёрликнинг ажиб гаити бор. Пахта, ғалла, пўлат сингари, Она юртга кўмир ҳам даркор.* Ё. Мирзо.

ШАША [а. شاشه / شاش – юпқа, юмшоқ газлама; дока] Сийрак тўқилган, сийрак (юпқа мато ҳақида). *Шаша дока.*

ШАШВАР айн. **шашпар.** *Худайчи Азизбекдан илгарироқда қўриқчиларни огоҳлантириб борар, милтиқ, шашвар тутган ёш ва кекса муҳофизлар уни саломлаб қарши олар эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШАШКА 1 [р. шашки – «шах» «шахи» с. дан «шахмат(ы)» қолипида ясалган сўз] 64 та оқ ва қора катакли тахтада 12 та оқ ва 12 та қора доналар билан маълум қоидага мувофиқ ўйналадиган ўйин. *Шашка тахтаси. Шашка донаси. Шашка ўйнамоқ.*

Халқаро шашка 100 катакли тахтада ўйналадиган шашка тури.

ШАШКА 2 [р.] махс. Пресслаб тайёрланган портловчи моддадан иборат тахтача, плитка. *Портловчи шашка.*

ШАШКАЧИ Шашка ўйнайдиган одам. *Бировлар овқатланмоқда, яна бировлар бильярд ўйнамоқда, шахматчи ва шашкачилар атрофи гавжум.* И. Раҳим, Ихлос.

ШАШЛИК с.т. Кабоб.

ШАШМАҚОМ [ф. ششماق – олти + мақом 1, 2] мус. Ўзбек ва тожик халқлари мусиқий меросида марказий ўрин тутган мақомлар туркуми; парда, оҳанг, усул, шакл, услуб каби воситалар билан ўзаро узвий боғланган, Бузрук, Наво, Дугоҳ, Сегоҳ, Рост, Ироқ мақомларидан ташкил топган мумтоз куй ва ашулалар мажмуи. *Классик мусиқамиз мероси – шашмақомни тўла грампластинкага ёзиб олиш, шубҳасиз, ғоят мураккаб иш.* С. Кароматов, *Классик меросимиз – халққа. Юсуфжон қизиқ шашмақомларни, яъни йилнинг тўрт фаслига мосланган поэмаларни ҳам яхши биларди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

ШАШПАР [ф. ششپار – олти учли (қиррали) чўқмор, гурзи] тар. Учига юмалоқ ва ғадир-будур темир ўрнатилган таёқ, узун дастали енгил гурзи, чўқмор. *Бочков.. кўлидаги.. шашпар билан қилич ўйнатиб турган қароқчининг калласига туширди.* М. Осим, Элчилар.

ШАШТ с.т. Шахт. [Маҳкам] *Чоршанба куни барвақт туриб, ясаган асбобларини кўтариб, тақачиликка – бозорга отланганида, Аҳмад ака «ғўдаклик қилма», деб койиб бермоқчи ҳам бўлди-ю, ўғлининг шаштини қайтаришни истамади, ётиғи билан гапирди.*

Р. Файзий, Ҳазрати инсон. - *Энди уйингизга машина юбормоқчи бўлиб турган эдим, — деди сал шаштидан тушиб Назира.* Ф. Мусаёнов, Баҳор нафаси. Юсуповнинг шашти паст, ранглари бир ҳолда эди. М. Ҳазратқулов, Журъат. Мударрисов қўлидаги ручкани шашт билан столга уриб, уни тинчитган бўлди. Д. Нурий, Осмон устун.

ШАШҚАТОР [ф. شش — олти + а. قطار — саф, ёнма-ён туриш] Тинмай оқадиган, дув-дув тўкилиб турадиган; қатор-қатор (кўз ёши ҳақида). *Ошнолардин кечиб, бегоналарга ёр-ёр, Бу аламларга чидолмай, кўз ёшимдур шашқатор.* Муқимий. *Дилдорнинг кўзларидан шашқатор ёш оқиб кетди. Унинг бир неча томчиси хатга тушди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ШАШҚОЛ [ф. ششقال] Текис ерга ташлаб ўйналадиган, куб шаклидаги, холли тош; кубик. *Қаландар уни кўрса ҳам, ўзини кўрмасликка солди, кичикроқ халтадан икки-уч қулоч арқон, кук рўмол, қиморбозларнинг шашқолига ўхшаш тошларни олди.* «Шарқ юлдузи».

ШАЪБОН [а. شعبان] Қамария йили ҳисобида 29 кундан иборат саккизинчи ойнинг номи. *Меъмор раислигида барча усталарни тўйлаб, ишни яна ҳам тезлатиш ва шаъбон ойигача қурилишни тамомлаб, рамазонга хурсандчилик билан киришни таъкидлади.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ШАЪН [а. شأن — иш; алоқа, муносабат; қадр-қиммат, обрў; аҳамият; манфаат] 1 Инсонга, шахсга тегишли бўлган қадр-эътибор. *Албатта, у ўз устидаги гап билан қорига таъна қилиши шаънига ҳеч ярашмайдиган бир ҳодиса бўлар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. - *Бекор гап, — деди Ўзбек ойим, — ҳали қудаларимизни муддаодагидек сиёлай олганимиз йўқ, шу ҳолда жўнатсак, бизнинг шаънимизга яхши эмас.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. ..ўз ҳузурида улуғ истеъдод эгаси бўлган бир ҳақим ўтирганини пайқади ва унинг шаънига муносиб муомала қилиб, ҳол-аҳвол сўради. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 Шараф, шуҳрат; обрў. *«Сиз нашъу намо қилган жойда мени ҳалокат кутадир!» жумласи ва бу хитобдан кўз юмиш йигитлик шаънига ярашадурган кўринмас эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. - *Сиз батальонимизнинг шаъни, — деди комбат ҳаяжон билан, — полки-мизнинг обрўси.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ШАҚ тақ.с. Қаттиқ урилишдан ҳосил бўладиган овозни билдиради. *Қулф шақ этиб бекилди.* ■ *Йўлчи бир сакрашда зўравоннинг олдига борди, тўппонча тутган қўлни маҳкам сиқиб, орқага қайирди. Тўппонча шақ этиб ерга тушди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ота писмиқ югуриб келиб, бошимга шақ этиб уриб қўйди.* Э. Раймов, Ажаб қишлоқ.

ШАҚАЛ [ф. شغال — чиябўри] айн. чия-бўри. *Тўқай томонда эса шақаллар машум улишарди.* К. Яшин, Ҳамза. *Тулки, шақал еб кетади гўшингни, Шакарни куйдирди сенинг нолишинг.* «Ширин билан Шакар».

ШАҚАТУЛ с.т. Ўйлаб, мулоҳаза юри-тиб иш тутмайдиган, ҳавойи, ҳовлиқма. *Шақатул одам.* ■ *Шаҳарнинг эндиги куни шундай энтак-тентак, шақатулларга қолдими?* «Муштум».

ШАҚАШУЛДУР с.т. Оқ кўнгил, кўнгли очик, дали-ғули. - *Э, овораси бор эканми? — шақашулдур йигит йўл-йўлакай аёлга гап бермай, бирталай нарсаларни гапириб берди.* Ф. Мусаёнов, Баҳор нафаси.

ШАҚИЛДОҚ 1 айн. шиқилдоқ. *Чақалоқнинг шақилдоғи.*

2 эск. Тунги қоровулнинг кескин силкитганда шақиллаб овоз чиқарадиган, ичи ўйик ёғоч асбоби. [Йўлчига] *Хуштак, шақилдоқ чалган танҳо қоровул кўлкалари унда-мунда учраб қолар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ухлаб қолган миршаб ҳам негадир уйғониб кетиб, яна шақилдоғини шақиллата бошлади.* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 кўчма Қаттиқ-қаттиқ овоз билан, «шақиллаб» гапирадиган. *Эртасига улар уруғларидаги Саври шақилдоқ деган хотинни айтиб келиб, кинна солдиришди.* Мирмуҳсин, Умид. - *Қоч, дейман, аблаҳ, қоч! Нақ бўйнингни узаман, — деб ўшқирди амакиси.* - *Қоч, яшшамагур, қоч! — деб такрорлади шақилдоқ келинойиси.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ШАҚИЛЛАМОҚ 1 «Шақ-шақ», «шақир-шақир» этган овоз чиқармоқ. *Қовжироқ кўкнорилар худди пуч ёнғоқдай шақиллади.* О. Ёқубов, Ларза. *Эшон унга ўқрайиб қаради-ю, овози чикмасданоқ, эшик зулфини шақиллаб қолди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Тозагул шақиллаб қайнаб турган мис самоварни кўтариб кирди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 кўчма Қаттиқ-қаттиқ овоз чиқариб гапирмоқ. *Ойжамол айтди: -У эшонингизни гапирманг. Жағи қурушиб қолган, шақиллаб,*

ҳеч кимга гап бермайдиган бало эди-да. «Ёдгор». Хотинининг шақиллашини трубкада эшитди-ю, унга атаб йиғиб қўйган яхши гаплари тариқдай сочилиб кетди. С. Нуров, Нарвон.

ШАҚИРЛАМОҚ айн. шақилламоқ 1. Қўйларнинг туёқларига, жунига ёпишган лой музлаб, ёнғоқдай шақирлаб қолди. С. Анорбоев, Оқсой. Ошхонада сариқ самовар шақирлаб қайнаб турибди. А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

ШАҚИР-ШУҚУР 1 «Шақир» ва шунга яқин товушни билдиради. Ҳамма ёқни темирнинг шақир-шуқур сабоси қоплади. Ойбек, Қуёш қораймас. -Худди келишиб қўйилгандай, бир юк поезд шақир-шуқур қилиб ўрнидан қўзғалди, — деди Усмон. О. Хусанов, Қўшиқчининг тақдири.

2 Ҳар хил майда-чуйда нарсалар; қақир-қуқур, лаш-луш. Шунча шақир-шуқурларни йиғиб нима қиласиз?

ШАҚШАҚ зоол. Чумчуқсимонлар туркумига мансуб ёввойи сайроқи куш.

ШАҚШАҚАДОР с.т. Турли-туман безакли, зийнатли, ҳашаматли, ҳашамдор. Дилшод янги саройни илғари ҳам бир неча бор кўрган эди. Шунинг учун унинг дабдабасига, қушқават шақшақадор биносига, ҳаммиша қулфлоглиқ турадиан баланд темир дарвозасига энсаси қотмади. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ШАҚ-ШУҚ «Шақ» ва шунга яқин товушни билдиради. Шақ-шуқ чут қоқилади.

■ Яроғ-аслаҳаларнинг шақ-шуқ этгани эшитилди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. Метро вагончаларининг шақ-шуқига қулоқ солиб бораркан, миясида турли-туман фикрлар гужгон ўйнади. М. Ҳазраткулов, Журъат.

ШАҒАЛ 1 1 Майда тош қатлами ёки уюми. Қудуқ уч метр ковланганда, шағал чиқди. Шағал қазимоқ. ■ Шағал тўкилган янги йўлда пахта ортган юк машинаси тўхтади. С. Аҳмад, Қадрон далалар.

2 Курилиш материали сифатида ишлатиладиган чақилган тош. Дилшод завод саҳнида.. пала-партиш ётган ёғочлар, қурилиш ахлатлари, цемент, шағал, харсанғтошлар орасида адашиб қолишдан қўрққандек, бир чеккада анграйиб турарди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ШАҒАЛ II: шағал маст фольк. Кайфи баланд, фирт маст. Бойсарибий бойвачча-

лар билан қимиз ичиб, шағал маст бўлиб, кайф-сафо суриб ўтириб эди. «Алпомиш».

ШАҒИЛЛАМОҚ «Шағ-шағ» товуш чиқармоқ; вағирламоқ. Шағиллайди бетиним дарё, Шағиллайди ваҳм тўлган жар.. Шағиллайди водий, даралар. Ҳ. Олимжон. Саёз дарё шағиллайди, деганларича бор экан. С. Кароматов, Ҳижрон.

ШАҲ [ф. شە — шоҳ, ҳукмдор, подшо] 1 поэт. Шоҳ, подшо. Э шаҳ, карам айлар чоғи тенг тут ёмону яхшини. Оғаҳий.

2 Шахмат ўйинида бирор фигура билан бевосита рақибнинг шоҳига қилинган ҳужум, шу ҳужумни қайд этувчи сўз. Доимий шаҳ. Шаҳ бермоқ. Икки шаҳ билан мот қилмоқ.

ШАҲАНШОҲ [ф. شەنشاہ — шоҳларнинг шоҳи] айн. шоҳаншоҳ. Отам шаҳаншоҳдир, жаҳонда султон, Қулоқ солиб тингланг буни, беу хон. «Баҳром ва Гуландом». Бу ишдан Эрон шаҳаншоҳи ютаётгани, дўстлари кўпаяётганини таъкидлади. Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

ШАҲАР [ф. شهر — шаҳар; мамлакат] Аҳолиси, асосан, саноат, савдо, шунингдек, хизмат кўрсатиш, бошқарув, фан ва маданият соҳаларида банд бўлган йирик маъмурий, маданий аҳоли манзилгоҳи. Марказий шаҳар. Янги шаҳар. Қаҳрамон шаҳар. ■ Деворда осиглиқ; Кавказ харитасидаги шаҳарларнинг номларини санаб чиқдим. Шухрат, Шинелли йиллар. Тўрхалталарни кўтариб, автобусга ўтиришди-да, шаҳарнинг шимоли-шарқ массивига бориб тушишди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Шаҳар бермоқ Топишмоқ ўйинида: топла олмаганликни ва топишмоқ айтганнинг ўзи айтиб беришини қайд этувчи ибора.

ШАҲАРЛАШМОҚ 1 Шаҳарлик бўлиб қолмоқ. [Умурзоқбой] Юртнинг ўрта қисм деҳқонидан чиқиб, шаҳарлашган бойлардан, Тулахоннинг отасидир. Ҳамза, Паранжи сирлари.

2 с.т. Шаҳар айланмоқ, шаҳарни кезиб чиқмоқ, шаҳарни сайр этмоқ. Агар вақтин-гиз бўлса, бир шаҳарлашиб келардик.

ШАҲАРЛИК Шаҳарда яшовчи, шаҳарда истиқомат қилувчи; шаҳар кишиси, одами. Болалар шаҳарлик меҳмонлар билан саломлашиб, бир тутам бойчечакни Малоҳатга тутдилар. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. Ота-си — шаҳарлик бир косиб, деҳқонларча таъ-

бир қилганда, «сояпарвар» бир одам. А. Қодирый, Обид кетмон. *Сен жуда шаҳарлик бўлиб кетибсан! Шаҳардан кейин қишлоғимиз ёқмай қолдими? Уйғун, Навбахор.*

ШАҲАРНАМО [ф. شهرنامа – шаҳарга ўхшаш] Шаҳарга ўхшаш, шаҳар каби. *Водийларимиздаги шаҳарнамо посёлкалар кўридан илҳомланамиз.* Газетадан.

ШАҲАРСОЗ [ф. شهرساز – шаҳар қурувчи] Шаҳар қурилиши бўйича мутахассис, шаҳар қурувчи. *Яқинда Навоийда бўлиб ўтган шаҳарсозларнинг умумреспублика конференцияси дашда қурилган янги шаҳарга юксак баҳо берди.* Газетадан.

ШАҲАРЧА I Шаҳарликларга хос. *Бог бурчагидаги сўрида шаҳарча кийинган бир йигит ўтирибди.* А. Муқимов. Донишманд.

ШАҲАРЧА II I Кичик шаҳар. *Туганмас каби кўринган, изтиробли, суронли йўл кечга яқин шаҳарчага туташди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Бирор жиҳатдан бирлашган тураржой ва ёрдамчи бинолар гуруҳи ёки шаҳарнинг алоҳида бир қисми. *Академик шаҳарча. Университет шаҳарчаси. Ишчилар шаҳарчаси.* Шербек турган жой баланд бўлгани учун ҳам бутун Академия шаҳарчаси кафтдай кўринадди. С. Анорбоев, Оқсой.

ШАҲАРЧИЛИК I Шаҳарга хос ҳаёт. *Бир ёғи шаҳарчилик, яхши кийиниш керак.*

2 салб. Ўз ҳамшаҳарларини қўллаб-қувватлаш, ҳамшаҳарларига ён босиш. *Шаҳарчилик қилмоқ.*

ШАҲБОЗ [ф. شاهباز / شهباز – сариқбош лочин] I *кт.* Шунқор; лочин. *Улар [савдогарлар] Россиядан уқ ўтмас, найза ботмас совут, қалқон, қозон, игна, овга ўргатилган шаҳбоз-лочинлар ва ҳоказолар келтирар эдилар.* М. Осим, Элчилар. *Бири кўкда шунқор ё шаҳбоз-лочин, Бири чегарада юрт посбони.* С. Абдулла.

2 *кўчма* Мард, жасур йигит. *Табассум этди ул ой юз, деди: –Аё шаҳбоз! Маҳоратинг ҳақи, мен ўзни меҳрибон қилдим!* С. Абдулла. *Омон-эсон бўлгин, болам, Авазим, Муродим, мақсадим, туйғун шаҳбозим.* «Хушкелди».

ШАҲВАТ I [а. شهوت – кучли истак; хирс, эҳтирос] Эркаклар жинсий безидан ажраладиган суюқлик: сперматозоид ва уруғ суюқлигидан иборат.

2 Шаҳвоний хирс, ҳиссиёт. *Шаҳватга берилмоқ.* ■ *Муҳаббатнинг кўзига кўзи туш-*

ганда, вужудда уйғонган галаёнини аниқ эслади: ҳайвоний хирс, шаҳват қонини қиздирган эди. С. Анорбоев, Оқсой.

ШАҲВАТПАРАСТ [а. + ф. شهوتپرست – шаҳватни яхши кўрувчи] Шаҳватга берилган, шаҳвоний ҳисси кучли (қ. **шаҳват** 2). *Шаҳватпараст эркак.*

ШАҲВОНИЙ [а. شهوانی – хирсли, эҳтиросли; шаҳватпараст] Шаҳват ва шаҳватпарастликка оид, шаҳват билан боғланган. *Шаҳвоний ишқ. Шаҳвоний ҳисга берилмоқ.* ■ *Раҳматилла Обидий ҳеч кимнинг хаёлига келмаган, жуда-жуда хунук бир шаҳвоний жиноят қилиб қўйиб, беш йилга кесилиб кетди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Унда эркакларни ўзига тортадиган шаҳвоний куч, сирли бир жозоба мужассам эди.* Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

ШАҲД [а. شاهد – мум аралаш асал] *эск. кт. айн. асал.*

ШАҲД-ШАКАР, **шаҳду шакар** Ниҳоятда ширин, тотли. *Шаҳд-шакар лаб. Шаҳду шакар мевалар.* ■ *Ойжамол қизим, йўл бўлсин? Айтгил, эрка кўзим, йўл бўлсин? Қайга бунча шошиб борасан, Шаҳду шакар сўзим, йўл бўлсин?* Ё. Мирзо.

ШАҲЗОДА [ф. شاهزاده – шоҳнинг фарзанди, ўғли] I Шоҳнинг ўғли, шоҳ насли. *Мана улар Самарқанднинг муҳташам кошонасига кўчиб келишди. Бу ерда қанча асилзодаю шаҳзодалар яшаган.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Шаҳзода (хотин-қизлар исми).

ШАҲИД [а. شهيد – урушда ўлган, ўлдирилган; азият чекувчи] I Дин ёки мазҳаб йўлида ва б. айрим (ҳадисларда белгиланган) ҳолатларда ҳалок бўлган шахс. [Салоҳиддин:] *Жангда ўлган – шаҳид, ўлдирган – ғозий, буни мусулмонларга айтиш керак.* Н. Сафаров, Шарқ тонги. *Тирик бўлсалар, ғозий бўлиб келарлар, агар тангрининг буйруғи билан ажаллари етган бўлса, шаҳид бўларлар.* С. Айний, Қуллар.

2 Ватан уруши учун ёки ҳаққоният йўлида қурбон бўлган, жонини фидо қилган одам. *Шаҳид дўстлари абадий маконда бемалол ётишлари учун [Бектемир] чуқурни кенг қазигша уринди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Ким бўлди бу Арғинбоев? Эҳтимол, қаҳрамонларча ҳалок бўлган, Ватан урушининг шаҳидлари – мард лочинлардан биридир?* Газетадан.

ШАҲЛО [а. شەلاء — кўк, мовий кўзли] 1 Порлаб, ёниб турадиган катта-катта, чиройли ва қора (кўз ҳақида). [Кумушнинг] Камон қошлари ортиқ мавж уриб, ўзини кўрсатган, бир оз бота тушган шахло кўзлар тагин ҳам тим қоралик, тагин ҳам нурилик касб этган эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Зарофатнинг келишган қомати.. пир-пир ўйнаб турадиган шахло кўзлари Ҳайдарни мафтун қилган эди. М. Муҳамедов, Қахрамон изидан.

2 Шахло (хотин-қизлар исми).

ШАҲНОЗ [ф. شەناز — мумтоз мусиқадаги куй номи] 1 мус. Ўзбек халқ мумтоз куйларидан бирининг номи. Дуч бўлур ҳали талаи Шўх ўланлар, шаҳнозлар. Миртемир.

2 Шаҳноз (хотин-қизлар исми).

ШАҲОДАТ [а. شەادت — гувоҳлик; ёзма гувоҳнома, диплом, аттестат; калимаи шаҳодат] 1 кт. Содир бўлган у ёки бу ҳодиса юзасидан бериладиган гувоҳлик, шохидлик. Шаҳодат бермоқ. ■ Этимодлик бир кишининг шаҳодатига биноан, тошкентлик Юсуфбек ҳожининг ўғли Отабек, бу кунда хонимизга қарши бош кўтарган Азиз парвоначи ва ўз отасининг ваколатлари билан келиб, бу ердаги фуқароларни ҳам хон жанобиغا қарши оёқлантирмоқчи бўлган. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Айвоннинг палос ва асбобларида унча бойлик кўрилмаса ҳам, пухта, озода, чирк юқтирилмаган йўсинда йиғиштирилганлигидан, эгасининг ринд табиатли эканига шаҳодат бермакда эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Калимаи шаҳодат [л.м. гувоҳлик калимаси, сўзлари] Ислом динидаги 5 асосий рукннинг бири: «Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, Муҳаммад унинг расулидир» (Ло илоҳа иллоллоҳ ва Муҳаммадун расулуллоҳ) калимасини тил билан айтиб, дил билан тасдиқ этишдан иборат. Шаҳодат бармоғи эск. Кўрсаткич бармоқ. Феруза нишиллаб, унга шаҳодат бармоғини ўқталди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Шаҳодат (хотин-қизлар исми).

ШАҲОДАТНОМА [шаҳодат + нома] 1 Бирор ўқув юртини тамомлаганлик ҳақидаги расмий ҳужжат; гувоҳнома. [Мирғиёс:] Шаҳодатномамни оламан-у, уйга жўнайман. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла. ..ўқувчилар слётида шаҳодатнома олган 2000 дан ортиқ ёшнинг

1600 га яқини ишлаб чиқаришда қолиш ис-тагини билдирди. Газетадан.

2 Бирор фактни, бўлиб ўтган воқеа ёки ҳолатни тасдиқлайдиган расмий ҳужжат; гувоҳнома. Мудира никоҳ шаҳодатномасини тантанали вазиятда тўлдириб, аввал Ферузага, кейин Норқўзига ручка тутиб, қўл қўйдирди. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан. Инсонни қадрлаш, инсон деб яшаш — шудир буюкликка шаҳодатнома. Шукрулло.

ШАҲР [ф. شهر — шаҳар; мамлакат] айн. шаҳар. Чирчиқ шаҳри. Шаҳримиз меҳмонлари.

ШАҲРИСТОН [ф. شەرىستان — мустаҳкамланган шаҳар маркази] тар. Шарқда ўрта асрларда шаҳарларнинг мудоффа деворлари билан қуршалган асосий қисми, маркази. Кўпгина шаҳарлар қулдорчилик давридаги шаҳарлар ўрнида қад кўтаради.. буларда арклар, қалъалар, шаҳристонлар энди асосий роль ўйнамайди. М. Аминжонов, Шишанинг кашф этилиши тарихидан.

ШАҲСУВОР [ф. شە $<$ شەسوар — шоҳ + سوار — отлик] 1 Ҳашаматли ва дабдабали отлик, моҳир чавандоз.

2 поэт. Паҳлавон; баҳодир (севимли ёр, маҳбубга нисбатан). Келар бўлсанг, кел, бахтингдан ўргилай, шаҳсуворим. Э. Охунова.

ШВЕД 1 Швеция асосий халқининг номи. Швед халқи. Швед миллати.

2 Шу халқ, миллатга тегишли, мансуб. Швед тили.

ШВЕДЛАР Швециянинг асосий аҳолисини ташкил этувчи халқ.

ШВЕЙЦАР [нем. Schweizer — швейцариялик; француз қиролларини қўриқлаган швейцариялик солдат] Меҳмонхона, ресторан, муассаса ва ш.к. ларнинг кираверишида қоровуллик қилувчи шахс. Бироқ, мен швейцар эмасманки, тўғри келган кишининг пальтосини ечиб, қўлига сув қуяверсам. «Муштум».

ШЕВА I [ф. شەوہ — усул, тарз; услуб; одат; одатланганлик] 1 тлш. Умумхалқ тилининг маълум ҳудудга хос тармоғи, маҳаллий тил. Ўзбек тилининг Фарғона шеваси.

■ Турли шаҳар ва қишлоқлардан келганликлари турлича кийим ва шеваларидан билиниб турган ёш-ёш йигит-қизлар конференц-залнинг ичи-сиртини тўлдириб юборган эди. П. Қодиров, Уч илдиз. Ўз қавмлари ва асл ўзбеклар бўлмиш қамишқапаликларни [домла] дағал ном билан таққир қилар ва уларнинг

шахарликларникидан анчайин фарқли бўлган шева тилларини масхаралар эди. П. Турсун, Ҳўқитувчи.

2 айн. тил 3. Ўзбек шевасида шёр ўқиларкан, Қалбларнинг қатрида ҳислар уйғонар. Ватан мақтовлари кириб қулоққа, Зал чайқалар — одам тўпи тўлганар. С. Акбарий. «Афанди» демак — турк шевасида «муаллим» демакдир. Ҳ. Фулом, Машғал.

3 кам қўлл. Сўз. Сени ҳам домига тортмоқ бўлади Севги деб аталган бу эски шева. Ҳ. Фулом. Бош эгиб тонглардан тонгларгача то Виждон шевасига ташбих излаймиз. Р. Парфи.

ШЕВА II [ф. شیوه — ўйноқилик, нозкарашма] *кт. I* Ноз-карашма, ишва. Бир шева билан жонон девона қилиб кетди, Ақлимни сочиб ҳар ён, мастона қилиб кетди. Ҳамза. Бир қиз келди шева билан, Неча ғамза, жилва билан. «Нурали».

2 Одат, равиш, йўсин; қонун-қоида, йўл-йўриқ. Камтаринликни, Ҳабибий, шева қил, Ҳам мулоийм бўл момиқ парқу каби. Ҳабибий. Чархи кажрафторнинг бир шевасидан доғмен: Айшини нодон суриб, кулфатни доно тортадур. Фурқат.

ШЕВИОТ [ингл. cheviot < Шотландиядаги майин юнгли қўйлар зоти етиштирилган Шевиот тепаликлари (Cheviot hills) номидан] Жун толалари ёки аралаш толалар (жун, пахта ва б.) дан тўқиладиган майин, қалин, сал тукли газлама. Шевиот костюм. ■ Очил бувага қараганда у [Азимжон] бошқа бир олам: ғарчли, ялтироқ этик, шевиот шим, ипак кўйлак.. ҳаммаси бежирим, ҳаммаси нафис, тахи бузилмаган. А. Мухтор, Чинор.

ШЕВРО [фр. chevreau — эчкича] Эчки терисидан хром билан ошлаб ишланган юмшоқ юпка чарм; шаброн.

ШЕЗЛОНГ [фр. chaise longue — узун, узунчоқ курси] Ярим ётган ҳолда дам олиш учун мўлжалланган, очиб-ёпиладиган енгил кресло. Обиджон билан Ҳожар қиради, шезлонгга ўтиришади. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

ШЕЙПИНГ [ингл. body shaping — танага муайян шакл бериш] Хотин-қизлар қадди-қоматини махсус жисмоний машқлар, парҳез, массаж ва ш.к. ёрдамида яхшилаш, мукамал, бекам-кўст қилиш тизими.

ШЕКЕЛ Исроил давлатининг асосий пул бирлиги.

ШЕКИЛ [а. شكل — кўриниш, усул; ўхшаш, ўхшашлик; мисоли] *с.т.* Шекилли. Бойнинг йиғлаб келишини уй ичлари эшитиб, улар ҳам, «бир бало бўлди шекил», деб уйдан йиғлаб чиқа бошладилар. Ҳ. Фулом, Шум бола.

ШЕКИЛЛИ *мод. с.* Фикрнинг гумон, тахмин ёки тусмол билан айтилганини билдиради; балки, эҳтимол, ..бўлса керак. Мажлис бўлишини эшитмаган шекилли, у келмади. ■ Мастура эса менга бир қаради-ю, танимади шекилли, индамади. А. Қаҳҳор, Минг бир жон. — Мен дадангизни оз-моз биламан, — деди Ойқиз, — Олтинсойга яқинда келдинглар, шекилли? Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Кинога олишаяпти, шекилли. С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

ШЕЛУХА [қад.р. шелуха — балиқ тангаси] Мағзи ажратиб олинган чигит; чигит пўчоғи (одатда молларга ем сифатида бериллади). Фарғонадаги собиқ «Гидролиз» заводи илгаридан шелухадан спирт ишлаб чиқариш билан шуғулланиб келарди. Газетадан. Бу ерда шелухага ачитқи қўшилиб.. молларга берилмоқда. Газетадан.

ШЕР [ф. شیر — арслон; ботир, жасур; асад] **1** Мушуксимонлар оиласига мансуб, калта ва сарғиш юнгли (эркаклари эса қалин ёлли) йирик сутэмизувчи йиртқич ҳайвон; арслон. Овчининг зўри шер отади, Дехқоннинг зўри ер очади. Мақол. Узингни эр билсанг, ўзгани шер бил. Мақол. ■ Булар [уч оғайни ботирлар] тушган тўқайнинг нариги томонида бир шернинг макони бор эди. «Эртактлар».

2 кўча Шахсни шерга нисбатлаб атайди («азамат», «ботир» «полвон» маъносида). Бу ҳужжатни бутун районга тарқатмоқчимиз, шер, обрўйинг ошиб, чўққига кўтарилаётганингни биласанми? И. Раҳим, Ихлос. — Балли, шер, хатни қўлингиздан ким олди? — Бир чол. А. Қодирий, Утган кунлар. Ённа ёвлик отга мининг, шерларим. «Юсуф ва Аҳмад». Фигон қилган бунда шерлар, Йўлбарс, қоплон, бунда эрлар.. «Баҳром ва Гуландом».

Шер бўлмоқ айн. шерланмоқ. Ичкиликнинг зўридан шер бўлиб кетган Язтурди энди кўча ҳаракати қоидасини унутиб қўйган эди. Газетадан. Балли, азамат, бугун жанг вақтида шер бўлиб кетдинг. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

ШЕРАНДОМ [ф. شیراندوم — шер қоматли] Қадди-қомати шерга ўхшаган; шер-

тахлит. *Шераном бўйли қиличбознинг [Хусайн Бойқаронинг] бир вақтлар баҳодирона жуссаси жуда заифлашган эди. Ойбек, Навоий.*

ШЕРБАЧЧА [ф. *شيربچه* – шер боласи] с.т. Қўрқмас, бакувват йигит; азамат; шоввоз. [Майсара:] *Икки шербачча икки ёнимда бўлгандан сўнг очликдан қўрқармумен. Ҳамза, Майсаранинг иши. Шу орада Бухоро амири шербаччалари кийимида иккинчи отлик этиб келади. С. Азимов, Оппоқ тонг кўшиғи.*

ШЕРЕНГА [р. < пол. *szereg* – саф, қатор < т. черик – кўшин] Кишиларнинг бир қаторда ёнма-ён туриши, саф. *Қаторлар-ла, Бригадалар-ла, Шеренгалар-ла, илгари! Ф. Фулом.*

ШЕРЗОД [ф. *شيرزاد* – шер боласи, насли] 1 Жасур, азамат одам. *Дала гўзал. Унинг бағрида фидокорлик кўрсатаётган шерзодларнинг нияти ундан ҳам гўзал. Газетадан.*

2 Шерзод (эркаклар исми).

ШЕРИК [а. *شريك* – бирга қатнашувчи, иштирокчи] 1 Бирор иш-ҳаракатни бирга бажарувчи; ҳамкор. *Аҳмаджон шериги билан гранаталарни чоғлаб, ҳаёт-мамонт пайтини кутиб туришди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. [Қодирқул:] Жим, аҳмоқ! Бойнинг бултур кузак бир қашқа оти йўқолган. Икки минг сўм пули саройдан ўғирланган. Шуларни ҳам сен ўғирлагансан. Гапир, шерикларинг кимлар? Ҳамза, Бой ила хизматчи. Дўсматов тупроқни канал ўзанидан чеккага отиб берар, шериги эса нарига итарарди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

Тенг шерик қ. **тенг.** *Жанг йиллари икки ҳамхона Бир майизга эди тенг шерик. З. Обидов, Яхши ният. Шерикмисан, ҳаммолмисан?* Бирор ишни бирга амалга оширишдан манфаатдор бўлган киши ёрдамлашмай қўйганда айтиладиган ҳазиломуз матал. Э, шерикмисан, ҳаммолмисан? *Пуфласанг-чи! Х. Шамс, Душман.*

2 Ўзаро бирга бўлган шахс, бирга ҳолатдаги шахс (бирга турган, бирга юрган ва ҳ.к.). *Икки кишилик палатага жойлашдик. Шеригим бетлари қип-қизил, ўсиқ қошларига битта-иккита оқ тушган.. бир киши эди. Н. Аминов, Қалтис ҳазил. Узунроғи тўхтади, шериги югурғилаб келди.. С. Сиёев, Ёруғлик.*

3 Бирор жиҳатдан, қайсидир жиҳат билан ўзаро бирга (биргаликда) бўлган икки шахс ёки шахслар; оғайни, дўст ва ш.к. шахслар. *Равшан тушиликда шўрвага навбат*

олди. Шериклари тандирдан янги узилган сомсани столга уйиб, жам бўлишиб, Равшани кутиб туришди. «Ёшлик». Аваз шериклари билан дахма эшигидан четроқда турибди. С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Бирор нарсага бир хилда талабгор, бир тан бўлган шахс. *Хуллас, икки гурпуага бир хилда хизмат қилганим учун, униси ғолиб чиқса ҳам, буниси ғолиб чиқса ҳам, мукофотга шерикман. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. Бу ердан бир қоп олтин топиб олдим. Шерик бўламан десанг, чиқ! О. Ёкубов, Излайман.*

5 с.т. (фақат 3-ш. бирл. шаклида – шериги) Бир хил ёки бир жуфт нарсаларнинг ҳар бири. *Бу туфлининг шериги қани? ■ Бу қўйни олиб бориб, шериги билан яна бир-икки ой боқинг.. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

ШЕРИКЛАШМОҚ Бирор иш-ҳаракатни бажаришда бошқа киши билан бирлашмоқ, шерик бўлмоқ; бошқа кишига қўшилмоқ, биргалишиб ҳаракат қилмоқ. *Шериклашиб ишлаганинг юраги шердай бўлар. Мақол. ■ [Матқовул] Ўзига ўхшаиш бирон якка улов билан шериклашиб, ерга яхши ишлов бермоқчи, ҳосилни ҳам, албатта, кўпроқ олмоқчи эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ШЕРИКЛИК Шерик бўлиш, шерик (биргалик) ҳолат; шерик ҳолатдаги (қ. **шерик 1-4**). *Шериклик ош қорнимни оғритади. Шухрат, Жаннат қидирганлар. Бир ошнам билан шерикликда тўрт қўй боқиб юрган эдим. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Назирбой Ёлмонбойлар билан шериклик пахта заводидан ташқари мустақил «жин» ҳам солдирганди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

ШЕРИКЧИЛИК Бирор иш-фаолиятда бир-бири билан шериклик қилиш, шерик бўлиб иш тутиш. У.. *бирорта ёлғиз отлик билан шерикчилик қилиб, адирга дон сешиб, ўз қишлоғида тирикчилик қилиш ниятида бўлади. П. Турсун, Ўқитувчи. Шоликорлик билан кўпинча шерикчилик асосида ишлайдиган, кўчиб юрувчи мавсумий кишилар шуғулланмоқда. Газетадан.*

ШЕРЛАНМОҚ Шер каби ҳаракат ва ҳолатда бўлмоқ; ботирланмоқ. *Эргашев шерланиб кетди. Сакраб бориб, харсангтошга ўрнашган немис пулемётини ўлжа қилди. Н. Сафаров, Водиллик қахрамон. Кайфи ошган Ҳотам шерланиб, мақтаниб гапира бошлади.*

Мирмуҳсин, Умид. [Турсун] *Ўтиб бораётган бир қизга гап ташловди, ёнидаги йигити: -Эй, ўзингни бос, кўтара олсанг, ич-да! — деди. Турсун қургур шерланиб кетди. Газетадан.*

ШЕРОЗИЙ [ф. شیرازی — Эрондаги Шероз (شیراز) шаҳри номидан] 1 Шероз деган жойга мансуб, шу ерда тайёрланган. *Шоҳи рўмол солгум бошига, Йўлларига шерозий гилам. Э. Воҳидов. Насл учун қолдирилган, кумуш жило берувчи кўк шерозий, қопқора жингалак жунли арабий кўзичоқлар учбурчак болишдай думбаларини селкилатиб, у ёқдан бу ёққа чопишади. С. Анорбоев, Ҳаракатда барака.*

2 Шерозий кўзичоқдан олинган, тайёрланган тери, қоракўл терининг кўк тусли, аъло сифатли нави. *Ўктам.. шерозий қоракўл попоғидан қорни қоқиб-суқиб, Сайрамовнинг кабинетига кирди. Ойбек, О.в. шабадалар. Аваз синглиси олиб келган пахталик тўнига ўраниб, бошига шерозий телпагини бостириб, қабристон оралайди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

ШЕРОЛҒИН Мураккабгулдошлар оиласи шувоқлар туркумига мансуб, баргида эфир мойи бўлган хушбўй зиравор ўсимлик.

ШЕРСТЬ [р. шерсть, шерст — ўрдак, ғоз паги; хайвон жун] с.т. Жундан тўқилган мато. *Бир костюмлик шерсть. Шерсть пайпоқ. ■ Маҳкам эшикдан қараб, уни [Гавҳарни] досканинг олдида кўрди: қизил шерсть кофта ва клёш этакли қора юбка кийган.. П. Қодиров, Уч илдиз.*

ШЕСТЕРНЯ [р.] Ҳаракат узатадиган, бошқа детални айлантирадиган тишли ғилдирак. *Конус шестерня. Цилиндр шестерня. ■ Ҳаракатни тишли ғилдираklar ёки шестернялар ёрдами билан узатиш техникада жуда кенг миқёсда қўлланади. «Физика» дарслиги.*

ШЕФ [фр. chef — бошлиқ, раҳбар; корхона бошлиғи] 1 с.т. Бошлиқ, раҳбар (бўйсунувчи, тобе кишиларга нисбатан). *Шеф билан ишлаб ҳам удда қилолмаётирсизми? А. Қаҳҳор, Сароб. Шефнинг фиғони фалакда.. Расулжон, ким устимиздан назоратчи қилиб қўйган? Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Сиз бу ерда шеф экансиз, билмабман.. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.*

2 Бирор муассасани, корхона ва ш.к. ни оталиққа олган ташкилот.

ШЕФЛИК айн. оталиқ 1. *Шефлик қилмоқ. ■ Ўзим талаб қилиб.. икки кишининг шефлигини олдим. А. Қаҳҳор, Сароб.*

ШЕФ-ПОВАР [шеф + р. повар — ошпаз] с. т. Бош ошпаз, ошпазлар бошлиғи. *Ҳа, шошманг, яхши қиз, шеф-поварингизга айтиб қўйинг, бизга пиёзни алоҳида, сочдек қилиб тўғраб берсин. О. Ёқубов, Учрашув.*

ШЕЪР [а. شعر — назм, поэзия] Маълум вазн ва қофияли кичик бадийи асар. *Аруз вазнидаги шеър. Бармоқ вазнидаги шеър. Лирик шеър. Эркин шеър. Фафур Ғулом шеърлари. ■ Хат конвертга тушаётганда, Нормат унинг охирига яна икки мисра шеър ёзиб қўйди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Юртим, сенга шеър битдим бу кун, Қиёсингни топмадим асло. А. Орипов.*

Оқ шеър айн. сочма шеър. қ. сочма 4.

ШЕЪРИЙ [а. شعرى — назимий; шеър йўли билан, шеърга оид] 1 Шеърга оид, шеърга хос. *Бобурда бунчалик шеърий истеъдод бор деб ўйламаган Биноий бир лаҳза ҳайратланиб турди-ю.. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Масал — ҳажми унча катта бўлмаган, насрий ҳамда шеърий йўл билан ёзилдиган.. мустақил сюжетга эга бўлган эпик асардир. «ЎТА».*

2 Шеър билан ёзилган. *Шеърий асар. ■ Мрамар тошидаги шеърий битик уни гўё адлу инсофга, мурувват ва шафқатга ундагандек бўлиб турарди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

ШЕЪРИЯТ [а. شعريت — назм, поэзия] 1 Шеърий асарлар мажмуи; поэзия; шеър ёзиш санъати. *Навойи яшаган давр шеърияти. ■ Куйланди эл тилаги баҳши созида, Шеъриятнинг энг дилкаш, энг таннозида. Уйғун. Ҳамза бўлди менга ҳар қачон Шеъриятда яқин устозим. Х. Салоҳ.*

2 кўчма Ўзига мафтун қиладиган, олий ҳис-туйғу уйғотадиган нарса; ўта гўзаллик, нафосат. *Отабек ва Кумуш ишқларида самимият, яна тўғриси, шеърият бор эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қора денгиз, ҳам шеъриятинг, Ҳам жанговар кўринишинг бор. Уйғун. Баҳорлар ҳақида куйламоқ осон, Ўзининг шеъриятин топа бил, шоир. М. Шайхзода.*

ШЕЪРХОНЛИК Бирор давра ёки йиғинда навбат билан шеър ўқиш. *Бутун кеча шеърхонлик билан ўтди. Шеърлар ўзбек, рус, қозоқ.. тилларида янгради. Газетадан. Шеърхонлик ва овқатдан сўнг меҳмонлар у ёқдан-*

бу ёқдан гаплашиб ўтирдилар. М. Осим, Сехрли сўз.

ШЕЪРШУНОСЛИК Адабиётшуносликнинг шеър тузилиши, шеърий асарнинг гоёси, бадиияти ва шаклини ўрганувчи бўлими.

ШИА [а. شيعه — гуруҳ, фирқа; содиқ кишилар, эргашувчилар; мазҳаб] айн. **шиий**. Қамбар бобо сунний тутқунларга шиа мазҳабининг асосларини ўргатди. С. Айний, Қуллар. Қул жаллобларнинг зўри билан «қизилбош», яъни шиа бўлиб қолган Мардон Бухорога келтирилиб, молдек сотилди. М. Осим, Элчилар.

ШИАЛИК, шиизм [а. شيعى — шиага алоқадор, шиа] Муҳаммад пайғамбар давридаги Куръонни тан олиб, унга кейинча қўшилган диний ақидаларни, сунний халифаларни тан олмайдиган оқим, ислом динидаги икки асосий мазҳабдан бири (қ. **суннийлик**). *Шиизм тарафдорлари.*

ШИББА Тупроқни уриб зичлаш учун ишлатиладиган, таги текис дастали оғир гўла. -Қани кел, Юнус, — деди Йўлдошбой шиббанинг тепа қулоғини чап қўли билан, белидаги дастасини ўнг қўли билан ушлаб. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота. Қирғоққа тўпланган кишиларни сон-саноксиз қайиқлар ва кемалар оролга ташиб турмоқда, кетмон, бел, шибба, андава, теша, болта ушлаган одамлар сабрсизлик билан ўз навбатларини кутмоқда. М. Осим, Темур Малик.

Шибба урмоқ (ёки қилмоқ) айн. **шиббаламоқ 1**. Йўлдошбой қишлоғида шибба уришни кўрган бўлса ҳам, ўзи унинг дастасини ушлаб кўрмаган эди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ШИББАЛАМОҚ 1 Шибба ёки бошқа нарса билан уриб, босиб, тупроқни зичламоқ, тигизламоқ. *Пойдевор ўрнини шиббаламоқ.* ■ [Лутфулла] Сувдан чиқиб, ҳар иккала қирғоқдан қуруқ тупроқ қазиб, лой устига ташлаб, оёғи ва кетмон орқаси билан шиббалаб, сув кўтариб кета олмайдиган даражада мустаҳкамлади. С. Айний, Эсдалиқлар. От-арава, машина юравериб шиббалаб юборган текис йўлдан сал юрганзимиздан кейин, орқамиздан сотувчи йигит ҳаллослаб етиб келди. С. Аҳмад, Чўл бургути. Бўйрадек жойни танлади. Уни кафтдек текислаб, шиббалади. С. Кароматов, Сўнгги бархам.

2 Босиб, тиқиб зичламоқ, тигизламоқ. *Сомонни қанорга шиббаламоқ.* ■ -Чўрткесар бўлса, ётиғи билан тушунтиринг-да, — деди қанорнинг ичига тушиб, пахта шиббалаётган звено бошлиғи. А. Ҳайитметов, Пўлат бармоқлар. Оқиқ усулда бостирилаётган силос майдонига кўкпоя ортган автомашиналар кетма-кет келиб турибди, трактор ва бульдозерлар силосни шиббаламоқда. Газетадан.

ШИВАЛАМОҚ Бир текис, бир маромда, ўртача тезлик, куч билан ёғмоқ (ёмғир ҳақида). *Шивалаб турган ёмғир кучая борди.* Р. Файзий, Сен етим эмассан. *Эрталабдан ёмғир шивалай бошлади.* С. Зуннунова, Янги директор. *Кечагина шивалаб ўтган ёмғирдан бош кўтарган ям-яшил ўтлоқда қўй-қўзилар яйраб юрибди.* Газетадан. *Майдалаб, шивалаб ёғайтган ёмғир тобора тезлашарди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ШИВАҒА шв. Улуш, насиба. -*Очқаб келдим, базмдан маликангизга шиваға олиб қўйгандирсиз? — деди Зулукхон Илҳомчага.* Ҳ. Фулом, Сенга интиламан.

ШИВИЛЛАМОҚ айн. **шивирламоқ 2**. *Сув шивиллаб, қандайдир сирли, ваҳимали кўриниш билан оқади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ШИВИЛҒОНИ Доналари нисбатан майда, уруғсиз қора узум ва шундай мева берадиган ток. *Шивилғон — тоғ-тош орасида кўм-кўк ишкомларга кўмилиб ётган қишлоқ, машҳур шивилғони узум шу ердан тарқалган.* А. Мухтор, Чинор. *Ғарқ пишган, доналари ширага тўлиб, ёрилай-ёрилай деб турган ҳусайни, чарос, шивилғонилар электр лампочкалар нурида товланади.* Й. Шамшаров, Пахтақайнар. *Оқ чиллаки пишиб ётибди, шивилғони ранг олибди.* С. Анорбоев, Гўзаллик излаб.

ШИВИР тақл. с. Сўзлаётганда, айрим нарсаларнинг энгил ҳаракатида бир-бирига тегишидан чиқадиган кучсиз товушни билдиради. *Шивир-шивир, пичирлашлар эшитилди: райком бобонинг уруғ-аймоғидан эмиш.* С. Нуров, Нарвон. *Сўзларни райхондай ҳидлайман, Сўзларнинг шивирин тинглайман.* Ҳ. Даврон. *Бир вақтлар курсдошлари билан мана шу япроқлар шивирига қулоқ солиб туриб, қайси дарахтлигини аниқлашарди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

ШИВИРЛАМОҚ 1 Жуда паст овоз билан, шивир-шивир қилиб гапирмоқ, пичирламоқ. *Қулоққа шивирламоқ. Шивирлаб гапирмоқ.* ■ Мингбоши бир оздан сўнг: *-Агар бирор жойда гинг десанг, ўзингдан кўравер, йигит! — деб шивирлабди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизик. *Моҳира ойим қизи Хушрўйнинг қулоғига нимадир шивирлаб, кулиб қўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 «Шивир-шивир» товуш чиқармоқ (қ. шивир). *Сув шивирлаб оқмоқда.* ■ *Майин ел шивирлаб бошингдан эсса, Рўмолинг пириллаб уйнаб кетади.* Уйғун. *Зокир япроқлари баландда мулоийм шивирлаб турган оқ те-ракларга.. қаради.* П. Қодиров, Уч илдиз.

ШИВИРҒОНИ қ. шивирғони. *Яхши қизлар, ўртангизда ким йўқотди лабда ранг? Бир келиб, бу боғдаги «ўғри» шивирғондан сўранг.* Ф. Фулом. *Ишқомларда хусайни.. дили-каптар, кишиши, шивирғониларнинг боши ерга тегай деб энгашиган.* С. Абдулла, Бир шингили томоқни ёради.

ШИВИТ [ф. شويت / شبت — укроп] 1 шв. айн. **укроп.** *Қишлоқ аҳолиси укропни кўпинча шивит, бодийн деб ҳам атайди.* Газетадан. *Тақсимча, косаларда барра пиёз, шивит бўк-тирилган сузмақатиқ.* С. Нуров, Нарвон.

2: шивит бўлмоқ айн. шувут бўлмоқ қ. шувут. *Кечаларни уйқусиз ўтказаман. Район тўғрисида уйлайман, юзим шивит бўлмасин, дейман.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Узр сўрадим. Аммо ҳали ҳам юзим шивит.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

ШИДДАТ [а. شَدَت — куч, қудрат; ғайрат; қатъийлик; бало, офат] 1 Ҳаракатдаги нарсаларнинг, ҳодисаларнинг интенсив кучи, юқори куч ва суръат. *Шамол шиддати. Ёмғир шиддати пасайди. Шиддат билан хужум бошламоқ.* ■ *Терим шиддати зўрайдан зўрайиб бормоқда.* Газетадан. *Набижон қиз товушининг шиддатидан тааж-жубланиб.. унинг кўзларига қаради.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. *Шерназарбойнинг шиддати зўрайиб, қалъани баттарроқ тўпга туттирди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Томларда, дарахтларда қор анча қалинлашган. Яна шиддат билан ёғишда давом этади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Зўр ғайрат, шижоат. *Кун ўтди, кун кетидан кун келди, лекин тоғ қазувчилар шиддати заррача ҳам бўшашмади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. -Чу! — деб шиддат

беради *Фирқўк тулпор отига. Ҳай аттанг, деб мард Ҳасан Шарт уради сонига.* «Равшан».

ШИДДАТКОР [а. + ф. شَدَتكار — шиддат қилувчи, шиддатли] айн. **шиддатли.** *Шиддаткор оқим. Шиддаткор хужум.* ■ *Қариб қолган Шоҳ Малик шиддаткор ва айни пайтда анча тадбирқору серғайрат бу ёш темурийзодани биларди.* Мирмуҳсин, Меймор. *Шафтолизорда савъанинг гоҳ фиғонли носаси, гоҳ шиддаткор чақчақи тинмайди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

ШИДДАТЛАНМОҚ кам қўлл. *Авжига минмоқ, кучаймоқ. Гулнор бу ёт кишининг эллиқбоши эканини билгач, ғазаб шиддатланди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ШИДДАТЛИ Шиддати бор, шиддатга эга бўлган, шиддат билан содир бўлган ёки бўладиган. *Шиддатли шамол. Шиддатли оқим.* ■ *Батальон шу куни кечгача душманнинг ўн уч мартаба қилган шиддатли атакасини қайтарди.* А. Қаҳқор, Олтин юлдуз. *Унинг чехрасида, ютқа лабларида аллақандай бир қатъият бор, ҳаракатлари кескин, шиддатли эди.* О. Ёқубов, Излайман.

ШИЖОАТ [а. شَجَاعَت — дадиллик, ботирлик, жасурлик] Ҳаракат, фаолиятда мардона, жасоратли интилиш; мардлик, жасорат. *Шижоат кўрсатмоқ.* ■ *Одамлардаги ҳаракат, шижоат, ғайратни кўраётибсанми? Уларнинг юрагига ким ғайрат солди?* Уйғун, Навбахор. *Биз кўрсатиб чексиз маҳорат, Саҳроларда очдик бўстонлар; Мўъжизалар яратган ғайрат — Шижоатдан қолур дostonлар.* З. Диёр. *Қанча куч, қанча ғайрат, қанчалик шижоат бор бу тиниб-тинчимас қарияда!* С. Кароматов, Олтин қум.

ШИЖОАТКОР [а. + ф. شَجَاعَتكار — шижоат қилувчи, шижоатли] айн. **шижоатли.** *Шижоаткор йигитлар.* ■ *Бригаданинг шижоаткор пахтакорлари қийин об-ҳаво шароитида ҳам юқори ҳосил кўтардилар.* Газетадан.

ШИЖОАТКОРОНА кт. Шижоат билан қилинадиган, мардона; фидокорона. *Шижоаткорона парвоз.* ■ *Қишлоқ меҳнаткашларининг шижоаткорона меҳнатлари туфайли вилоятимиз давлатга пилла, қоракўл тери сотиш йиллик режаларини ошиғи билан адо этди.* Газетадан.

ШИЖОАТЛИ Шижоати бор, шижоат билан ҳаракат қиладиган. *Шижоатли йигит.*

■ *Оқсоқол опа ҳақиқатан ҳам жуда шижоатли, серғайрат бир жувон. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Ўт-олов йигитлар, шижоатли ёшлар механизация измини ўз қўларига олдилар. «Ўзбекистон кўриқлари».*

ШИЖОАТСИЗ Шижоати йўқ, шижоат билан иш тутмайдиган, *Шижоатсиз одам.*

ШИЗОФРЕНИЯ [юн. schizo — майдаламоқ, парчаламоқ + phren — юрак, қалб; ақл, идрок, эс] *тиб* Бош мия фаолиятининг бузилиши натижасида юз берадиган, турли хил кўринишларга (алаҳлаш, галлюцинация, руҳий-асабий кўзғалиш, ҳаяжон ва ш.к.) эга бўлган оғир руҳий касаллик. *Ҳид ёрдамида шизофрения, бўғма.. каби айрим касалликларни аниқлаш мумкин. «Фан ва турмуш».*

ШИИЙ [а. شيعى — шиа; шиага мансуб] қ. **шанийлар.** *Шу кунларда ший.. ғавғосидан ўзга муҳим ҳодисани билмайман. Ойбек, Навоий.*

ШИИЙЛАР дин. Шиизм тарафдори бўлган мусулмонлар; қиёсланг: **суннийлар.**

ШИЙДАМ I Ҳеч нарсаи қолмаган, ҳеч нарса йўқ; бўм-бўш, қуруқ, яланғоч. *Элмурод.. чалқанча ётиб, қоп-қора мунчоқ кўзларини шийдам бутоқлардан олмай, тутпишиғини хаёл қилди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ШИЙДАМ II фольк. Яхши кийинган, ясанган, башанг. *Маҳрамлар айтди: -Ҳайитарафада ўзбекнинг куёвини кўрар эдик. Шийдам бўлиб юрар эди. Салла ўраб, кийиниб турар эди. «Алпомиш».*

ШИЙПОН [хит. — тош уй] I Атрофи олатда ҳар томонидан очик, усти ёпиқ ёзлик енгил қурилма. *Ҳовуздан йигирма қадмлар нарида тўрт томони очик, устунлари чиройли нақшланган, ердан одам бўйи баланд кўтарилиб солинган каттагина шийпон, бунинг атрофи гулзор. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Далада ишловчиларнинг дам олиши ва овқатланиши учун махсус қурилган ёзлик бино ёки айвон. *Шийпонга йиғилган термичилар ер остидан бир-бирларига қараб имлашар эдилар. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. Июль ўрталарида.. звено қизлари тўртинчи чопиқни тугаллаб, дала шийпонига кўчиб чиқишди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. .тонг билан баробар ишга тушадиган машиналар шийпондагиларнинг кўпчилигини барвақт уйғотиб юборарди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

ШИКАСТ [ф. شکست — мағлубият; омадсизлик; зарар, зиён; синиш, синик; суякнинг синган жойи] I Жисмоний зарар, лат. *Шикастни тузатмоқ.* ■ [Бектемир] *Суяк шикаст топмаган соғ қўл билан ярани, қийин бўлса ҳам, пухта боғлади. Ойбек, Кўёш қораймас. [Пўлатжон домла:] Тувакда бир туп гул ўстирган одам шу гулнинг бирон япроғига шикаст етса, қанчалик ачинади! А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.*

2 Нарсанинг зарарланган, бузилган, синган, лат еган жойи. *Машинани қиялик четидан олгач, у ёққа ўтди, бу ёққа ўтди, тупурди, сўкинди, шикастни тополмади. А. Мухтор, Тугилиш. Мадраса ҳужраларининг шикасти тузатилиб битмагани учун, мен кўп шогирдлар сингари, квартирада туриб, қатнаб ўқидим. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

3 кўчма Зиён-заҳмат, зарар. *Араббой кўпчилик кулгисидан бир оз изза тортди. Лекин у.. обрўсига шикаст етган катта бир шахс каби киброна бўзарди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ёш болаларни ўз эркига қўйиб бериш уларнинг тарбиясига жиддий шикаст етказди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ШИКАСТА [ф. شکسته — синган, парчаланган; пугурдан кетган; ғамли, қайғули; дабдала бўлган] Носоғ ҳолатли; эзгин, эзилган, хаста. *Мастура жимгина кулумсираб тураверди: беозор, беғараз, айни чоғда қандайдир ночор, шикастами. Э. Аъзамов, Жавоб. Фақат дард томади шикаста куйдан. Тўлқин. Жувон ёқимли, шикаста товуш билан хиргойи қиларди. С. Аҳмад, Уфқ.*

Шикаста хат ёки хатти шикаста Ҳарфлари нуқтасиз ва бир-бирига тиркаб ёзиладиган арабча хат тури. *Шикаста бу хатдан унинг ўқий олган жумлалари шулар бўлди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

ШИКАСТЛАМОҚ Шикаст, зарар етказмоқ. *Машинани шикастламоқ.* ■ *Куртлаган олма ерга тўкилиши билан унинг ичидаги курт ташқарига чиқиб, дарахт бўйлаб юқорига кўтарилади ва бошқа меваларни шикастлайди. Газетадан.*

ШИКАСТЛАНМОҚ I Шикастламоқ фл. ўзл. н. *Машина шикастланди.* ■ *Ер қимирлаганда, Усмон отанинг уйи ҳам анча шикастланди. С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.*

2 Бирор зарб туфайли мажруҳ бўлмоқ, лат емоқ. *Унинг ўнг қўли шикастланди.* ■

-Муроджон бўлса, чаққонлик билан шикастланган тоғамни кўтариб, иккинчи тарафга олиб кўйди, — деди Нафиса. Файратий, Узоқдаги ёр. Фашист танкларининг иккитаси шикастланиб, тўхтаб қолди. П. Қодиров, Уч илдиэ.

ШИКАСТСИЗ 1 Лат емаган, соппа-соғ.

2 Бузилмаган, синмаган, бус-бутун. Унинг [механизаторнинг] кўлида энг яхши, соз, юксак унум билан, шикастсиз, бетўхтов ишлайдиган машина бўлиши керак. Газетадан.

ШИКВА [а. شكوه — шикоят, арз қилиш; айблаш] *кт.* Бирор нарсадан норозилик, шикоят; ҳасрат. *Шиква қилмоқ.* ■ Нима демоқчисиз, шиквами ё арз? Миртемир. Вафосиз дилрабодин шиква қилсам, айб қилманглар. Маҳзуна. Бу Муаззам, бу фалақдин шиква этса арзигай. Муаззамхон.

ШИКВАЛИ Норозиликни билдирувчи, шикоятомуз. *Кампир сўнги жумлани шиквали бир оҳангда айтди.* Уйғун, Турсуной.

ШИКОР [ф. شكار — ов, овлаш; овланган нарса] *кт.* Ов қилиш, ов. *Шикор қилмоқ.* ■ Подшо шикорга чиққанда, биринчи рўпара келган гийикни урولмай, ёнидаги одамлар олдида қизариб қолди. «Латифалар». От белига ҳавас билан минамиз, Бобо, рухсат беринг, шикор қиламиз. «Эрали ва Шерали».

ШИКОЯТ [а. شكايت — арз қилиш, норозилик; айблаш] 1 Норозилик, нолиш сўзи; ҳасрат. *Уйқусизликдан шикоят қилмоқ.* ■ Ҳаммининг тилида шикоят: қимматчиликдан, мардикор олиш воқеасидан, бекорчиликдан шикоят. Ойбек, Танланган асарлар. -Камбағалчилик ўлсин! — хотин бу гапни шикоят тарзида айтди, аммо Туробжон бунни таъна деб тушунди. А. Қаҳҳор, Анор.

2 Норозилик ва маълум талаб билан оғзаки ёки ёзма тарзда билдирилган фикр; арз. *Шикоят — ожизлик аломати.* ■ Шикоятни ўзига эп кўрмай, жим ўтирди Аҳмад. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Кўпчиликнинг арздодига қулоқ солмагандан кейин шикоят оқаверади-да. «Муштум». Ё Қўқон ҳокими Мединска жаноби олийларига арз қиларсан.. Бор, бора қол, шикоят қила қол. К. Яшин, Ҳамза.

3 *айн.* **шикоятнома.** *Шикоят ва тавсия дафтари.* ■ Касабақўм ишчи ва хизматчиларнинг шикоятларини корхона маъмурияти билан биргаликда кўриб чиқади. Газетадан. Ҳужмлар тўғрисида шикоят бериш эркинлиги кўзда тутилади. Газетадан.

ШИКОЯТ ҚИЛМОҚ 1) нолиш сўзини айтмоқ; нолимоқ, ҳасрат қилмоқ. *Гулсумбиби бу саволга жавоб беришдан аввал камбағалчиликдан, эрининг аҳволдан шикоят қилди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кимдир кун ортиқ исиганидан шикоят қилди.* Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми; 2) арз, шикоят билан мурожаат қилмоқ. *Рост, Эртоғларнинг устидан шикоят қилиш унинг хаёлига ҳам кириб чиққан эмас.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Хивага юр, хонга шикоят қиламиз.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ШИКОЯТБОЗ [а. + ф. شكايت باز — шикоят қилишни яхши кўрувчи] Доим шикоят қилиш, шикоят ёзиш билан шуғулланувчи шахс. *У айрим оналарнинг шикоятбоз бўлиб кетаётганидан зорланган эди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

ШИКОЯТБОЗЛИК Доим шикоят қилиш, шикоят ёзиш билан шуғулланиш. *Турмушда шикоятбозликдан бошқа иш қилмайдиган, бунни ўзларига касб қилиб олган бир тоифа одамлар бор.* О. Ёқубов, Ларза.

ШИКОЯТЛАНМОҚ *айн.* **шикоят қилмоқ** 1 *қ.* **шикоят.** -Астрободда бағоят номақбул ҳаракат рўй бермиш, — деди Хусайн Бойқаро шикоятланиб. Ойбек, Навоий. *Хотин паранжиси билан айвоннинг олдига ўтириб олган, «уф-ф-ф» деб чайқалди ва «анча йўл экан, тинкаларим қўриб кетди-я», деб шикоятланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШИКОЯТЛИ Норозилик, шикоят ёки нолишни ифодаловчи, ҳасратли. *Дарров кўзларига қайғули жилва берди.. шикоятли товуш билан, гўё ўз-ўзига сўзлаган каби минғирлади.* Ойбек, Танланган асарлар. -Асли бизнинг ҳолимизни сўраманг! — дейди шикоятли оҳангда Берди татар, — биз бошда шу Обид кетмон деганни ўз ичимизга ўйламаздан олган эканмиз. А. Қодирий, Обид кетмон.

ШИКОЯТНАМО [шикоят + ф. نما — кўриниш, қиёфа] Шикоятга ўхшаш, шикоятомуз. *Машинаси бўла туриб, генералнинг тўпикдан чанг кечиб, пиёда юрганига адъютантнинг гоҳо жаҳли чиқиб қўяр ва ўзича нималарнидир пўнғиллаб, шикоятнамо сўзланиб кўярди.* 3. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. У [обком секретари] ҳар қандай шикоятнамо масалаларни ўз вақтида, аммо мужжассам дашлар ёрдамида ҳал қилишга одатланган. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ШИКОЯТНОМА [шикоят + нома] Расмий тарздаги ёзма шикоят. - *Бўлмаса, аҳоли хонга шикоятнома ёзмайдирми? - Нечанчи шикоятномани сўрайсиз, — деди Отабек, — Азизбекдан зулм, жафо кўрганлар билан бирликда энди ўнинчи шикоятномани юборгандирмиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Шу шикоятномани олий ҳукуматимиз номига ишончли бир кишидан бериб юбордим. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.*

ШИКОЯТОМУЗ [шикоят + ф. آميز — аралашган; ўхшаш] Шикоятга ўхшаш, шикоятнамо. *Йўловчилар юзларини елпишар, иссиқдан бўғриққан рухсорларини рўмолчалари билан артишиб, бир-бирларига шикоятомуз қараб, бошларини сарак-сарак қилишар эди. С. Кароматов, Бир томчи қон. Унинг бу шикоятомуз сўзларида ўз ишидан киши билмас фахрлини оҳанги ҳам сезилиб турарди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.*

ШИКОЯТЧИ Бирор кимса ёки нарсадан шикоят қилувчи. *Хатлар ҳаракати устидан назорат ўрнатилмаган, бир қанча ҳолларда шикоятчиларга жавоб қайтарилмаган. Газетадан. Убайдуллахўжа аълам шикоятчи бойларнинг отдан ҳам кўра ўз элдошлари олдида обрў учун курашаётганлигини англади-да.. уларни икки ой овора қилди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ШИЛ [ф. شيله — айёрлик, муғамбирлик] шв. *Фирибгарлик билан ҳамма нарсани шилиб, ўзиники қилиб оладиган; товламачи, фирибгар; сурбет. Жамоатчилик, тегишли ташкилотлар.. бу ҳаромхўр, шил савдогарларни нўхталаб қўйишлари керак. «Муштум».*

ШИЛВИРАМОҚ с.т. Шилиниб, тирналиб маддаламоқ, сувланиб турмоқ (яра, жароҳат ҳақида). *Яраси шилвираб кетибди. ■ У [Ғулумжон] жисмини шу ерда қолдириб, фикри билан ёр ёнида бўзлайди, жароҳати шилвираб ётган дилида оғриқ туради. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Унинг куюк, сочсиз боши, яримта юзи жизғанак бўлиб, шилвираб турар эди. Ойбек, Қуёш қораймас.*

ШИЛДИР I тақл. с. Нарсаларнинг енгил урилишидан ёки сув оқишида чиқадиган товушни билдиради. *Сув шилдири, булбул қўшиғи, Феруза кўк, зангори япроқ. Уйғун.*

Шилдир сув с.т. Ниҳоятда суюқ овқат ҳақида. *Бу шўрвангиз шилдир сув-ку.*

ШИЛДИР II айн. шил. *Қанақа йигит экан? Ким экан? Ёмон, шилдир йигитлардан эмасмикан? Мирмуҳсин, Умид.*

ШИЛДИРАМА Шилдирайдиган, шалдироқ. *Чунтакдан рўмолчасин Олмоқчи бўлганда ул, Ёнидан тушиб қолди Шилдирама беш сўм пул. Қ. Муҳаммадий.*

ШИЛДИРАМОҚ I Оқаётган сув ёки бошқа суюқликка ҳос бир хил майин овоз чиқармоқ, жилдирамоқ. *Ариқчаларда типтиниқ сувлар шилдираб оқиб ётади. Ғ. Ғулум, Тирилган мурда.*

2 Енгил овоз чиқармоқ, шитирламоқ (хас-хашак, қоғоз ва ш.к. ҳақида). *Қамишлар шилдиради, кўл атрофидаги ўрдаклар «Ға-ға»лаб, парвоз қилди. Ж. Шарипов, Хоразм. Кечки куз. Дарахтлар қизғиш, олтин ранг, Шилдираб япроқлар куйлайди қўшиқ. Шукрулло.*

ШИЛДИРОҚ Шилдираган майин овоз чиқарадиган. *Негадир унинг [Ҳафизанинг] бирдан орқага қайтиб кетгиси келиб қолди, агар ҳозирроқ Умид билан учрашадиган бўлса, бу ажойиб манзаралардан, нурвиқор тоғлардан, сарин елу шилдироқ сойлардан — баридан кечиб, у томон чопарди. Мирмуҳсин, Умид. [Ойна опа] «Озиқ-овқат» ва «Кийимлар» магазинига кириб, шилдироқ қоғозга ўроғлиқ алланарсаларни кўтариб чиқди. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар.*

ШИЛИМШИҚ Елим каби юмшоқ ва ёпишқоқ, шалҳақ. *Шилимшиқ модда. Шилимшиқ гўшт. ■ Киши шилимшиқ бир нарсани кўрганида, таъби қандай тирриқ бўлса, унинг ҳам таъби ҳозир худди шундай хира эди. О. Ёқубов, Ларза. Низомиддинов бармоқларига шилимшиқ нарса ёпишганини сезди. С. Аҳмад, Ҳукм.*

ШИЛИНГПОЧА с.т. Кийимсиз, яланғоч; оёқ яланг, сарпойчан. - *Айниқса сартарошхонанинг қашқа паишасини айтинг. Шилингпocha оёқларимни шунақа узиб чақадики, дод деб юборасан киши, — деди Шум бола. Ғ. Ғулум, Шум бола.*

ШИЛИНМОҚ Шилмоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Пусти шилинган тол. Оҳаддан унинг қўли шилинибди. ■ Кийимларим йиртилиб, тиззаларимнинг кўзи шилиниб, соқолларим пахмайиб кетди. И. Раҳим, Оловкор. [Бозорқул] Бугун куни билан от етаклаб, яёв юрди. Узангига ўрганган оёқ шилиниб кетди. А. Мухтор, Чинор.*

Шилиниб тушмоқ Жуда озиб, ориқлаб кетмоқ. *Бир неча кун ичида Аъзам шилиниб тушди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.*

ШИЛИҚ I айн. шиллиқ I.

ШИЛИҚ II айн. шиллиқ II.

ШИЛЛИНГ [ингл. shilling] I Англияда 1/20 фунт стерлингга тенг танга пул.

2 Австрияда ва баъзи бир Африка мамлакатларида пул бирлиги.

ШИЛЛИҚ I Суюқ ёпишқоқ елимсимон модда. *Шиллиқ парда.* ■ *Соғ кишининг нафас йўллари қуриб қолмаслиги ва чангдан сақланиши учун унда бир оз шиллиқ бўлади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ШИЛЛИҚ II: шиллиқ қурт Куруқда яшайдиган қориноёқли, ўпкали моллюскалар. *Намли ва булутли ҳавода ўргимчаклар, шиллиқлар туғилади, шудгордан бошқа озиқ тополмагандан сўнг, янги ўсиб чиққан ғўзаларни қирқишга бошлайди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ШИЛМОҚ I Нарсанинг сиртидан, танадан уни ўраб турувчи тери, пўст каби қопламини ажратмоқ. *Дарахтнинг пўстлогини шилмоқ. Куённинг терисини шилмоқ.* ■ *Тожиддин Қосим хушбўй бананларнинг олтин пўстларини илдам шилиб, бирмунча еди.* Ойбек, Нур қидириб. *Кўчанинг у юзида, лаб ва бурнига қон сачраган айиқдек бир қассоб, янги сўйилган кўйнинг терисини зўр бериб шиларди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Узиб ёки юлиб олмоқ, кўчириб юбормоқ, қаттиқ тирнамоқ. *Билмай ярамни шилиб юборибман.* ■ *Мана бу еримни Люблинда ўқ шилиб кетди.* А. Убайдуллаев, Қонли издан.

3 Ачиштириб ялаб кетмоқ; терисини еб, ўйиб юбормоқ. *Оҳак кўлимни шилиб юборди. Қалампир ичимни шилиб кетди.* ■ *Сирка ичгандагидек қорнини шилиб юборди.* Ойбек, Куёш қораймас.

4 кўчма Алдаш ёки зўрлик билан бошқанинг бор-йўғини ўзиники қилиб олмоқ, таламоқ; ўғирламоқ. *Бойлар камбағалларни шиларди. Савдогар харидорларни шилади.* ■ *-Отам қариб, йўлда ҳориб қолган чол эди. [Қароқчилар] Уни бир зумда ётқизиб, ёнидаги бор пулини шилиб олишди, — деди Ҳожжи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ўғри, бандит! Эртага ҳамма ёқни шилиб қочади.* А. Мухтор, Туғилиш.

ШИЛП айн. шилт I. *Мингбоши ерда ғужанак бўлиб ётган Матқовулнинг орқасига қамчини шилп эткизиб туширди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШИЛПИЛДОҚ Қайнаган сувга тўрт-бурчак қилиб кесилган юпқа хамир ташлаб пишириб, шўрвали қайла билан тайёрланадиган таом. - *Мулла, эшон, бой, қиморбоз ёғила берди, ҳар кун норин, шилпилдоқ, палов.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шилпилдоқ, бешбармоқ.. каби қозоқ таомларининг кўпроқ Тошкентда тайёрланишининг боиси ҳам шунда.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ШИЛПИҚ I тиб. Кўз жилди ҳамиша қизариб, ёшланиб турадиган юкумли касаллик; трахома. *Кўзи шилпиқ, елкаси чиқиқ бўлса ҳам, кўнгли тоза, топилмайдиган одам.* Ойбек, Улуғ йўл. *Биров букри, биров шол, биров шилпиқ..* К. Яшин, Ҳамза.

2 Шу касаллик туфайли кўздан тўхтовсиз оқадиган йирингли ёш. *Мастон хола.. энги билан кўзларининг шилпиғини артиб бўлгач, эгачи-сингилга бир-икки қараб олди.* Уйғун, Турсуной. *Унинг [Мирҳосилнинг] кўзларини шилпиқ босган, чўмичнусха катта бурни одатдагидан ҳам қизариб кетган эди.* Ҳ. Фулом, Сенга интиламан.

3 с.т. Шундай касалликка йўлиққан киши ва унинг исмига кўшиб айтилувчи сўз. *Шилпиқ чийишлар гапирди.* Ойбек, Болалик. *Мўмин шилпиқ Кўрғончадаги бир беванинг қизига уйланаётибди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИЛПИҚЛАНМОҚ Шилпиқ ҳолатда бўлмоқ (кўз ҳақида). - *Ухў, оғайни, одам деган махлуқ ҳар қандай оғирликни кўтараверар экан, — деди кўзлари шилпиқланган.. қари чархчи.* Ойбек, Улуғ йўл. *..уйқусизликдан кўзлари шилпиқланиб қолган Шоди Мударрисов кириб келди.* Д. Нурий, Осмон устун.

ШИЛТ I тақл. с. Юмшоқ нарсага урганда ҳосил бўладиган товушни билдиради. *От сулиқ чайнаб, нақирдан бош кўтариши билан, биқинига шилт тушган қамчи зарбидан ўзини олдинга уриб, лўкиллаб юриб кетди.* Мирмуҳсин, Ҷўри. *Сигир.. сочоқли узун думини ҳавода уйнатган эди, учи шилт этиб Тошхоннинг юзига тегди.* А. Мираҳмедов, Ўт юраклар.

ШИЛТ II тасв. с. Ҳаракатнинг тез ва кескин ҳолатини билдиради. *Шилт этиб чиқиб кетмоқ. Шилт уриб қочмоқ.* ■ *Қудрат даврандан шилт чиқиб, орқага ўтиб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *..ўз қавушини кўлига олди-ю, шилт этиб, ичкари кирди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШИЛТА 1 *сфт.* Ниҳоят даражада ҳўл, жиққа ҳўл. *Йигитнинг тердан шилта бўлган кўйлаги баданига ёпишиб қолган, ўзи ҳам нимадандир кўрққан одамга ўхшар, кўзлари бежо эди.* О. Ёқубов, Ларза. *Аллақачон шудринг тушган экан, бирпасда шимининг почалари шилта бўлди.* О. Хусанов, Кўшиқчининг тақдири.

2 от Ёмғир ёғиши, қор эриши ва ш.к. дан юзага келган билч-билч ҳолат, ернинг шундай ҳолати. *Оёқ тагидаги қор шилтага айлана бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *..қуруқ ва ачиққ изғирин.. қуёида шилта бўла бошлаган қишлоқ кўчаларини даранглатиб қотириб ташлар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИЛТИЛЛАМОҚ *с.т.* Шилта бўлмоқ (қ. **шилта 2**). *Қор эриб, кўчалар шилтиллаб кетди.*

ШИЛҚ *тақл. с.* Бирор нарса урилганда ёки ёпиқ идишдаги суюқлик чайқалганда ҳосил бўладиган оҳиста товушни билдиради.

Шилқ тушмоқ *с.т.* Осонгина ишонмоқ, таслим бўлмоқ, кўнмоқ. *Тўла Салиманинг дағдағасини эслади-ю, Самаднинг гапига шилқ тушди-қолди.* М. Исмоилий, Бизнинг роман. **Шилқ этиб** 1) шилқ этган товуш чиқариб. *Бу ерда бўлса, қош қораймасдан, эшигининг ичидан шилқ этиб занжир солади.* Ҳ. Фулом, Машғал; 2) ҳушини, мадорини йўқотиб; ҳолдан кетиб. *Муҳаррам Элмуроднинг кўлига шилқ этиб тушди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Ун беш қадамлар чамаси югурғач, тўсатдан таққа тўхтади, сўнг шилқ этиб йиқилди.* «Ёшлик». *Мунисхоннинг иссиқ кўллари совиб, шилқ этиб чойшаб устига тушди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

ШИЛҚИЛЛАМОҚ 1 «Шилқ-шилқ» этган овоз чиқармоқ, шўлқилламоқ. *Сигир кўп сув ичганидан, юрганда қорни шилқиллар эди.*

2 Сирқиб турмоқ; кўлмак ҳосил қилмоқ (суюқлик ёки намнинг мўллиги ҳақида). *Ёғи шилқиллаган палов.* ■ *Кунгай қир ёнбағирларини тўшаган момиқ қор офтобнинг илиқ нурларига тоб бера олмай, шилқиллаб эриб, пастликка аста силқий бошлайди.* Газетадан.

3 кўчма Ҳолдан тоймоқ, дармонсизланмоқ, бўшашмоқ. *Овқатни еди-ю, шилқиллаб тушди.. меҳнат чақиб кўймаса, бу бечорани.* И. Раҳим, Ҳилола. *Қизча йиғлаб чарчаган, шилқиллаб тушган эди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ШИЛҚИМ Ҳол-жонига қўймай сурканаверадиган, хиралик қилаверади. *Минг ўргилиб, олдин сизга қаддин букар, Оҳ-воҳ қилиб, муғамбирлик ёшин тўкар, Эртасига унутади севгисини.* А. Пўлат. *У ўзини ростлаб олгунча бўлмай, бояги шилқим яна пайдо бўлди ва унинг елкасига уриб деди: -Қойилман, тўрам.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. *Ўтакетган шилқим, маҳмадона Хол даллол, деҳқоннинг кўлини силтайёриб, жон-ҳолига қўймади.* «Муштум».

ШИЛҚИМЛАРЧА Шилқимлардек, шилқим сингари, сурбетларча. *Улар гап орасида Фотимага яна кимларнинг жазманлиги, Латифийнинг унга шилқимларча тегишиб юргани.. ҳақида ўз шубҳа ва тусмолларини гаплашдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИЛҚИМЛИК Сурбетлик, хиралик қилиб сурканиш. *Шилқимлик қилмоқ.* ■ *Йигит кўп шилқимлик қила берганидан кейин, хотин қочиб, нариги уйга кириб кетди.* А. Қаҳҳор, Қайғулар. *Сиздақа салобатли одамга бунақа шилқимлик ярашмас экан.. буни кутмагандим.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ШИЛҚҚА: **шилққа тушмоқ** *айн. шилқ тушмоқ* қ. **шилқ.** *Пўписа қилавер, кўнмай иложи қанча, охир кўнади, ҳужрага қамасанг, шилққа тушади-қўяди.* Ойбек, Улуғ йўл.

ШИМ Гавданинг белгача бўлган пастки қисмига кийиладиган устки кийим. *Галифе шим. Мовут шим.* ■ *Ҳўжабеков шимининг чўнтагидан дастрўмолини суғуриб, оқариб кетган юзини артди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ҳаракатининг зўрлигидан Раҳимнинг сепкил бетлари, дукки пешонаси терлаб, қизил майкаси шимидан чиқиб кетган эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ШИМАРИҚ *кам қўлл. айн. шимариғлиқ.* *Қўлларда зил, расмона кетмон, Сочлар чамбар, энглар шимариқ.* Ойбек.

ШИМАРИҒЛИК Орқасига қайириб, юқори кўтаришган, шимарилган. *Лойда унинг [Бекнинг].. бир почаси шимариғлиқ бақувват қора болдири ятиради.* А. Мухтор, Туғилиш. *Энглари шимариғлиқ.. қайноқ сомса уйилган лаганни кўтариб, оқсоч кирди.* Ойбек, Улуғ йўл.

ШИМАРМОҚ Орқасига қайириб, ҳимариб, юқорига кўтармоқ (кийим ёки унинг бирор қисми ҳақида). *Почани шимармоқ. Қайирсам — этагим, шимарсам — енгим.*

Мақол. ■ Улар [Эргаш билан Одил] ийртқ иштонларини тиззагача шимариб, сув кечишади, ҳар бир тош тагига қўл тиқиб, балиқ қидиришади. Х. Аҳмар, Ким ҳақ? - Бўрон тўхтагач, ундан ҳам яхши ишляпмиз, - деди Бекбўта билакларини шимариб. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Енг шимариб Астойдил; жон-жаҳди билан. *Тўғрироғи, сенга ўхшаш адашганларни тўғри йўлга солиш учун енг шимарган бир кишиман.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

ШИМИМОҚ айн. шиммоқ. *Мадраҳим араққа ботган сариқ мўйловини шимиди.* А. Ҳасанов, Юзма-юз.

ШИМИРМОҚ айн. симиromoқ. Айронни шимирмоқ. Яхна чойни шимирмоқ. Майни шимирмоқ. ■ Йигит югуриб бориб, қўтон орқасидаги ўтовларнинг биридан мешда қимиз олиб келди. Очил бува, Азимжон, шофёр, навбатлашиб, икки косадан шимирдилар. А. Мухтор, Чинор. *Марҳамат, тоғнинг тоза ҳавосини шимириб, олдинга юрар экан, гўзал манзаралар баҳрини очди.* Т. Расулов, Марҳамат.

ШИММОҚ 1 Суюқлик, ҳаво ва ш.к. ларни ичига ёки таркибига тортмоқ, ўзига сингдирмоқ. *Пахта ёғни шимиб олди. Сувени ер шимиб олди.* ■ [Гулнор] *Тер, мой ва чангни йилларча шимган, жияги чармдай қотиб, кирдан йилтираган бу дўппини яна тозаллади, қоқди, кўзларига суртиб ўпди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. сўрмоқ 1. Қанд шиммоқ. ■ *Ўроқ.. чўнтагидан конфет олиб, оғзига ташлаб шима бошлади.* Й. Муқимов, Матонатли кишилар. *Асаларининг уяси! Турган-битгани асал! Мана, мана, сиқсанг, асал оқади. Буни си оқ мум, ҳаром эмас - шимса ҳам бўлади.* А. Қаҳҳор, Анор. *Бўксаларингни сандалга тиқиб, иссиқда қурут шимиб ётибсанлар!* С. Сиёев, Ёруғлик.

ШИМОЛ [а. شمال - шимол; шимолий шамол; чап, чап томон] **1** Дунёнинг тўрт томонидан бири - жанубга қарама-қарши бўлган томон. *Компас стрелкаси шимолни кўрсатиб турипти.* ■ *Кечагина шимол ўлкасида Юрган чоғи эсига тушди.* Ё. Мирзо. *От шимолга қараб бурилди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Маълум бир жой ёки ҳудуднинг айни шу томондаги қисми. *Фарғонанинг шимол.*

Африканинг шимолида. ■ *Кўк гумбазига худди найзадай санчилган шимол томондаги тоғ чўққиси устида бир парча қора булут сузиб юрибди.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 Ер шарининг шимолий қутбига яқин, совуқ минтақадаги жойлар, ўлкалар. *Шамолдан тез учган поездлар ҳам то Шимолга етгунча кетади ҳолдан.* Х. Олимжон.

ШИМОЛИЙ [а. شمالي - шимол томондаги; чап томондаги] Шимол томондаги, шимол томонда жойлашган. *Шимолий қутб. Шимолий Атлантика.* ■ *Суви анча тортилиб қолган кўлнинг шимолий этаги қишлоқ уйларининг ҳовлиларига бориб тақалар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШИМОЛИ-ШАРҚ Уфқнинг шимол ва шарқ оралиғидаги томони. *Шимол-шарқдан қора булут кўринди.*

ШИМОЛИ-ШАРҚИЙ Шимол-шарқ томондаги; шимол-шарққа оид. *Вокзал шарқнинг шимол-шарқий қисмида эди.*

ШИМОЛИ-ҒАРБ Уфқнинг шимол ва ғарб оралиғидаги томони. *Тепа устига сипоҳ туриши учун бир неча бинолар солинган, жануби-ғарбга қаратиб бир, ғарбга қаратиб бир ва шимол-ғарбга қаратиб яна бир; барисига учта тўп қўйилган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бизнинг ҳовлининг шимол-ғарбида биздан унча узоқ бўлмаган бир мазор бор эди.* С. Айний, Ёсдаликар.

ШИМОЛИ-ҒАРБИЙ Шимол-ғарб томондаги; шимол-ғарбда жойлашган. *Тошкентнинг шимол-ғарбий қисми.*

ШИМОЛЛИК Шимолда, шимол томонда туғилган, шимол томонда яшовчи.

ШИМПАҢЗЕ [фр. chimpanze] Африканинг тропик ўрмонларида яшайдиган одамсимон маймун.

ШИНА [нем. Schiene < нем. scheiden - ажратмоқ, бўлмоқ] **1** Ҳаракатни енгиллаштириш, филдиракни ейилишдан сақлаш ёки туртки-силкинишларни камайтириш учун филдиракка кийдириб қўйиладиган резина гардиш. *Автомобиль филдирагининг шинаси.* ■ *Автомобиль ва тракторларни шиналар билан таъминлаш масаласи нақадар кескин эканлиги маълум.* Газетадан.

2 тиб. Юмшоқ тўқималарнинг анчагина қисми шикастланганда, суяк синганда, суяк ва бўғим касалликларида уларни қимирлатмай қўйиш мақсадида ишлатиладиган,

металл, гипс, тахта, платмасса ва ш.к. дан тайёрланадиган мослама.

ШИНАВАНДА [ф. شونده – эшитувчи; радиоэшитувчи] 1 Бирор нарсага ниҳоятда ихлос қўйган; ихлосманд, ишқибоз, мухлис. *Футбол шинавандаси. Кураш шинавандалари. ■ Томоша зали санъат шинавандалари билан лиқ тўлган эди.* Газетадан. *Қўшни хонадан шахмат доналарининг тахтага тақ-туқ урилгани, қўли баланд шинаванданинг хурсанд овози эшитилди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Бирор иш, касб-хунарга меҳр қўйган, уни яхши биладиган, омилкор, ҳадисини олган. *Шўр ерларнинг пири, ташландиқ ерларнинг миришкори, ўз касб-корининг шинавандаси Турсунбой бормаса, ким боради?* М. Муҳамедов, Ҳамқишлоқлар. *Тиним билмас техника шинавандалари ишлаб чиқаришга жорий этаётган янгиликлар бир дарё бўлса, юқорида эслатганимиз ундан қатрадир.* Газетадан.

3 Киши билан дилдан суҳбатлашадиган, элакишиб кетадиган. *..Қутбиддиновнинг феъли айниди, яъни биронта шинаванда улфат билан бирпас дилкашлик қилгиси келди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *У ўрта ёшли, хийла тўлалигидан бўйи паст кўринадиган, одамга тез элакишиб кетадиган шинаванда киши эди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

4 Улфат учун ҳеч нарсани аямайдиган, улфатчиликни ўрнига қўядиган; одамшаванда. *Фозилжон ҳали ёш бўлишига қарамай, ўзини улфат кўрган шинавандалардек тунтарди.* Ф. Мусажонов, Нозик масала. *Бунақанги шинаванда одам кам бўлади, ҳа. Олтин йигит. Дўст учун жонини ҳам аямайди.* «Муштум».

ШИНАК [ф. شنک] эск. 1 Шаҳар, қалъа, қўрғон кабилар деворидан душманни кузатиш ва отиш учун қилинган махсус туйнукча. *Қўрғон бурчидаги шинак орасидан узун бўйли, қора соқолли бир кишининг оташин назари узоқларга тикилган эди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. *Атрофини ўраган девордан ўқ отиш учун шинаклар қўйилган.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

2 Душманни кузатиш ва ундан сақланиш мумкин бўлган пана жой. *Яроғ олмай қолганлардан эҳтиёт қисм тайёрлаб, шинак орқасига қўйди, хотинлардан шафқат ҳамширалари тўдаси тўзди.* С. Айний, Қуллар.

Шинакка етганларида, бегимнинг кўлидаги машбаласини олди: -Эҳтиёт бўлинг, бегим, ёғийга кўринманг! П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ШИНАЛАШ тиб. Қимирламайдиган, ҳаракатланмайдиган қилиб боғлаш; тахтакачлаш.

ШИНАМ 1 Кишининг баҳридили очиладиган, кўркам; ихчам ва қулай (жой ҳақида). *Шинам хона. ■ Охири бекатда шинамгина чойхона ҳам бор экан.* Н. Фозилов, Дийдор. *Қатортолликлар чиройли ва шинам уйларни кўргач, юраклари севинч-қувонч билан тўлиб-тошди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Кавушдўз Исоқ отанинг шаҳар ташқарисида уч таноб келадинг шинам боғи бор.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Боғда ҳовуз бўйларидаги шинам шийпонларга ёзилган дастурхонлар ёзилганича қолиб кетибди.* О. Ёкубов, Диёнат.

2 Ярашиб тушган; ярашиқли, ихчам. *Қабулга келган қиз шинамгина туфлисининг баланд пошналарини тақиллатиб, стул олди-га юриб келди-да, атлас кўйлагининг этакларини астагина йиғиштириб, ноз билан стулга ўтирди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Бўлис буларнинг ҳаммасини яхши танийди, бироқ Утапнинг ёнида ўтирган ўрта бўйли, озғингина, шинам кийинган йигит унга нотаниш.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Бу завқ Дулдубекнинг гўштдор шолғом бурнини ҳам чимчилаб қўйгандек шинам ва гўзал қилиб кўрсатарди.* Мирмуҳсин, Сўғал.

3 Хуш ёқадиган, ёқимли, мароқли. *Унинг шинам овози гўё «Кўча боғи» учун, «Кўча боғи»нинг мафтункор оҳанги эса Фуломжон учун яратилгандек янграр эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Яшил уватларда завқли қўшиқлар, Шавқли ҳангамалар бўлар кўп шинам.* Ф. Фулом.

ШИНГАРФ [ф. شنگرف] кт. Қизил рангли минерал, олтингугуртли симоб.

ШИНГИЛ 1 Узум бошининг бир қанча доналардан иборат шохчаси. *Бир шингил узум. ■ Узум узсам узумзордан бир шингил, Асалман дер, ширинликда даъвоси.* С. Абдулла. *Анвар ўзидан нарироққа тушган бир шингил узумни олиб еди ва бир-икки гужумини ҳамроҳига узатди: -Ма, Раъно.* А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

2 Кўчма кам қўл. Бирор нарсдан қисм. *Булар – бугунги Эрон халқи ҳаётига оид*

шингил мисоллар. Газетадан. Мамадали ака-нинг уруш йилларида қилган катта ишларидан шингиллар эшитайлик. Р. Раҳмонов, Мардлик – мангулик.

Бир шингил 1) катта ва бир бутун нарсанинг бир бўлаги, кичик бир қисми. Бу катта ишнинг бир шингили, холос. ■ Бу айтганларим Бекчоёвнинг қилмишидан бир шингил, холос. «Муштум»; 2) озгина, бир оз. Бир шингил ашула эшитсак. ■ Кудрат нон, колбасаларни тўғраркан, фронт воқеаларидан бир шингил-бир шингил ҳикоя қилиб берди. 3. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. Ҳар иккалови ҳам бир-бирини бир шингилдан чандишиб олишди. Ҳ. Шамс, Душман.

ШИНГИЛЛАМОҚ Шингил-шингил қилиб синдирмоқ, шингилга ажратиб олмақ. Шингиллаб емоқ (узумни).

ШИНГИЛ-ШАПОҚ Узум бошининг шингил ва майда-чуйда қисмлари.

ШИНЕЛЬ [р. < фр. chenille – эркакларнинг тонгги кийими, костюми] Махсус матодан тикиладиган, махсус бичимдаги пальто. Шинель кийган солдат. Милиционерлар шинели. ■ Машинадаги жангчиларнинг янги шинеларидан.. уларнинг узоқ фронт орқасидан келишаётганини пайқаш қийин эмас эди. А. Убайдуллаев, Қонли издан.

ШИННИ Тут, узум каби мевалар ширасини қайнатиб тайёрланадиган қиём. Дошларда қайнаган шиннинг ҳиди Димоғни шод этар, руҳни саломат. Ф. Фулом. Шойи-бофлар узун супа устига солинган палосларда ўтириб, дастурхонга даста-даста қилиб қўйилган нонларни ушатиб, пиёлалардаги шиниларга ботириб ер эдилар. М. Осим, Элчилар. Онам у йил касаллиги сабабли тутдан шинни пиширолмай, бир қопча қуруқ тутмайиз қилиб қўйган эди. С. Айний, Эсдаликлар.

ШИНФИЛАМОҚ айн. шинфирламоқ.

ШИНФИРЛАМОҚ Металл буюмлар бир-бирига урилганда ҳосил бўладиган товушга ўхшаш овоз чиқармоқ; жиригламоқ. Қўшни кўчада шинфирлаб, ерни дириллатиб, трамвай ўтиб кетди. А. Муҳиддин, Ихтирочилар. .белларица қадалган кўнғироқнинг шинфирлаши шоҳнинг юришига танта-нали тус берар эди. М. Осим, Сехрли сўз.

ШИНФРАЙМОҚ Кўзлари бир тарзда (ёқимсиз) тикилиб турмоқ. [Бойдавлатов

муовинига:] Ўзингда турипти айб, кулма бировга шинфрайиб. «Муштум».

ШИОР [а. شعار – даъват, чақириқ, белги, фарқ; девиз, шиор] 1 Бош гоё, масала ёки сиёсий талабни ифодаловчи, қисқа шаклда баён қилинган чақириқ. Станция бинolari ва поездларда «Ҳамма нарса фронт учун, ғалаба учун!» деб ёзилган шиорлар кўзга ташланиб туради. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

2 Фаолиятни белгиловчи, ундаги асос мақсад, шу мақсадни ифодаловчи сўз, гап. Шиоримиз шу йил ҳар гектар ердан 35 центнердан ҳосил етиштиришдан иборат. «Ўзбекистон кўриқлари». Умунан, дoston қаҳрамонларининг асосий шиори ўз ҳаётининг сўнгигача қомил ишонч билан яшаш ва яшаш учун тинимсиз курашишдан иборатдир. «ЎТА». Адолатнинг: «Ўзимизни ишда ҳам кўрсатайлик», деган сўзлари бригада қизларининг асосий шиори бўлиб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ШИП I қ. шифт. Шипи фанердан қилинган уй. ■ Борсам, [волидам] тилдан қолибдилар; калта-калта нафас олиб, шипга қараб ётибдилар. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Хона ўртасида.. каттакон стол, атрофида вена стуллари, икки дераза ўртасида шипга етарли катта тошойна.. бор эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Шишанинг тагига йўғон шаналоғи билан икки марта урди, пўк сачраб чиқиб, шипга тегди. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

Шипдай бўлиб айн. шифтдек бўлиб қ. шифт. Эшик олдида шипдай бўлиб турган эрини кўриши билан ваҳимага тушган Рисолат: -Нима гап? – деди ва югуриб ёнига келди. Файратий, Довдираш. Сал нарида шипдай бўлиб Каримов турарди. Ҳ. Шамс, Душман.

ШИП II тақл.с. Енгил қадам ташлаб юрганда ёки қоғоз ишқалганда ҳосил бўладиган кучсиз узуқ товушни билдиради. Бу одам уйқусида шип этган товушни ҳам сезади. ■ Кўққисдан «шип» этган бир шарпа уни [Назар акани] тўхтатди. Файратий, Довдираш.

Шип этиб Бирпасда, тезлик билан, тезгина. Эртага Алига айтаман, машинасида шип этиб Марғилонга бориб келасиз. «Шарқ юлдузи». Қулоғи шип битди Қулоғи эшитмайдиган бўлиб қолди. Махсумнинг оғзидан

чиқаетган ҳар битта сўз тоқдек миясига тегиб, икки қулоғини шип битириб қўйди. В. Фофуров, Вафодор.

ШИПИЛДОҚ: шипилдоқ товушлар тлш. Шовқинли сирғалувчи тил олди «ш», «ж» (мас. «журнал» сўзидаги «ж») ундошлари.

ШИПИЛЛАМОҚ 1 «Шип-шип» қилмоқ; шитирламоқ. Ҳовлида дарахт шоҳлари шипиллаб, қизни чорлагандай бўлди. Ж. Саъдуллаев, Қиз орзуси. Вақт ҳам алламаҳал бўлиб қолган, бутун касалхона уйқуда. Фақат аҳён-аҳёнда шипиллаган оёқ товуши эшитилиб қолади. Х. Тўхтабоев, Садоқат.

2 Енгил ва тез-тез қадам ташламоқ, енгил ва тез-тез юрмоқ; зипилламоқ. -«Лайлатулқадр» бизларни иззат қилиб, ўз оёғи билан уйимизга кириб келган экан. Ана, ҳозир шипиллаб чиқиб кетдилар, — деди Шарифа буви эрига. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр. У [Ҳайри хола] ҳашарчиларни алқай-алқай, шипиллаганча қўргончага кириб кетди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

ШИПИРГИ шв. айн. супурги 1. Кўча баққоллари шипирги баҳосини 3 ҳисса кўтарди. «Муштум».

ШИПИРЛАМОҚ айн. шипилламоқ.

ШИПИРМОҚ 1 шв. Супурмоқ. Отабой унинг дорихонасига юк ташиган, Олмаҳон эшик шипириб, кир ювган. И. Раҳим, Гинимсиз шаҳар. Эшигимни шипирсин бу қўмондон.. Ҳ. Олимжон.

2 кўча Йиғиштириб олиб кетмоқ, шипшийдам қилмоқ. Уғрилар айёр бўлади, ўғлим. Улар тун қоронғисига келади-да, бирпасда шипиради-кетади. Ойбек, Болалик. Эртами-индин Дилдор албатта кетади. Бисот-бағални шипириб, уйни шипшийдам қилиб кетади. С. Аҳмад, Уфқ.

3 кўча Кесиб, узиб ёки учуриб кетмоқ (тиғ, ўқ ва ш.к. ҳақида). Кеча Ҳомид ханжарли қўлини силтаб тортганда, ханжар унинг [Отабекнинг] бош бармоғи орасини суякка етгунча шипириб кетган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 с.т. Батамом еб тугатмоқ, еб қўймоқ. [Эшон] «Ўлдирса ҳам, паловхонтура ўлдирсин» қилиб, лаган-лаган оини шипирибди. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.

ШИППАК Одатда ёзда кийиладиган, шунингдек, уйда оёққа илиб юриладиган енгил оёқ кийими; сандал. Ачнадан кейин шиптак товуши яқинлашди-да, эшик қир-

силлаб очилди. С. Аҳмад, Тоғ афсонаси. Гавҳарнинг эғнида гулдор кўк крендешин кўйлак, оёғида зар чизиқли юмшоқ шиптак.. С. Сиёев, Ёруғлик.

ШИПТИР шв. Сийдик. Йўлчи қуруқ наमतга ётиб, устига кўрпача ёпди. Кўрпачадан зах ҳиди билан от шиптирининг қўлансаси димоққа урди. Ойбек, Танланган асарлар.

ШИПШИ 1 Қулоққа оҳиста айтиладиган гап, сўз; пичирлаш. Йиғит уни мўжжаз қоматидан, чаққон юришидан дарҳол таниди. «Ҳаёт! Ҳаётим!» деб юборди у, қулоқларига бақиримдай эшитилган бир шипши билан. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўча Яширин маъно, қочирим. Бошқалар ҳам бекка ҳайратланиб қарашди. Чунки унинг сўз оҳангида, ҳаракатида сирли бир шипши бор эди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов. Ота.

ШИПШИЙДАМ Ҳеч нарса қолмаган; ҳеч нарса қолдирмаган; куп-қуруқ. Туннов кун қарасам, бир туп ёнғоқ сийраклашиб қолибди. Болалар қоққандир, деб ўйладим. Бошқа кун яна бир туп ёнғоқ шипшийдам бўлибди. С. Анорбоев, Оқсой. Фозилжоннинг дўконлари шипшийдам бўлиб қолди. И. Раҳим, Ҳилола. Пичанлар ўрилган, шипшийдам дала, Тоғларнинг қошида қордан оқ лола. Ҳ. Салоҳ.

ШИПШИМОҚ 1 Паст овоз билан бирор нарса демоқ; пичирламоқ. -Бас! — шипшиди Тоҳир жувозкаш йиғитга. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. -Ҳўп, бўлмаса, — деди чол ва тўсатдан унга энгашиб, худди бошқалар эшитиб қолишидан қўрққандай, шипшиди. О. Ёқубов, Ларза. -Уйга толиб қолганимда, нариги хонада [онамнинг] Сўнагулга шипшиганини эшитиб қоламан.. — деди Аҳмаджон. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 Ҳеч кимга эшиттирмай, билдирмай айтмоқ, билдириб қўймоқ. Валасанип [велосипед] мингинг келган экан, бир оғиз шипшиб қўймайсанми қулоғимга. А. Кўчимов, Ҳалқа. Воҳидовга шипшиб қўйишни мен бўйнимга оламан. С. Зуннунова, Янги директор.

ШИПШИТМОҚ айн. шипшимоқ 2. Шунақа ишлар бўлаётган экан, бир оғиз шипшитиб қўйсанг ўларминг?! Ж. Абдуллахонов, Хонадон. -У уйга чой сўрашса, Йўлчи аканга келиб шипшит, Гулнор қи-

зим! — деб тўй бекаси Лутфинисо кетди. Ойбек, Танланган асарлар. *Йў-ўқ энди, укам, бир оғиз телефонда шипшитиб қўймайсанимики, мен пешвоз чиқиб, кутиб олмайманми!* С. Анорбоев, Оқсой.

ШИР I тақл.с. Юпқа газмол йиртилганда, сув оққанда ҳосил бўладиган товушни билдиради. *Шу пайт шир этган товуш эшитилди-ю, қизнинг назарини ўзига тортди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Енги чокидан шир этиб сўкилди. С. Сиёев, Аваз. Кейин шир эткизиб, занжирини узиб олди-ю, қоронғиликка отиб юборди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

Чумчуқ пир этса, юраги шир этади Ҳар нарсадан ҳадиксирайдиган, салга чўчийверадиган, жуда юраксиз, кўрқоқ одам ҳақида айтиладиган ибора. [*Холмат:*] *Пичоқни шу Ҳасан аканг урадимиз?! Чумчуқ пир этса, юраги шир этади-ю, бунинг!* Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Шир этиб** Ногаҳон, тўсатдан. -*Ҳозир ҳаво яхши, эрта-индин шир этиб, намгарчилик бошланса, қўл билан қайси бирини териб бўлади, — деди Салим ота. Х. Нуъмон, Фасллар. Шир яланғоч* Ҳеч нарса киймаган, қип-яланғоч. *Холжон хола ўлиб, бир неча минг йилдан кейин кўзини очса, маҳшаргоҳда юрган эмиш.. ҳамма шир яланғоч. Файратий, Довдираш.*

ШИР II [ф. شیر — сут] шв. қ. **сут 1, 2.** *Бинобарин, шоҳ қулларига мурувват қилиб, берадиган емагини андак ошириб, ҳафтага шир, ойга бир гўшт ҳам улаштиради. А. Мухтор, Чинор.*

Ширу шакар [л.м. қандли сут] ад. Маълум бир тартибда икки тилда ёзилган шеър; шундай шеър ёзиш усули. *Махмурнинг «Дар сифати Қосим бекларбеги» сатираси ширу шакар усулида ёзилган.*

ШИРА I [ф. شيره — шарбат, сироп; мусаллас, вино; кўкнор суви] I Ҳўл мева ва полиз экинлари ҳосили пишиб етилиши билан улар таркибида ҳосил бўладиган ширин суюқлик; шарбат. *Узумнинг шираси. Қовун шираси. ■ У [қози домла] бир неча лаҳзада косани тушириб, юпқа пўстлоқ ичидан шираси томиб кетгудай бўлиб турган шафтолига қўл урди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Қовун пишди, анор қизарди.. сенга атаб қўйган узумларим халта ичида шира боғлаб ётибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

2 Ўсимликлар танасида бўладиган суюқлик, намлик. *Эргаш барг шираси сингиб кетган қадоқ кафтига боқди. А. Мухтор, Чинор.*

3 Инсон ёки ҳайвон организми ҳужайраларида бўладиган суюқлик. *Баъзи безлар ўздан шира чиқариб туради. ■ Булар [баъзи овқатлар] ошқозон ости беши шираларининг кўп-кам чиқарилишига ёки ошқозон ва ичакларнинг ҳаракатига таъсир қилади. Н. Исмоилов, Қасалларни парвариш қилиш.*

4 с.т. Кўкнор пўстини сувида эзиб тайёрланган, кайф берадиган ичимлик.

5 кўчма Бирор асар, гап, сўз ва ш.к. га хос мазмун, маъно. *Гапининг шираси йўқ одам. ■ Бир халқ тилидаги асар иккинчи халқ тилига шу асарнинг бутун фазилати, шираси, жозибаси сақланиб таржима қилингандagina мақсадга эришилади. Газетадан.*

6 кўчма Оҳангдорлик, жарангдорлик; ёқимлилиқ (овоз ҳақида). *Овознинг шираси қочган, кексалик. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

Кўзини шира босмоқ Кеккайиб, ҳеч кимни танимай, менсимай қўймоқ. *Ёзнинг нозу неъматлари ғанимат, сендан дарак йўқ. Ё бригадир бўлиб, кўзингни шира босдимиз? Н. Ёқубов, Бўсағада. Шира тортмоқ (ёки боғламоқ) 1) шира ҳосил қилмоқ, шира тўпламоқ (қ. **шира 1**). *Узумлар шира боғлабди; 2) қайнаб етилмоқ; қуюла бошламоқ (баъзи овқатлар ҳақида). Мошхўрда шира тортди. Сумалак кўп қайнаб, шира боғлаб қолди; 3) ёқимли, жарангдор бўлмоқ, тобига келмоқ (овоз ҳақида). -Ҳозир Шерозийнинг овози аини шира боғлаган пайт, донги Хоразмга тарқалган, — деди Собир ака. Ж. Шарипов, Хоразм.**

ШИРА II [ф. شيره] I Ўсимлик ширасини сўриб озиқланадиган майда текинхўр ҳашарот; ўсимлик бити. *Бу йил қовунга шира тушди. Ширага қарши курашда кимёвий дориворлардан фойдаланиш лозим. ■ Шира кўп касофат нарса: гўзанинг ёш баргларига ёпишдими, уни бужмайтириб қўяди, қанча-қанча ҳосили нобуд бўлади. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

2 Ўсимлик бити ҳаёт фаолияти натижасида ўсимлик баргларида ҳосил бўладиган ёпишқоқ ялтироқ суюқлик.

ШИРАВА [ф. شيرده] I Сут юзида ҳосил бўлган янги қаймоқ. *Ширава қаймоқ. Сутнинг ширавадини пиёлага олмоқ. Ширавага нон ботириб емоқ. ■ Янги сутнинг мазаси ширавадан қолишмайди. Р. Файзий, Балли, она қизим. Шарофат хола ўғли Мирпўлатга олиб келган бир коса ширава сутни*

Алижоннинг олдига қўйди. Ҳ. Нуъмон, Фасллар. -Офтобчувоқда нонушта қилиб ўтирибмиз. Нонушта қуюқ; икки косачада ширава қаймоқ, узум, — деди Шокиржон. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.

2 кўчма Қор, қиров, муз кабилардан ҳосил бўлган юпқа қатлам. *Совуқдан челадаи сув ширава боғлабди.* ■ *Кечаси биринчи ширава қор ёғиб чиқди.* Ф. Фулом, Шум бола.

ШИРАВОР [ф. شیره‌وار — ширали нарсалар] Қанд-курс, мева-чева каби ширин нарсалар мажмуи; қандолат, ширинликлар. *Қурилиш устахонаси, кийим тикиш, ширавор тайёрлаш..* каби цехлар бирин-кетин тарқатилди. «Муштум».

ШИРАВОРПАЗ [ф. شیره‌وارپاز — ширавор пиширувчи, тайёрловчи] айн. қандолатчи. *Халқ театрида шираворпаз, нонвой ва бошқаларга бағишланган комедиялар учрайди.* М. Қодиров, Ўзбек халқ драмаси.

ШИРАВОРПАЗЛИК айн. қандолатчилик.

ШИРАВОРЧИ айн. шираворпаз.

ШИРАДОР [ф. شیرهدار — шираси бор, ширага эга] айн. ширали. *Ширадор қовун.* ■ *Ҳозир ҳамма ерда дағал ва ширадор ем-хашак тайёрланмоқда.* Газетадан. *Унинг ҳар қандай ашула шинавандасини ўзига ром қила оладиган кучли ва ширадор овози бор.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

ШИРАДОРЛИК Ширага эгалик, ширалилик. *Тутларнинг тури бемаза қовуннинг уруғидан ҳам кўп. Аммо халқ хўжалигида тутган ўрни, мевасининг ширадорлиги, қиймати жиҳатидан ҳеч бири балхи тутга тўғри келмайди.* «Фан ва турмуш».

ШИРАКАЙФ [ф. + а. شیره‌کیف — ширин кайф] Енгил кайфли, озгина кайфи бор. *Ширакайф киши. Ширакайф бўлмоқ.* ■ *Қумрини ярим кечада ширакайф эри Салим аравакаш чақириб кетди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Мансур Раҳмоннинг олдидан ширакайф ҳолда хайралишиб чиқиб кетди.* Ё. Шукуров, Уч савол. [Арабжон] *Баъзи кунлари.. ширакайф келарди.* С. Зуннунова, Излар.

ШИРАЛИ 1 Таркибида шираси бор, шираси кўп; ширадор. *Ширали узум. Ширали озуқа.* ■ *Полизлардаги ширали қовунлар кечки куз совуғида ёрилиб кетиб, «мени енглар», деб термилиб турибди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Бутазорнинг ўртаси яланглик. У ер-*

да жуда ширали ўтлар ўсади. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Шира юқли, шира теккан. *Ширали, ювуқсиз қўлларини икки томонга ёйиб, хушламайроқ, меҳмонга елкасини тутди келин.* А. Мухтор, Кумуш тола.

3 кўчма Мазмунли, маънодор; сермазмун. *Ширали гап.*

4 кўчма Хуш ёқадиган, ёқимли; жарангдор (овоз, куй ва ш.к. ҳақида). -У [Элмурод] *бавъзан ўзи русча ўқиганларини гапириб берар, лекин бу, ўқиб бергандай ширали ва маънодор бўлмас эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Бу қўшиқ шунчалар ёқимли, ширали эдики, темирчи йигитнинг юрагида аллақандай бир ҳисни уйғотиб юборди.* С. Аҳмад, Хукм.

ШИРАЛИК Ширинлик, қанд-курс; мева-чева.

ШИРАПАЗ [ф. شیره‌پاز — шарбат, ширинлик тайёрловчи] айн. шираворпаз.

ШИРАПАЗЛИК айн. шираворпазлик.

ШИРАСИЗ 1 Шираси йўқ; мазасиз. *Ширасиз мева. Ширасиз озуқа.*

2 кўчма Мазмуни йўқ, мазмунсиз, маъносиз; зериктирарли. *Ширасиз лекция.* ■ *Бу газеталардаги кўпгина материаллар юзаки бўлиб, ширасиз тил билан ёзилган ва газетхонларга фалон жойда иш яхши, фалон жойда иш ёмон, деган хабарларни етказди, холос.* Газетадан.

3 кўчма Хуш ёқмайдиган, ёқимсиз (овоз, куй ва ш.к. ҳақида). *Ширасиз овоз.*

ШИРАЧ айн. сирач. *Кичкина ўтмас газан билан чармларни кесдим. Ширач билан бирига ёпиштирдим.* Ойбек, Болалик.

ШИРАЧЛАМОҚ айн. сирачламоқ. *Дўпни калнинг бошига ширачлагандек ёпишиб қолган эди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизик. *Иккита ёнғоқни чақиб, тўртта оёғига тўртта палласини сирачлаб кийдириб қўйдим.* Шухрат, Умр поғоналари.

ШИРБОЗ [ф. شیرباز] Сут эмиб ўсаётган, семиз (қўзи). *..ичига ширбознинг гўштини қиймалатиб солдирганман.* С. Нуоров, Нарвон. *Темурланг ҳар гал отарга келганда, Менглибой унга ширбоз пишириб берар, яхши тушган териларни кўрсатарди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

ШИРВОЗ қ. ширбоз. -*Ҳосхонадан икки бекзот келганди.. Унга сўйиб бердик ширвоз кўзингни.. «Орзигул».* Шўх ширвозларнинг орасида Аваз даладан топган.. қўзичалар ҳам

уйноқлаб юрибди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Ҳозир айна ширвоз қўзилар сўйляпти. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

ШИРГУРУЧ [ф. شیرینچ — сутли шавла] Гуручни судта пишириб тайёрланган шавласимон қуюқ таом. Кечқурунги овқат учун ширгуруч, қуймоқ, тухум кабилардан бири бериледи. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. *Ширгуруч пишираётганингизда, гуручга оз-оздан совуқ сут ёки сув қуйиб турсангиз, эзилиб кетмайди.* Газетадан.

ШИРДОН [ф. شیردان — сут идиши; қўйнинг ошқозони] *анат.* Кавш қайтарувчи ҳайвонлар меъдасининг бир бўлими. *Чайналган овқат ютилганда, ошқозоннинг тўртинчи бўлимига — ширдонга ўтади.* «Зоология».

ШИРЗАДА [ф. شیرزده — яхши эмомлайдиган бола; қилтириқ бола] 1 *тиб.* Организда минерал тузларнинг етишмаслиги, модда алмашинувининг бузилиши туфайли ёш болаларда учрайдиган суяк касали — суякларнинг ўз вақтида қотмай, нотўғри ўсиши; рахит.

2 *с.т.* Шундай касалга чалинган бола.

ШИРИЛЛАМОҚ «Шир» этган овоз чиқармоқ. *Чит шириллаб йиртилди.* ■ *Бир жойда сувни тизгинлашга улгурса, нарироқдан шириллаб уриб кетади.* Ойбек, О.в. шабадалар.

ШИРИН [ф. شیرين — мазали, тотли; шакарли; ёқимли] 1 Шираси ўтқир, ширали. *Ширин қовун. Ширин ичимлик.* ■ *Ширин меваларга ўрганган оғизларига бу ернинг нордон неъматлари ёқмади.* Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Таъми ёқимли, мазали, лаззатли. *Ширин шўрва.* ■ *-Албатта, албатта, — деди Сулаймонов жиддий қиёфада, — масалан, балиқ — кўп яхши нарса, қовурилса, қандай ширин бўлади!* А. Қаҳҳор, Икки ёрти — бир бутун. *Менинг икки онам бор, Иккиси ҳам меҳрибон: Бири менга сут берди, Бири эса ширин нон. Уйғун. ..сиз пиширган таом шу даражада ширин, лаззатли бўладики..* Мирмуҳсин, Мезмор.

3 *кўчма* Киши ҳузур қиладиган, ором оладиган, лаззатланадиган, хуш ёқадиган; ёқимли, ёқимтой. *Ширин хаёллар. Ширин туш кўрмоқ. Ширин муомала. Ширин сўз шакардан ширин.* Мақол. ■ *Муҳаррам ширин табассум билан кулди-да, бежирим лабининг*

икки бурчагини нозик тўр тутилган даст-руъмолчаси билан артиб қўйди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Бир оғиз ширин сўз — нондек арзанда.* Ғ. Фулом. *У шовқин-сурон ичида шундай ширин ухлардики, бундай уйқу ҳалол ишлаб чарчаган вақтдагина бўлиши мумкин.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Вой, мунча ширин бўлмасанг! ..Жуда ақлли боласан-да!* С. Сиёев, Ёруғлик. *-Дўмбилламай қолсин шу ширинлар-ей!* — дегувчи эди, ҳарбийларни кўрганда бир ўртоғим. Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

4 Аҳил, тотув. *Ширин оила.* ■ *Дунёда битсин уруш, Ер юзи кўрмасин доғ, Гулласин ширин турмуш, Тинчлик бўлсин ҳамма ёқ.* Қ. Муҳаммадий.

5 Ширин (хотин-қизлар исми).

Жони ширин Ўзини ниҳоятда аяйдиган, оғриққа, оғир ишга тоби йўқ.

ШИРИНАК [ф. شیرينک — «ширин» с. дан] Қовун-тарвузнинг энг ширин намуналарини танлаш ва баҳолаш мақсадида ўтказиладиган анъанавий мусобақа. *Полиэларда тилёра ананаслар тўрлар, шакарпалак, оқуруғлар дум бериб, ариқ бўйларида «ширинак» уйинлари бошланиб кетганди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Ширинак ўйнамоқ Ким танлагани, кимники ширин чиқиши учун баҳслашмоқ (қовун, тарвуз ҳақида). *-Бир ширинак ўйнаймиз, — деди раис йигитларга. — Ҳар ким ўзи танлаб узиб чиқсин.* Ҳ. Иброҳимов, Ойдин кечада.

ШИРИНДИМОҒ [ширин + димоғ 2] Кайфияти яхши, димоғи чоғ, хурсанд. *Шириндимоғ йигит.* ■ *Кечагина машиначи қўлидан чиққан, бостон ёки коверкотдан тикилган костюмингиз бўлса, кайфингиз чоғ, ўзингиз шириндимоғ!* С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.

ШИРИНКОМА Олди-сотди вақтида ўртада турган воситачига, шунингдек, бошқа кишига (ҳатто болаларга) бериладиган ҳақ, пул. *Ширинкома бермоқ.* ■ *-Мана бу ширинкомаси, — деди пулни узатиб тўра. — Муҳлати — узоғи билан ўн кун. Ж. Шарипов, Хоразм. -Гапни чалғитма?! Мендан ширинкома ундиrolмайсан, — деди Самсоқбой.* Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси.

ШИРИНЛАМОҚ кам қўлл. Ширин қилмоқ, маза киритмоқ. *-Чойларингизни ширин-*

лагани келдим, — деди Бозоров. — Мана бир пакет новвот. И. Рахим, Чин муҳаббат.

ШИРИНЛИК 1 Ширин таъмга эгалик, ширалилик, ширин эканлик, тотлилик, ёқимлилик. *Тарвузнинг ширинлиги. Сухбатнинг ширинлиги. Боланинг ширинлиги.* ■ *Ширинлиги тил ёрар, Ҳиди ўтқир, бўйи наст. Пишганини кўрдим-у, Ейман, дея қилдим қасд. Уйғун.*

2 Қанд-курс каби ширин нарсаларнинг умумий номи, ширавор. *У ёшлигида ҳам ширинликка ўч эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. — Тўйдан шу болага атаб бир кафт ширинлик ҳам келтирмабсан, — деди Уроз. Ойбек, Танланган асарлар. Гап унчалик қовушмаётгани учун бўлса керак, жувон чойни тўхтатди. Эрининг ёрдамида хонтахта устини ширинликлардан бўшатди. С. Анорбоев, Оқсой.*

3 кўчма Шоду хуррамлик, вақтичоғлик, хурсандлик; яхшилиқ. *Ширинлик билан ҳаёт кечирмоқ. Тўй ширинлик билан ўтди.* ■ *[Ҳайитжон:] Ундан кўра, ширинлик билан, ўйнаб-кулиб жавоб бер-қўй. Ҳамза, Паранжи сирлари.*

ШИРИНМИЯ Дуккакдилар оиласига мансуб, илдизи саноат ва тиббиётда ишлатиладиган кўп йиллик ўсимлик; қизилмия. *Хайрбод дарёлари ёқларида ширинмия деган ажойиб тўйимли озуқа кўп ўсади. Газетадан. Айниқса, у ерларда [Зарафшон қирғоғида] одам бўйи бараварида ўсадиган ширинмия молга ёқимли ва семиртирувчи бир ем эди. С. Айний, Эсдалиқлар.*

ШИРИНСУХАН [ф. شیرين سخن — ширинсўз, ёқимли гапирадиган] айн. *ширинсўз. Ширинсухан аёл.* ■ *У ҳам хотинидай жуда ширинсухан, ҳазилкаш одам экан. С. Анорбоев, Мехр. У маст бўлганда, биров билан уришмас, аксинча, иноқ бўлиб.. ашулалар айтиб берарди. Жуда ширинсухан ва бир оз эзма бўларди. Мирмуҳсин, Умид.*

ШИРИНСЎЗ Гапи, сўзи кишига ёқадиган, ёқимли гапирадиган; ширинсухан. *Ширинсўз йигит.* ■ *У одамларнинг ҳаммаси ҳам мулоим, сермулозамат, сертаъзим, ширинсўз бўлар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

ШИРИНСЎЗЛИК Ширин, ёқимли сўз айтиш, шундай хислатга эгалик; ширинсўз эканлик. *Мунисхон.. келинчакдай абжирлик билан Саидийнинг кўлидан пальтосини олиб, қозикча илди ва ўшандай ширинсўзлик билан*

ичкарига таклиф қилди. А. Қаҳҳор, Сароб. Бу хотинда, ширинсўзлиги ва ташқи кўринишини ҳисобга олмаганда, сатангликдан учқун ҳам йўқ эди. С. Зуннунова, Гулхан.

ШИРИНТАК: *ширинтак ўйнамоқ шв. айн. ширинак ўйнамоқ қ. ширинак. Қовун сайилларида ширинтак ўйновчилар фақат Каттақишлоқ қовунларини танлар ва уни қидирай эди. И. Рахим, Ҳаёт булоқлари.*

ШИРИНТОЙ с.т. Ёш болаларни суйиб, эркалаб айтиладиган сўз; ёқимтой. *Бобом қалин лабларини жўрттага қабартириб: -Бўб-бўб-бўб.. Айланай ширинтойдан, — деди. Ойбек, Болалик.*

ШИРИНТОМОҚ Мазали, ширин овқатни яхши кўрадиган, шунга ўрганган. *Ширинтомоқ хотин.* ■ *Соҳибкор ўзбексан, бу ер — полизинг, Мен эса — шаҳарлик бир ширинтомоқ. Ф. Гулом. Бу ерда ширинтомоқ бўлиб қолгансан. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ШИРИНЧА I тиб. Болаларда организмнинг заифлашуви туфайли баданга майда қизил яра-чақа тошиши билан ифодаланган касаллик. *Ширинча тошган бола. Ширинча яраси.*

ШИРИНЧА II Сачратқининг халқ орасида тарқалган номи (қ. сачратқи 2).

ШИРИН-ШАКАР 1 Жуда ширин, ниҳоятда ширин. *Ширин-шакар қовунлар.*

2 кам қўлл. Турли ширинликлар мажмуи. *Ғиёсиддин аъламнинг косовга ўхшаган қопқора қўлларида эса турли ноз-неъмат, шириншакар, қанд-курс, патир-ширмонлар билан безатилиб, устиса шойи рўмолчада қитмай туз қўйилган каттакон баркаш бор эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

3 кўчма Хулқ-атвори ёқадиган; ёқимли; суюмли. *Ширин-шакар болалар.*

ШИРИҚ тақл.с. Металл, шиша парчалари каби нарсаларнинг бир-бирига урилишидан ҳосил бўлган товушни билдиради. *Шириқ этмоқ. Пиёла синиғи шириқ этиб ерга тушиди.*

ШИРИҚЛАМОҚ «Шириқ» этган товун чиқармоқ; шиқирламоқ. *Стул турли ноз-неъматлар билан безатилган, унинг бир четидagi кичкина сариқ самовар устида турган қизил чойнакнинг қопқоғи шириқлар эди. А. Қаҳҳор, Картина. От туюқлари бўғиқ тап-туп қилади, эгар-жабдуқлар аста шириқлайди. С. Анорбоев, Гўзаллик излаб.*

ШИРК [а. شرک — бирга қатнашиш, шериклик; Аллоҳнинг шериги бор деб ҳисоблаш; кўпхудолилик] *дин*. Аллоҳнинг зотида, сифатларида, исмларида, ишларида ва ҳукмларида шериги бор, деб эътиқод қилиш (ширк чекирилмайдиган катта гуноҳ ҳисобланади).

ШИРКАТ [а. شرکت — шериклик; уюшма] 1 Маълум ишни бирга амалга ошириш мақсадида бирлашган кишилар ҳамкорлиги, ўртоқлик уюшмаси, ихтиёрий бирлашмаси. *Улар ер, сув, от-улов, омов-бўйинтуруғини бир ерга тўлаб, катта ширкат тузишди*. Ҳ. Фулом, Машъал. *Зум ўтмай: «Ҳамма ширкат идорасига борсин, Охунбобоев ваъз айтади», деб хабар қилишди*. Р. Раҳмонов, Изида гул унган.

2 Тенг ҳуқуқли иштирокчилардан ташкил топган саноат ёки савдо уюшмаси. *Пайчилик ширкати*. ■ *Абдулланинг отаси Азиз ака керосинфуруш эди. От-арава билан кўчама-кўча юриб, Нобель ширкатининг керосинини сотар эди*. Ф. Фулом, Шум бола. У [Мирзо] *Николай замонасида ширкатларда, фирмаларда мирзолик қилиб, ўз хизматини манзур қилган эди*. А. Қаҳҳор, Мирзо.

ШИРМА [нем. Schirm < лот. socium — тери, кўн] 1 Хонани бўлиш, айириш учун ишлатиладиган махсус йиғма тўсиқ, парда девор. *Моҳидил ширма орқасига ўтиб, ечина бошлади*. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

2 кўча с.т. Яшириш, пардалаш учун хизмат қилувчи шахс, нарса, хатти-ҳаракат.

ШИРМОЙ(И), ширмой(и) нон [ф. شیرمال — сут қўшилган нон] Олий навли унга нўхат унидан қўшиб, сут ва ёғ солиб тайёрланган нон. *Йигитча ўчакишгандай сеткада ширмойи кўтариб ўтиб кетди*. И. Қаландаров, Шохидамас, баргида. *Фахриддин бозордан, отаси тайинлаганча, иккита ширмой нон, ярим қадоқ писта олди*. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам.

ШИРМОН, ширмон нон с.т. Ширмой(и). *Қиз ширмондан бир бурда ушатиб, йигитга узатди*. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *..саватлардаги ширмон нонларни кўрганда, боланинг кўзлари олайиб, ичдан «ана овқату мана овқат!» деб қўйди*. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИРОЛҒА шв. Овланган ов, ўлжа ёки ютуқнинг бировга бериладиган қисми; чўтал. *Шундай мерганлар ўзимизнинг элда бир нима олиб келаётса, биров, широлға, деб*

олдига чиқса, иккита бўлса — биттасини, битта бўлса, яримтасини широлға, деб бериб кетади. «Ёдгор».

ШИРТ тақл. с. Ип, барг кабилар узилганда ёки қирқилганда чиқадиغان қисқа товушни билдиради. *Ип ширт этиб узилди*. У гулни ширт этиб кесиб олди.

ШИРХҲҲРА [ф. شیرخوره — сут ичган; эмизикли бола] Бир онани эмган, эмишган; эмиклош. *Лекин Холмўминнинг онаси ўлди, бола этак остида қолди, Холбеканинг онаси эмизиб катта қилди*. Булар ширхўра бўлиб, никоҳ юрмайдиган бўлиб қолди. «Кунтуғмиш».

ШИРХҲҲРДА [ф. شیرخورد — сутли хўрда; сут ичган] Сутда пишириладиган хўрда. *Баъзида.. ширқовоқ ва ширхўрда каби таомлар, совиганда ҳам ўз лаззатини йўқотмаганлиги учун, ёзининг иссиқ кунларида совуқ ош сифатида истеъмол қилинади*. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ШИРЧОЙ I [ф. + хит. شیرچای — сутли чой] Мароми билан чой, туз, сариеғ ва мурч солиб қайнатилган сут. *Ширчай ичмоқ*. ■ [Мунаввар] *Нонуштага, одатдаидай, ширчай тайёрлаган эди*. С. Анорбоев, Мехр. *Йўлдошалининг онаси икки чинни косада ширчай узатди*. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

ШИРЧОЙ II [ф. + хит. شیرچای] Атиргулликлар оиласига мансуб, илдизи бўёқ ва ишқор моддаларига бой кўп йиллик ўт.

ШИРҚ айн. **шириқ**. *Ширқ этиб эшикнинг қулфи очилди*. У. Назоров, Биринчи учрашув.

ШИРҚИЛЛАМОҚ «Ширқ-ширқ» этган товуш чиқармоқ, шириқламоқ, ширқи-рамоқ. *Белда беллик билқиллаб, Меҳтарада сув ширқиллаб, Йўлга тушди қирқ ботир, Бедов отлар пирқиллаб*. «Хушкелди».

ШИРҚИРАМОҚ «Ширқ-ширқ», «шириқ-шириқ» этган овоз чиқармоқ. *Оққан сувдай ширқи-раб, Шамолдай бўп боради*. «Равшан».

ШИРҚОВОҚ Сут ва ошқовоқ солиб пишириладиган хўрда. *Кечки овқатга хўжайин ширқовоқ қилдирган экан, олиб чиқиб, олдимизга қўйди*. Ф. Фулом, Шум бола.

ШИТИР тақл. с. Куруқ ўт, шох-шабба, қоғоз ва ш.к. нинг кўзгалишидан ҳосил бўладиган товушни билдиради. *Шитир этмоқ*. *Шитир этган шарпа*. Алланарса шитир этиб кетди. ■ -Мен «шитир» этган товушдан ҳадиксирайман, гапнинг ростки, ўз

дўстим Холбойдан ҳам ҳадиксираб ўтирибман, — деди Усмон. О. Ҳусанов, Кўшиқчининг тақдири. Аммо шитишиси шохлар шитирига қўшилиб кетди. Ҳаёт эшитмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШИТИРЛАМОҚ «Шитир» этган товуш чиқармоқ; «шитир-шитир» қилмоқ. *Тол ва тераклар енгилгина тебранар, япроқлар эса чапак чалиб шитирларди.* Газетадан. Қамишлар сирли шитирлар.. қушларнинг узук-юлуқ чирқиллаган саси эшитилиб қоларди. Э. Усмонов, Ёлқин.

ШИТОБ [ф. شتاب — шошилган; шошқалоқлик, ҳовлиқмалик; тезлик] 1 Ҳаракатнинг бажарилишидаги тезлик; шошилиш, ошиқиш. *Жоним олурга келдингиз, Мунча шитобингиз нима? Хувайдо. Кема сувнинг шиддатига дош беролмай чайқалар.. Ғайрат бўтана сувнинг шитобига қараб ўйларди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

2 Тезлик билан, тез. *Велосипедни шитоб ҳайдаб келганидан, нафаси оғзига тиқилиб, афт-башараси терлаб кетган эди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. *Келганининг иккинчи кунийёқ шитоб ремонтга уннади.* Ҳ. Шамс, Душман.

Шитоб қилмоқ (ёки айламоқ) Тезлик билан ҳаракат қилмоқ; шошилмоқ. *Ҳар шидда шитоб қилмағайсан, Бу демак, муродга етмағайсан.* «Фан ва турмуш». *Ойнакўлга бориб қолдим, айлаб мен шитоб, Кўк камзулли у оҳуни излаб сарсари.* А. Орипов.

ШИФЕР [нем. Schiefer] Асбест билан цементдан ёки сланецдан тайёрланадиган ва том ёпиш учун ишлатиладиган бинокорлик материали. *Том ёпиш учун икки юз тахта шифер керак.* ■ *Дарвозахона олдидаги усти шифер билан ёпилган омонат гаражда.. эски бир «Москвич» турибди.* С. Аҳмад, Таъзим.

ШИФО [а. شفاه — даволаниш, соғайиш; дори-дармон] 1 Касалликдан халос бўлиш; соғайиш, тузалиш. [Шокир ота:] *Энди шифони ёлғиз оллодан, халлоқи оламдан сўра. Табибларнинг табиби у.* Ойбек, Танланган асарлар. *Аммо эшонга ихлос қўйиб, ундан шифо умид қилиб, касалларни олиб бориб ўқитадилар.* С. Айний, Эсдаликлар.

Худо (ёки олло) **шифо берсин** Беморга тасалли бериш учун айтиладиган ибора. *Олло Тоҳиржонга шифо берсин, ниятим шу.* Ойбек, Танланган асарлар. *Тиланчи кампир яна кўлини кўтариб: -Худо шифо бергай! — деб*

дуо қилди. С. Айний, Куллар. **Шифо топмоқ** Касалдан халос бўлмоқ; тузалмоқ. *Табиб кўй жигарини хом кабоб қилиб, бужғун сепиб енг, деган экан, бир-икки қипти, лекин дарди шифо топмабди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Бирор касалликдан халос бўлиш, соғайиш воситаси; даво, дори. *Чортоқ суви кўп дардларнинг шифоси.* С. Абдулла. *Э, э, болам, тоғ ҳавосига нима етсин. Турган-битгани шифо-ку.* С. Анорбоев, Оқсой.

ШИФОБАХШ [а. + ф. شفابخش — шифо бағишловчи, шифо бўлувчи] Саломатликни яхшилайдиган, шифо бўладиган, даво бўладиган; шифоли. *Шифобахш ҳаво.* ■ *Маълумки, Ўзбекистон қуёшининг шифобахш хусусиятлари чексиз.* М. Жалолов, Шифокор. [Кудрат ариқдаги сувдан бир ҳовуч олиб:] *Сенинг бу шифобахш сувингга ўн йил ташна бўлдим.* З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

ШИФОБАХШЛИК Шифо бахш этиш, шифо бўлиш хусусияти. *Шифохонанинг.. минерал сувлари шифобахшликда денгиз сувидан қолишмайди.* Газетадан.

ШИФОКОР [а. + ф. شفاكار — шифолвчи, даволвчи] 1 Умуман, касалликдан халос қилувчи; даволвчи. *Шифокорлар қадимги даврлардаёқ заҳарли моддаларнинг инсон сиҳат-саломатлиги учун нафи борлигини эътироф этганлар.* З. Эгамбердиев, Заҳарнинг нафи. *Қишлоқ врачлари ҳам шифокор, ҳам маърифатчи бўлмоғи зарур.* Газетадан.

2 Тиббиёт институтини битирган ва даволаш-профилактика ҳамда санитария-эпидемиология муассасаларида ишлаш ҳуқуқига эга бўлган мутахассис; врач, дўхтир. *Ёмон шифокорнинг қотилдан фарқи йўқ.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Иш куни охирида шифокорлар, ҳамширалар, санитарлар кетиб, навбатчилар келишади.* Газетадан.

ШИФОЛАМОҚ кам қўлл. Касалликдан халос қилмоқ, даволамоқ. *Табиб — табиб эмас, бошидан ўтган — табиб, деганлари сингари, мен ҳам майда-чуйда касалларни шифолаб тураман.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Максим ака ана шундай чоқларда, айниқса, бетоқат болаларнинг синиғини ушлаб, чиқигини солаётганда, уларни овунтириб, кўнглини топиб шифоларди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ШИФОЛИ 1 айн. шифобахш. *Бу шифоли сувнинг яхши хусусиятини эшитган ва бу ер-*

да даволанишни истаганлар тобора кўпаймоқда. Газетадан.

2 Шифоси бор, даволаб бўладиган. *Шифосиз касалга ҳар бир дори-дармон заҳардек амал қилар экан.. шифоси бўлса-чи, сув ҳам доридек яхши амал қилиб, бемор тузалаверар экан.* Ойбек, Танланган асарлар.

ШИФОЛИК Шифо бўлиш хусусияти. Бу ўсимликнинг шифолиги бор. ■ *Бир гал икки муллавачча ўртасида, шифолик учун бўза ичилса, ҳалолми, ҳаромми? деган масала устида талаш чиқди. [Эшон] «Азбаройи шифолик учун бўза ичилса, ҳалол!» деб жавоб берди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИФОН [фр. chiffon — латта] Юпқа ип ёки ипак газлама. *Бир кийимлик шифон.* ■ *Фарғона ип-газлама комбинати калава ип, шифон, хом сурп.. ва бошқа маҳсулотларни ишлаб чиқаради.* Газетадан.

ШИФОНЬЕР [фр. chiffonier < chiffon — латта] Кийим-кечак сақланадиган шкаф, жавон. *Собиржон яна уйга кирди. Шифоньерни очиб қараса, фақат ўз кийимлари осилиб турибди.* С. Шамсиева, Сепсиз келин. *Шифоньер ойнасига қараб, сочини ўриб турган Ҳалима қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди.* Ҳ. Зиёнонова, Қишлоқи.

ШИФОСИЗ Давоси йўқ, тузалмайдиган. *Тоҳиржон кинога билан жилмайди: -Шифосиз касалга ҳар бир дори-дармон заҳардек амал қилар экан.* Ойбек, Танланган асарлар.

ШИФОХОНА [шифо + хона] Даволаш муассасаси; касалхона. *Болалар шифохонаси.* ■ *Тиббий ҳамшира бўлса керак, оқ халат, оқ қалтоқли жувон келиб, Муродовани шифохонага таклиф этди.* И. Раҳим, Ихлос. *Пиримқул бир неча ой шифохоналарда даволанди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

ШИФОЧИ с.т. кам қўлл. айн. **шифокор.** *Ҳозир ҳар бир маҳаллада, қишлоқда ўнлаб халқ шифочилари — докторларни кўриш мумкин.* Газетадан.

ШИФР [фр. chiffre — рақам, сон < а. صفر — ноль; ҳеч нарса; бўш] **1** Махфий ёзишмалар учун ишлатиладиган шартли алифбо; махсус мақсадлар учун мўлжалланган шартли белгилар мажмуи. *Шифр билан ёзилган телеграмма. Хатни шифр билан ёзмоқ.*

2 Кутубхона китобларига, айрим ҳужжат ва ш.к. га қўйиладиган рўйхат рақами, бошқалардан фарқловчи белги.

ШИФРЛАМОҚ 1 Шифр билан ёзмоқ. *Телеграмма матнини шифрламоқ.*

2 Кутубхона китоблари, ҳужжат ва ш.к. га рўйхат рақами ёки бирор белги қўйиб чиқмоқ. *Китобларни шифрламоқ. Ҳужжатларни шифрламоқ.*

ШИФТ Хона, айвон ва ш.к. нинг ички тепа қисми, томнинг хона ичидан кўринадиган тепа қисми. *Бир вақтлар турли ранглар билан бўялган уйнинг шифтлари оташдонда ёқилган ўт тутунидан хираланган.* Ҳ. Шамс, Душман. *Ўқитувчилар хонасининг шифтида тўрт чироқли қандил ёниб турарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Шифтдек бўлиб Бутун бўй-басти билан тик ҳолда (новча одамларга нисбатан қўлланади). *Энди кетмоқчи бўлиб турган эдим, қаердандир шифтдек бўлиб Қодирбек пайдо бўлиб қолди.* М. Қориев, Ойдин кечалар. *Бегмат Суннатов кўшниси томонга қараганча, қоронғида шифтдек бўлиб турарди.* Ў. Усмонов, Сири соҳил.

ШИХАНГ: **шиханг бермоқ** Бирор ёмон иш ёки ҳаракат қилишга ундамоқ, тезламоқ, гижгижламоқ; бировга қарши йўналтирмоқ. *Эрига шиханг беришга одатланган аёл.*

ШИХАНГЛАМОҚ айн. **шиханг бермоқ** қ. **шиханг.** *Тўнғиз кўпгур ўша «Қорағужанак» шиханглаяптими сизни? Ёмон йўлдошдан йўнмаган таёқ яхши, дегандай бир кун сизнинг бошингизга етади у.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ШИХТА [нем. Schicht] махс. Хомашё (руда, кварц қуми ва ш.к.) ва ёқилги аралашмасидан иборат, эритишга тайёрланган қатлам. *Шиша пиширишда даставвал, шихта — хомашё аралашмаси тайёрланади.* М. Аминжонова, Шишанинг кашф этилиши тарихидан.

ШИШ Организм тўқималарининг ташқи таъсир ёки касаллик туфайли бўртиб чиқиши; бўртма; ўсма. *Ёмон шиш. Упка шиши. Шишни даволамоқ.* ■ *Ахир дармоним йўқ, бод касалим бор, оёғим шиш, бу йил менга раҳм қилинг, — деб ялинди Шариф ота.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Агар бу шиш газак шиши бўлса, пахтадоғ фойда қилади, лекин рақ шиши бўлса, авж олдиради.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ШИША [ф. شیشه — ойна, шиша; бутилка] **1** Кварц қумига бошқа баъзи моддаларни қўшиб эритиш ва кимёвий ишлов

бериш йўли билан олинадиган қаттиқ ва шаффоф материал; ойна. *Шиша эритадиган печь. Шиша ишлаб чиқармоқ.* ■ Бу докторхона тўғрисида Сотиболдининг билгани шу: салқин, тинч.. баланд ва чиройли оқ иморат; шиша қабзали эшигида қўнғироқ туғмаси бор. А. Қаҳҳор, Бемор.

Шиша ранг, шишаранг Ниҳоят тоза, мусаффо, шаффоф. *Шиша ранг осмон.* ■ *Шарқираб оқаятган шиша ранг сувнинг жилосида.. эндигина уйқусидан турган, ҳали юзларини ювиб улгурмаган тонг.* Р. Файзий, Балли, она қизим!

2 Шундай материалдан ясалган ҳар хил шаклдаги турли идиш ва буюмлар. *Бир шиша атир. Пиво шишаси.* ■ *Унинг бахтига бир вақтлар стадионда биргалашиб бўш шишалар терган болалардан бири йўлиқиб қолди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. *Лекин бу ўқларнинг бири деворни тешиб кетди, иккинчиси чироқ шишасини чил-чил синдирди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ШИШАДАМ [ф. شيشه دم — шишани дамловчи, пуфловчи] Шиша саноатида: пуфлаб шиша буюмлар ясовчи ишчи.

ШИШАДОШ айн. бутилкалош. Менсиз ҳолингиз нечук, *Шишадошлар, ассалом.* «Муштум».

ШИШАК [ф. شيشك — бир ёшли қўй] Бир ёки икки ёшли қўй.

ШИШАСОЗ [ф. شيشه ساز — шиша ясовчи] Шиша саноатида ишловчи шахс. *Шисасоз шарни темир қоплама ичига солиб, шу кўринишида унга патент олди.* «Фан ва турмуш».

ШИШИНМОҚ 1 Шишмоқ 1-3 фл. ўзл. н. *Бемор бир оз шишинган эди.*

2 кўча Манманлик билан кеккаймоқ, мағруланмоқ, кибранмоқ. -*Сизга ўхшаган тажрибакорлар билан кенгаш қилган эдим, чақиртирсам, бормадингиз, — деди Турғунов.* -*Қачон? Ҳеч хабарим йўқ, — сал шишиниб деди Бўрибой.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. *Раҳбар шишинса, эли хонавайрон қилади.* Н. Ёқубов, Жон.

ШИШИРМОҚ 1 Шишмоқ 1-3 фл. орт. н. *Ари чақиб, қовоғимни шишириб юборди. Шарни пуфлаб шиширмоқ. Велосипед камерасини дамлаб шиширмоқ. Ҳўл беда сигир қорнини шишириб юборади.* ■ *Самандаров кулиб юбормаслик учун лунжини шиширди ва жаҳл билан столнинг тортмасини тортиб,*

унинг аризасини қидирган бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 кўча Оз, кичик нарсани кўп ёки катта қилиб кўрсатмоқ, муболага қилмоқ. *Бабзилар асарнинг ижобий томонини шишириб кўрсатишга уринадилар.* ■ *Менинг йўқ гуноҳимни шиширган ўшалар.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

Мияни (ёки каллани) шиширмоқ Мияни ниҳоятда чарчатмоқ, ҳолдан тойдирмоқ, гангитиб қўймоқ. *Саҳардан оқшомгача чархнинг гув-гуви каллани шиширади.* Ойбек, Улуғ йўл.

ШИШМОҚ 1 Организмда ёки унинг бирор қисмида ташқи таъсир ёки касаллик туфайли шиш ҳосил бўлмоқ. *Унинг оёғи шишиб кетибди.* ■ *Кўп йиғлаганликдан [Кумушинг] кўзлари қизарган, қовоқлари шишган, юзлари бўртган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Чол қўйлар шишиб ўлган ўша бахтсиз ҳодисадан бери ўғлига бунчалик ширин гапирмаган эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Бўртиб катталашмоқ; бўртмоқ. *У ҳар тош кўтарганда, билагидаги, бўйинларидаги томирлари бармоқдек-бармоқдек бўлиб шишиб чиқади.* С. Аҳмад, Йўлда.

3 Ҳаво, газ ва ш.к. билан тўлиб кенгаймоқ, қаппаймоқ. *Бола қанча пуфласа ҳам, пуфак шишади.* ■ *Нусратбек катта уйнинг бир тавақа деразасини балконга қаратиб очиб қўйди. Тўрпадалар шишиб, уйга илиқ шабада кирди.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.

4 кўча с.т. Семирмоқ, семириб кетмоқ, тўлишмоқ. -*Мен шишиб кетсам, сен симёғочдек қолибсан!* — деди Хўжақул ва қий-қириб кулди. О. Ёқубов, Тилла узук.

5 кўча Фурурланган, димоғи кўтарилган ҳолатда бўлмоқ. *Матжон бобо, шишманг, кўпирманг, Сизни кўкка олиб чиқди банг.* Э. Раҳим, Янги қадам. *Бунақа қулайликларга у илгари ҳам осонликча эришарди.. туғма талантим бор, деб кўкрагига уриб қўярди. Ҳозир эса талантга шишадиган хонаси эмас.* «Ёшлик».

Боши (ёки мияси, калласи) шишмоқ Нима қиларини билмай ҳайрон ҳолатда бўлмоқ; боши қотмоқ. *Эшитдим, лекин нима чора қиласиз? Шу кунда ҳаммининг боши шишган.* Ойбек, Танланган асарлар. *Дояча ким.. нечта эркак ва нечта хотин айтилади ва кимлар? — мана шунингдек масалалар*

билан Ўзбек оймнинг мияси жуда шишган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **ДИМОҒИ ШИШМОҚ** Жуда ҳам кеккайиб кетмоқ, ҳеч кимни назар-писанд қилмайдиган бўлмоқ. *Жуда димоғингиз шишиб кетувди, бундан буён қадамингизни билиб босадиган бўласиз.* О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси. **ЎПКАСИ ШИШМОҚ** 1) қаттиқ югуриш ва б. сабабли нафас олиши оғирлашмоқ, ўпкаси тиқилмоқ. *Розиқ.. ўрнидан турди-да, югурганича кетди. Салдан кейин ўпкаси шишди, оёғида дармон қолмади.* С. Анорбоев, Оқсой; 2) йиғлар даражада алам қилмоқ, ўпкаси тўлмоқ. *Девонанинг ўпкаси шишиб кетди. Эрмакчилар унинг юрагига галма-гал ўт ёқар эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШИҚ тақл.с. Мўрт нарса синганда ёки икки қаттиқ нарса бир-бирига урилганда ҳосил бўладиган товушни билдиради. *Шиқ-шиқ товуш эшитилди.*

ШИҚ ЭТМОҚ «Шиқ» деган товуш чиқармоқ. *Бирдан эшик шиқ этиб очилди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Сарой амалдори президент бандлигини, гаплаша олмаслигини айтиб, шиқ этиб трубкини илди.* Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

ШИҚИЛДОҚ Силкиганда «шиқ-шиқ» товуш чиқарадиган, шиқирлайдиган болалар ўйинчоғи; шақилдоқ. *Марзия хола кичкина шиқилдоқни олиб келиб, неварасининг қўлига тутқазди.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

ШИҚИЛЛАМОҚ «Шиқ-шиқ» этган товуш чиқармоқ, шиқирламоқ. *Чойхонада одам кўп. Баъзан чойнакларнинг қопқоғи шиқиллаб қолади.* Шухрат, Шинелли йиллар.

ШИҚИЛЛАТМОҚ **Шиқилламоқ** фл. орт. н. Бармоқларни шиқиллатмоқ. ■ *Машинка шиқиллатиб ўтирган секретарь қизнинг бетига ҳам қарамай: «Киринг», деб ўтиб кетди.* С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

ТУЁҒИНГНИ ШИҚИЛЛАТ Жўнаб қол; йўқол, кет. *Лекин Жалиловга ўхшаганлар: «Кўп қатори оларингни олдингми, туёғингни шиқиллат!» дейдилар.* Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз.

ШИҚИР айн. **шириқ.** Эшик занжири шиқир этиб очилди.

ШИҚИРЛАМОҚ «Шиқир-шиқир» товуш чиқармоқ. *Мотор гуруллади. Саялкалар шиқирлаб, ишга тушиб кетди.* Ш. Фуломов, Ташаббус.

ШИҒ: юраги шиг этиб кетди айн. юраги шув этиб кетди қ. шув. *Аҳмаджон ялт этиб, товуш эшитилган томонга қаради. Қаради-ю, юраги шиг этиб кетди.* Ф. Насриддинов, Кўнгил.

ШИҒА Кўп даражада, гоят мўл, бир текис ва гўж-гўж. *Олча шиға гуллади. ■ Кўкраккача ўсиб, атрофга шох ёйган, тагидан то учигача шиға кўсаклаган бўлиқ гўзалар.* Х. Нуъмон, Қахрамон пахтакор. *Ҳамма жойда шиға ҳосил, уни ўз кучимиз билан териб олиш амри маҳол.* М. Жўра, Куёшдан нур эмганлар.

ШИҒАБ 1 Бир текисда тўхтовсиз ва тез; зўр бериб; жон-жаҳд билан, астойдил. *Ёпирилиб, шиғаб теринг, ўртоқлар. Улоқ олиб, донг чиқарсин қишлоқлар.* А. Пўлат. [*Моҳидил*] *Тўшакни тарк этмоқ ниятида докторнинг айтганларини бажонидил бажарар, иштаҳаси бўғиқлигига қарамай, шиғаб овқат ер, куч йиғишга уринарди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Ерга бир зум эгилди-да, шиғаб тошбўрон қилишга тушди.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

2 айн. шиғил. *Гўза ҳозир шиғаб кўсакка кирган.* Х. Назир, Бир туп гўза.

ШИҒАЛАМОҚ қ. **шуваламоқ.** *Ёмғирлар шиғалаб ёғар бағримга, Тағларим юзидан ўпар самолар.* Газеталан.

ШИҒИЛ 1 Бир текис; қийғос. *Дарахтлар шиғил гулга кирган, боғда зинғиллаб асаларилар учиб юрибди.* Ж. Шарипов, Саодат. *О, шиғил гуллабди олуча, бодом.. Тўлқин.*

2 айн. шовул II. *..ўйчан кўзларини шиғил шохлари ерга тегай-тегай деб турган шафтолига, узоқ-узоқларга тикди.* А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир. *Анор дарахтларида анор шиғил, чойнакдай-чойнакдай бўлиб осилиб ётибди.* А. Қаҳҳор, Анор.

ШИҒИЛЛАМОҚ 1 «Шиг», «шиғ-шиғ» этган товуш чиқармоқ. *Девор тагида дошқозон, унинг ёнида қумғон-самовар шиғиллаб қайнаб турибди.* С. Сиеёв, Аваз.

2 айн. фзилламоқ. *Снарядлар шиғиллаб келиб, гумбураб, тўфон кўтарди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Катта кема дарё сувида шиғиллаб сузиб борарди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

Юраги шиғиллаб кетди айн. юраги шув этиб кетди қ. шув. *Фуломжон Ҳаётни кўрди-ю, юраги шиғиллаб, кўз ўнги хирланди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Меъморнинг юраги*

шиғиллаб кетди. У яна миқ этмай қолди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ШИҒИРЛАМОҚ айн. **шиғилламоқ**. Баланд тоғда шиғирлаган тош энди.. «Ҳасанхон».

Юраги шиғирлаб кетди айн. **юраги шиғиллаб кетди** қ. **шиғилламоқ**. Дилишод табаррук ерга қадам босганда, юраги шиғирлаган одамдай, остонадан авайлаб ҳатлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШИҒОВУЛ тар. Бухоро ва Хива хонликларига элчиларни кутиб олиш, уларни хон хузурига олиб кириш, саройдаги қабул маросимларини бошқариш ва назорат қилиш билан шуғулланган мансабдор шахс. *Эрталаб хон саройидан шиғовул эгарлоғлиқ бир от келтириб, таъзим билан элчини аркка чорлади.* М. Осим, Элчилар.

ШИҒРАЙМОҚ айн. **шинғраймоқ** (ғилай кўзли одам ҳақида). *Авзам бир кўзини шиғрайтирганича бақрайиб, кўчада қолди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

ШКАЛА [лот. scala — нарвон, зина < scandere — кўтарилмоқ] **1** Ўлчов асбобларининг даража кўрсатувчи чизиқлари, рақам кўрсаткичи ёки циферблати. *Термометр шкаласи.* ■ *Нормат рақиянинг қулоғини бураб, шкаласи устидаги стрелкасини йўрғалата бошлади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Бирор катталиқни, миқдор, хусусият ва ш.к. ни ўлчаш ёки баҳолаш учун қабул қилинган сонлар системаси. *Иш ҳақи шкаласи.*

ШКАФ [р. < нем. Schaff — идиш жавони] Турли анжомлар солиб қўйиладиган мебель тури; жавон. *Ойнали шкаф.* ■ *..девор тагидаги китоблар солинган шкаф устида аллакимнинг ҳайкалчаси турарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Шкаф ичига турли тоғ жинсларидан олинган намуналар қалаштириб ташланган.* С. Кароматов, Олтин қум.

ШКИВ [голл. schijf] *тех.* Бир ўқдан иккинчи ўққа тасма ёки арқон орқали ҳаракат узатадиган икки ғилдиракдан бири. *Моторларнинг гувуллаши, шкивларга кийги-зиб қўйилган қайишларнинг шатиллаши, ричагларнинг ғижирлаши тинди.* Газетадан.

ШЛАГБАУМ [нем. Schlagbaum < schlagen — урмоқ + Baum — дарахт] Заставада ёки йўлнинг поезд, машина ўтадиган жойлари-

да қатновни тўхтатиб қўйиш учун хизмат қиладиган, қўлда ёки автоматик бошқариладиган кўтарма ғов, тўсиқ. *Секин шлагбаум кўтарилди. Машина йўлга тушди.* И. Қаландаров, Шохидамас, баргида. *Канал яқинидаги шлагбаум очиқ, у ердан ўтган йўл машиналардан холи.* Ҳ. Фулом, Сенга интиламан.

ШЛАК [нем. Schlacke — болғаланганда учган металл парчалари < schlagen — болғаламоқ] **1** Рудадан металл эритиб олишда қоладиган шисасимон ёки тошсимон мода; тошқол. *Шлак уюми. Шлак кукуну.* ■ *Онда-сонда шлак парчалари ва қадимий кончилар ишлаган тошболға ҳамда исканалар кўзга ташланарди.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 Қаттиқ ёқилгидан қоладиган чиқит. *Бу кўчаларнинг тупроғи ҳам бошқа, йўлчаларга сурранг майда шлак тўкиляпти, юрганда ғичир-ғичир қилади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШЛАКОБЕТОН [шлак + бетон] *тех.* Цемент, қум ва шлак қоришмасидан тайёрланган енгил бетон.

ШЛАКОБЛОК [шлак + блок **1** **2**] *тех.* Шлак билан цемент аралаштириб тайёрланган қурилиш материали.

ШЛАНГ [нем. Schlange — илон < schlingen — ўралмоқ, чирмалмоқ] Резина ёки сув ўтказмайдиган материаллардан ясалган эгилувчан труба. *Ўт ўчириш шланги. Шланг билан сув сепмоқ.* ■ *Шлангдан вариллаб келиб турган сув бирпасда ҳовузчани тўлдирди.* С. Аҳмад, Томоша. *Сайёра эрталаб спорт майдончасига борганда, улар [болалар] қаердан-дир шланг топиб, майдончага сув сепишаётган эди.* О. Ёқубов, Дастлабки кадамлар.

ШЛАНГА с.т. Шланг. *Ке, қўй, Наби, кўп ўжарлик қилма, мана шланга ҳам тайёр.* О. Ҳусанов, Дўстлар. *Шланга бўлганда-ку, юз марта деса ҳам сувай берардик..* «Муштум».

ШЛЕМ [р. шлем, шелом < герман тилларидан: нем. Hulle — қобиқ; ёпинғич] **1** Қадим замонларда ва ўрта асрларда қилич, гурзи, ўқ ва ш.к. зарбидан сақланиш учун бошга кийиладиган темир қалпоқ; дубулға.

2 Бош ва бўйинни урилиш, лат ейиш, босим ва ш.к. дан сақлаш учун махсус тайёрланган бош кийими. *Космонавтлар шлеми. Танкистлар шлеми. Ўт ўчирувчилар шлеми.* ■ *Одам ғаввослар шлемини кийиб, шўр сувга тушади, бундай сувнинг солиш-*

тирма оғирлиги одам танасининг солиштирма оғирлигига барабар бўлади. Ё. Тўрақулов, Космосга учиб.

ШЛЕМОФОН [шлем + юн. phone — товуш] Учувчилар, танкчилар, космонавтлар киядиган, ичига гаплашиш мосламаси (телефон ва микрофон) ўрнатилган шлем ҳамда шу гаплашиш мосламасининг ўзи. *Йўлдош ўз звеноси ёнига келганда, самолётларнинг экипажлари ўз ўрнини эгаллаб бўлган, учувчилар шлемофонларини қулоқларига бостириб, буйруқ кутиб турардилар.* Ҳ. Фулом, Ташкентликлар.

ШЛИФОВКА [р. < нем. schliefen — йўниб ясамоқ, силлиқламоқ, сайқал бермоқ] Пардозлаш ёки маълум шаклга келтириш учун металл, ёғоч, ойна ва ш.к. ни абразив материаллар ёрдамида ишлаш; ишқаб силлиқлаш, жилолаш, сайқал бериш. *Ёғочни шлифовка қилмоқ.*

ШЛИФОВКАЧИ Шлифовка қилувчи ишчи.

ШЛЮЗ [голл. sluis < фр. ecluse < лот. exclusa — тўсиқ, ғов; йўл қўймаслик] 1 Кемаларни дарё ёки каналнинг сув сатҳи турлича бўлган бир участкасидан иккинчисига ўтказиш имконини берадиган, дарвозалар орқали ўзаро туташган гидротехник камералардан иборат иншоот. *Бир камерали шлюз. Шлюз камераси. Пароходни шлюз орқали ўтказмоқ.* ■ *Фақат канал эмас, балки тўғонлар, шлюзлар, темир-бетон уйлар ҳам бир йўла ва бирданига қурилаётганга ўхшайди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Тўғонларда сувни қўйиб юбориш ёки бўғиш учун хизмат қиладиган махсус тешиқ; тўғон қулфи. *Шлюзни очмоқ.* ■ *Ариқлардаги сув тақсимлайдиган шлюзлар эса деярли ишмайди.* Газетадан.

ШЛЮПКА [голл. sloep — қайиқнинг бир тури] Эшаклар ёрдами билан юрадиган, баъзан елканли ёки моторли, палубасиз кичкина қайиқ. *Эшакли шлюпка. Елканли шлюпка. Моторли шлюпка.*

ШЛЯПА [нем. Schlappe — қалпоқ, шапка] Атрофи соябонли бош кийим. *Поход шляпа. Аёллар шляпаси.* ■ *Рўпарасида шляпанинг кенг соябони тагидан Хуморхоннинг кўзлари ёниб туради.* А. Мухтор, Туғилиш.

ШМУЦТИТУЛ [нем. Schmutztitel < Schmutz — кир, чанг-чунг + Titulus — уст ёзув; сарлавҳа] *плгрф.* Китобнинг бошланиши ёки

ҳар қайси қисми олдидан қўйиладиган, одатда сарлавҳа ёзиладиган ёки расм солинадиган варақ. *«Ўзбек шоирлари» тўпламига ишланган шмуцтитулларда яратилган образларда Шарқ поэзиясининг изтиробли лирикаси, самимият ва гўзаллиги жонлантириб гавдалантирилган.* Газетадан.

ШНИЦЕЛЬ [нем. Schnitzel — қирқиб олинган лаҳм гўшт] Қийма гўшдан ёки тўқмоқланган гўшдан пиширилган ясси юпқа котлет.

ШНУР [нем. Schnur — чилвир, сим] 1 Изоляцияланган электр сими. *Бир симли шнур. Шнур тортмоқ.* ■ *Йигитали магнитофонни токчадан олиб, қўйиб юборди. Электр чойнакка сув тўлдириб, шнурни токка тикди.* Д. Нурий, Осмон устунни.

2 с.т. Ип, каноп, чилвир. *Ботинкага шнур тақмоқ.*

ШОБИР фольк. Шарпа, жавоб садоси. *Ҳеч шобир бўлмади, «шулар нима деркан», деб Новкал ҳам бир жойда қулоқ солиб турди. «Баҳром ва Гуландом». От солиб жўнади шундай фалакка, Шобири билинмай, яшиндай оқиб.* «Муродхон».

ШОВ тақл. с. Суyoқликнинг шиддат билан тез тушишида ҳосил бўладиган товушни билдиради.

Шов этмоқ «Шов» деган овоз чиқармоқ. *Шов этиб тарновдан сув келди.*

ШОВВА Сувнинг баландликдан куч билан отилиб, шовуллаб тушадиган жойи, шаршара. *Дунёдаги энг катта шаршара Венесуэладаги Анжея Фолла шоввасидир.* Газетадан. *Собир шимининг почаларини тўпигигача шимариб, оёғини шовва сувига ботириб ўтираркан, ғозқараш қилиб қўйди.* Д. Нурий, Осмон устунни.

ШОВВОЗ [ф. شاهباز — лочин] Ҳар қандай ишни эплай оладиган, қойил қиладиган эпчил; азамат. *Дуруст, юрасинг дадил кўринади. Одамнинг шоввози кўриқ очади.* Ҳ. Назир, Васият. *Бўш келманлар, йигитлар, ураверинлар, шоввозлар!* Ойбек, Танланган асарлар. *Гулсумга ўхшаи шоввоз аёлларни ўз атрофингизга тўланг.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Яша, шоввоз! Омадинг келган экан, қўлинг ёқди.* Н. Сафаров, Катта карвон йўлда.

ШОВДИРАМОҚ кам қўлл. Шовулламоқ; шалдирамоқ. *Бугдўйнинг сарғая бошлаган бўлиқ бошоқлари майин шабадада шовдираб, денгиз каби мавжланиб чайқалади.*

Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота. *Мадра-санинг кенг, текис чорбурчак саҳнидан кеча шовдираб ўтган ёмғир кўзга илинар-илинмас буг бўлиб, ҳавога кўтарилмоқда эди.* Ойбек, Навоий.

ШОВИНИЗМ [фр. chauvinisme] Миллатчиликнинг ўзга миллатларни камситиш, таҳқирлаш, ўз миллатини бошқа миллатдан устун қўйиш, миллий такаббурлик, миллий худбинлик иллатларини ўзида мужассам этган ўта тажовузкор шакли. *Миллатчилик, шовинизм, ирқчилик — бузуқ дунёқарашнинг кўринишларидир.* Газетадан.

ШОВИНИСТ [фр. chauvinist < Наполеонга ўлгудай содиқ солдат Шовин (N. Chauvin) номидан] Шовинизм тарафдори.

ШОВИНИСТИК Шовинизмга оид; шовинизм руҳи билан суғорилган. *Шовинистик тарғибот.*

ШОВУЛ I [р. шавель — нордон баргли ўтсимон ўсимлик] Отқулоққа ўхшаш, қора-бўғдойлар оиласига мансуб, барги майда, таъми нордон, овқатга ишлатиладиган кўп йиллик ўсимлик; кўзикулоқ. *Шўрвага шовул солмоқ.*

ШОВУЛ II Жуда кўп, гуж-гуж; шигил. *Биз ғўза пайкали оралаб ёнғоқдай шовул кўсақларни санашиб, машина тўхтаган тарафга қараб бордик.* Ҳ. Назир, Механизатор. *Зилол чашма тилга кирди: -Ўқсиз, етим мажнунтол. Нечун шовул новдаларинг Бошим узра эгик, лол? Т. Тўла.*

ШОВУЛДЕК, -дай айн. шовул II. *Шовулдек олчалар кўзни қамаштиради. ■ Кун кеч бўла бошлаган. Мен баланд ёнғоқда ўтирибман. Атрофда шовулдек ёввойи узум.* Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

ШОВУЛЛАМОҚ «Шов-шов» этган товуш чиқармоқ. *Шалоланинг шовуллаган овози келди. ■ Ўрмон аллақандай бир хил овоз билан елпиниб шовулларди.* 3. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. *Бирдан ёмғир ёғиб, тарновлардан шовуллаб сув оқа бошлади.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ШОВУН I айн. шокул.

2 Тикивчиликда дағал чоклар учун (мас., қоп тикиш учун) ишлатиладиган йўғон ип, каноп.

ШОВУР тақл. с. 1 «Шов» ва шунга яқин аралаш товушни билдиради. *Бир маҳал қандайдир шовурдан уйғонса, барзангидай одам тракторга уннаётган эмиш.* «Ёшлик». Қуши-

ғида гоҳ йилқи уюрига тўла дашт шовури.. бўлади. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

2 Шов-шов товуш; шовуллаш. *Салобатли ёмғир шовури эшитилиб турарди.* П. Қодиров, Уч илди.

ШОВУР-ШУВУР тақл. с. Мазмуни ноаниқ бўлган гап-сўз товушларини билдиради. *Аудитория шовур-шувур. Биров ўтирган стулини ғўртиллашиб суради, биров безовталаниб қимирлайди.* П. Қодиров, Уч илди. *Шовур-шувур бўлиб турганда, Акбарбой сўз олди, яна ҳамма жим бўлди.* Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси. *Оломон орасида бирдан шовур-шувур кўтарилди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

ШОВУШ Муз, ях. *Сирдарё суви шовуш аралаш кўпириб оқади.* Ҳ. Нуъмон, Қаҳрамоннинг туғилиши. *Қиш.. Дарахтлар шохидан ларзон-ларзон шовуш.. Ш. Бўтаев, Қўрғонланган ой.*

Шовуш боғламоқ Қиров боғламоқ, музламоқ. *Унинг мўйлови шовуш боғлабди.*

ШОВШАМОҚ фольк. Зирқирамоқ, қақшамоқ. *Кўп қўшин келганга ўхшайди, Эшитиб суяги шовшади.* «Ҳасанхон». *Қирқ йигитнинг банди-бўғни бўшади. Бекларига қараб суяги шовшади.* «Юсуф ва Аҳмад».

ШОВ-ШУВ I «Шов» ва шунга яқин товушни билдиради. *Новдан оқиб тушаётган сувнинг шов-шувиди дилрабо нағмалардай ёқиб кетди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Унинг [Жапақнинг] даҳшатли довул шов-шувини эшитмаган қулоқлари эшикдаги заиф бир шарпани аниқ пайқаган эди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

2 Гала-ғовур, шовур-шувур, шовқин. *Қурилиш участкасида шов-шув тинмайди. ■ Тўй узоққа чўзилди. Шу вақт негадир бирдан шов-шув, қий-чув кўтарилди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Улар вокзалнинг олдида қатор тизилиб турган «Победа»ларнинг бирига ўтириб, шаҳарнинг шов-шувга тўла гавжум кўчаларидан учиб кетдилар.* О. Ёқубов, Ота.

3 кўчма Миш-миш гап, овоза. *Бу воқеа ҳақида шов-шувлар юрибди. Шов-шув гап тарқатмоқ. ■ Домла ўйланиб қолди-да, анчадан кейин деди: -Қишлоқда шундай шов-шув бор эмишми? А. Қаҳҳор, Сароб.*

4 с.т. Бирор ҳодиса, кимса ёки нарсага ўта қизиқиш туфайли юз берадиган қизғин муҳокама, мунозара, ҳар хил гап-сўз. *Султонова звеносининг бу ғалабаси катта шов-*

шувларга сабаб бўлди. Н. Сафаров, Олияхон Султонова. «Ҳамза ўрис қизга уйланибди» деган хабар тарқалди. Бу гап шаҳарда беш-олти кун роса шов-шувга сабаб бўлди. К. Яшин, Ҳамза. Мана, пахта териш агрегати тўғрисида ёзилган диссертация ҳақида матбуотда анчагина шов-шув бўлди. «Муштум».

ШОВ-ШУВЛИ «Шов-шув» овози келиб турадиган; шовқин-суронли; ғала-говурли. У. қоғозни Ҳиротга кетувчилардан бериб юбормоқ учун работнинг шов-шувли кўчасига чиқди. Ойбек, Навоий.

ШОВ-ШУВСИЗ Шовқин-суронсиз, осойишта, тинч; астагина. Улар [Сарағул билан Орифжон] ҳамма вақт икков ёлғиз яшаб, оҳиста, шов-шувсиз, камташвиш ҳаётга ўрганиб қолган эдилар. А. Мухтор, Чинор. ..Икки кампир ирим қилиб, Маликанинг дард тутаётганини ҳеч кимга билдирмасликка тиришиб, шов-шувсиз эшикни ҳам занжирлаб қўйишган эди. Мирмуҳсин, Чиниқиш.

ШОВҚИН 1 Қаттиқ гап-сўздан эшитиладиган, шунингдек, турли ҳаракат, ҳодисалар туфайли юзага келиб, қўшилиб кетадиган товушлар. -Оқлаймиз! Оқлаймиз! — чойхонани ишчиларнинг шовқини босиб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Аркада жанг тўхтайдди. Аммо орқада ҳамон шовқин. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Намоз асрага яқин куёв оломон билан келди. Тўрт карнай, олти сурнайнинг шовқини кўкни тутди. Ойбек, Танланган асарлар. Унда-бунда сайёр атторларнинг «ип кетди..» каби қичқириқлари шаҳар шовқинига мадад бериб туради. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Чор атроф сайилчиларнинг говур-ғувури, трамвай-троллейбусларнинг шовқини билан тўлиб тошган. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Баланд овоз билан бўлаётган жанжал, тўполон; шовқин-сурон. -Ҳай, бу нима шовқин? — кампир кўча томонга қулоқ солди. Ойбек, Танланган асарлар. Мавлоно Фазлидин шовқин келаётган томонга қулоқ солиб туриб, қўрқиб кетди. П. Қодиров, Юлдузли тунар.

Шовқин кўтармоқ 1) айн. шовқин қилмоқ. -Ёлгон, тухмат! — деб бошқа деҳқонлар ҳам шовқин кўтардилар. С. Айний, Куллар; 2) бирор хабарни кенг ёймоқ, бу ҳақда жар солмоқ. Нега матбуот шовқин кўтармайди. А. Қаҳҳор, Сароб. **Шовқин солмоқ** 1) айн. шовқин кўтармоқ. Фақат ичкаридан

мастларнинг қийқириқлари, аллакимнинг бўғиқ алёри эшитилади; ашула, қичқириқ аралаш яна аллаким шовқин солиб сўкинади. Ҳ. Фулом, Машғал; 2) қаттиқ (гувуллаган, шовуллаган ва ш.к.) товуш чиқармоқ. Шовқин солиб сой оқар Қорабоғ қишлоғидан. Ҳ. Салоҳ. Бу тинчликни фақат Оқсойгина бузади.. кеч кирганда, гўё атайлаб қаттиқроқ шовқин соларди. С. Анорбоев, Оқсой. **Шовқин қилмоқ** Бировга қарата қаттиқ овоз билан, бақириб гапирмоқ. Биттанг гапир! Биттанг! Ҳамманг баравар шовқин қиласан, гап уқиб бўладими? Чўлпон, Кеча ва кундуз.

3 тиб. Одам организмга салбий таъсир этадиган ва унинг ишлашига, дам олишига ҳалақит берадиган бегона товушлар мажмуи.

4 тли. Оғиз бўшиғида ун иштирокисиз ҳосил бўладиган товуш. Фақат шовқиндан ҳосил бўлган к, п, с, т, ф, ш, ч, қ, х, ц, ҳ товушлари жарангсиз ундош товушлардир. «Ўзбек тили» дарслиги.

ШОВҚИНЛАМОҚ Баланд овоз билан гапирмоқ, бақирмоқ. Шовқинлама, болани уйғотиб юборасан. ■ -Ош тайёрми, ош! — деб шовқинлади Умар. П. Турсун, Ўқитувчи. Автобус силкиниб-силкиниб борар, одамлар бир-бири билан шовқинлаб гаплашишар эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ШОВҚИНЛИ 1 Шовқин билан тўлган; ғала-говур ҳукм суриб турган. Шовқинли кўча. ■ Машшоқлар чолғуларини қўлга олдилар. Энди гузарда шовқинли катта ўйин эмас, ширин, майин ҳужрабазм садиси оқа кетди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Кучли товуш чиқариб турадиган. Шовқинли ўрмон. ■ Умурзоқ ота ғира-ширада чайласидан чиқиб келди-да, шовқинли дарё лабида таҳорат қилди ва тўнани майсага ёзиб, бомдод намозини ўқиди. Ҳ. Фулом, Машғал. [Миркарим] Шовқинли сувлар бўйига жойлашган гумбаздор мозорлар.. мачитлар орасида уч ой юрач, яна Тошкентга келиб олди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Шовқинли ундошлар тли. Овознинг иштирокисиз, шовқин билан ҳосил бўладиган ундошлар.

ШОВҚИН-СУРОН 1 Кучли даражадаги шовқин. Шовқин-сурон кўтармоқ. ■ Вагонларнинг қулоқларни қоматга келтирувчи овозлари борган сари узоқлашиб, ниҳоят, шовқин-сурон тинди. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. Танклар юрганда, ўқ отганда,

шовқин-сурони радиокарнай орқали узоқ-узоқларга тарқалади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Шундай товушлар билан бўлаётган жанжал-тўполон. *Мавлон ака арава миниб уйига қайтиб келганда, шовқин-суроннинг устидан чиқиб қолди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ШОВҚИН-СУРОНЛИ Кучли даражада шовқинли; шовқин билан юз берадиган. *Бу вақт ичкарида тартиб ўрнатилиб, боғидай шовқин-суронли вайсаш бошланган эди.* П. Турсун, Ҳўқитувчи.

ШОВҚИНЧИ с.т. Бақриб гапиришга одатланган; арзимаган нарсага шовқин кўтарадиган.

ШОГИРД [ф. شاعر — ўрганувчи, халфа; издош; ўқувчи] 1 Бирор уста, мутахассис ёки олимдан ҳунар, касб, билим ўрганаётган (ўрганган) шахс (устозга нисбатан). *Шогирд тушмоқ. Уста кўрмаган шогирд ҳар мақомга йўрғалар.* Мақол. ■ *Ажабо, устознинг инсон қалбига солган ижод ишқи шогирднинг матонати билан қўшилса, мўъжиза туғилар экан.* «Гулдаста». *Охунжон қизиқ — машҳур Юсуфжон қизиқ Шакаржоновнинг шогирдларидан бири.* «Муштум». Шундай нуфузли олимнинг шогирди бўлиш унча-мунчага насиб қилмайди. Ж. Абдуллахонов, Орият. *Ҳар бир инсофли устод ўз муборак умрининг дурдона яқунлари деб шогирдларини ҳисоблайди.* Ф. Фулом, Жаноби инсонлардан бири.

2 Бирор кимсанинг иши ёки таълимотининг тарафдори, уни давом эттирувчи; мухлис, издош. *Уз уни олди-қочди саргузаштлар пири Анвар пошонинг шогирди деб юрувчи, чиндан ҳам шу саёқ турк зобитининг мухлиси бўлган Комил афанди ҳар галгидай.. ўз устозига тақлид қилди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ШОГИРДЛИК Шогирд бўлиш, шогирд даражаси, ўрни. *Отам мени шаҳримизда донғи кетган табибга шогирдликка берди.* «Эртақлар». *Маъмурият уни тола ажратгич машинада ишлаш учун шогирдликка ўтказди.* Газетадан.

ШОД [ф. شاد — хурсанд, шодон, қувноқ, хушчақчақ; мамнун] Бирор нарсдан мамнун, қувончга тўла; хурсанд. *Кўнгли шод. Шод бўлмоқ.* ■ *Сочларин бўйнимга боғлаб, Шод зрурман бу кеча, Кўй, чаманлардан, сабо, Гул атрини тарқатмагил.* Э. Воҳидов. *Чўнтагининг қаеридадир асраб юрган ўттиз*

сўмликни онасига бераркан, Болтабой ўзида йўқ шод эди. Ж. Шарипов, Саодат.

ШОДА 1 Ипга тизилган бир хил, бир турдаги нарсалар мажмуи. *Бир шода марварид. Бир шода қалампир.* ■ *Ўзиям унча-мунча маржонлардан эмас, ўн икки шода-я!* М. Исмоний, Фарғона т. о. -*Ҳаммаси асл, қизим, менда паст нарса бўлмайди, — деди хўжайин, кейин қизга қараб, кўзини қисиб кулди, — ол, бир шодани тақиб кўр. Жуда ярашади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 *кўчма* Ғуж, тўп (бир турдаги нарсаларнинг ғуж-ғуж, тўп-тўп ҳолати ҳақида). *Чиннихон кўлини тепага чўзиб, жийда гулдан бир шода узиб олди ва уни ҳидлаб кўрди.* П. Қодиров, Эрк. *Асада.. унинг [экиннинг] кўксига кўсақлар шодаси бўлсин.* Газетадан.

3 *махс.* Тўқимачилик дастгоҳининг ўриш ипларини кўтариб-тушириб турадиган қисми.

ШОДАЛАМОҚ Бир турли нарсаларни ипга тизмоқ, тизиб шода қилмоқ (қ. **шода 1**). *Мунчоқларни шодаламоқ.* ■ -*Ҳа, Сорокин.. Баракалла! — деб мамнун жилмайди [Васильев], — гранаталарингни шодала.. Орқамдан ер бағирлаб эмакла.* А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

ШОДИ [ф. شادى — шодлик, хурсандлик; қувноқлик] 1: **оғзидан боди кириб, шоди чиқмоқ** Беҳаё сўзлар билан сўкмоқ, сўкинмоқ. *Куёви Ғўёсиддин тилмоч, тоқчалари меҳробнухса меҳмонхонада бурма болишни бағрига босиб, ароқ ичар, оғзидан боди кириб, шоди чиқиб, оқсоқолни сўкар эди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Назоратсиз қолган оғзидан ҳам боди кириб, шоди чиқиши мумкин.* М. Исмоний, Отанг боласи бўлма, одам боласи бўл.

2 Шоди (эркаклар исми).

ШОДИЁНА [ф. شادىانه — хурсанд бўлиб, севиниб, қувониб; хурсанд, қувноқ] 1 *от* Шод-хуррамлик, тантана. *Байрам шодиёнаси. Ғалабага бағишланган шодиёна.* ■ *Зухра тўйга кўнмади, деб бўлманг танг, Тўй бошлансин, шодиёна бошлансин..* С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра. *Бу тантана сендек фарзанди билан фахрланган элнинг шодиёнасиндир.* Э. Раҳим, Янги қадам. *Файзиёб сентябрь оқшомларининг бири. Боғларда, зумрад далаларда меҳнат шодиёнаси, қизларнинг дилрабо яллasi авжиди.* Э. Охунова, Қадрингни бил, дугона!

2 сфт. Шод-хуррамлик ёки тантана билан ўтадиган (ўтган, ўтаётган). *Шодиёна тўй*. ■ У бу уйдаги, қишлоқ аёллари таърифлаган шодиёна учрашувлар, мароқли суҳбатлар хаёли билан маст бўлиб юрган эди. Ҳ. Фулом, Маашъал. *Шу нештоқлар, шу иморатлар Қад кўтаргай йиллардан буён, Мана шундай шодиёна дамни Кўрган-билган эмас ҳеч қачон!* Э. Раҳим. *Бирдан пастдан, тоғ қазувчилар манзилидан шодиёна қичқириқлар кўтарилди*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 от кам қўлл. Хушхабар келтирган кишига бериладиган инъом, совға; суюнчи.

ШОДИМАРГ [ф. شادىمرگ — шодиёна ўлим; гоят шодликдан ўлиш]: **шодимарг бўлмоқ** *шв.* Севинчдан тўсатдан юраги ёрилиб ўлмоқ. -*Қувончдан шодимарг бўлишга оз қолдим. Кечаси билан мижжа қоқмай, ширин хаёлларга чўмиб чиқдим, — деди Камолдидин*. Т. Жалолов, Олтин кафас.

ШОДЛАНМОҚ Шод бўлмоқ, хурсанд бўлмоқ, севинмоқ, қувонмоқ. *Шодланиб кетган Собир темирчи, раҳмат устига раҳмат ёғдирди*. Ж. Шарипов, Хоразм. Э нодон қиз, Тўлқинжон шунча қизларнинг ичида сени севиб қолгани учун шодлан! Ф. Мусажон, Ҳури.

ШОДЛИК Шод-хуррам ҳолат; хурсандлик, севинч, қувонч. *Шодлик байрами. Шодликдан ўзини йўқотмоқ*. ■ *Шодлик йўлга бошлади мени, Бахтиёрлик бўлди одатим, Шоир бўлиб шодлик ва бахтни Куйламоқлик зўр соадатим*. Ҳ. Олимжон. *Тўй. Бу сўз асосида халқнинг шодлиги, хурсандлиги ётади, у камбағалнинг уйини шодликка, қувончга тўлдирди*. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

ШОДМОН [ф. شادمان — шод, хурсанд, бахтиёр] 1 *кт. айн. шод. Гурбатда ғариб шодмон бўлмас эмиш. Алишер Навоий. Минг шукурким, келдинг бугун сиҳат-саломат, шодмон, Айлай Ниҳоний жон фидо, қурбона бўлдим соғиниб. Ҳамза. Э қўзим, жигарбандим, шодмон этиб келдинг, Кукка етқуриб бошим, осмон этиб келдинг. Ҳабибий.*

2 Шодмон (эркаклар исми).

ШОДМОНЛИК *кт. айн. шодлик. Бу — Шарқнинг юлдузи Ўзбекистондир, Ўрта асрларнинг Осийси йўқ. Янги дарёларнинг севар ўлкаси, Бағри шодмонлик, бахт билан тўлик.* Ҳ. Олимжон. *Очликдан тинка-мадори қуриганлар ҳам бу шодмонликдан [баҳор байрамидан] четда қолмас, неча ҳафталар дас-*

турхон тузашга ҳозирлик кўрар эди. С. Кароматов, Бир томчи қон.

ШОДОН [ф. شادان — хурсанд, шод, қувноқ; мамнун] *кт. Шод, қувноқ. Шодон кулги*. ■ *Ёш қизчасин босиб бағрига, Шодон қўшиқ ўқийди жувон. З. Диёр. Устозларим Лермонтов, Байрон.. Кўз ўнгимда туришар қатор. Улар билан сўзлашиб шодон, Тунлар ўтиб, тонгларим отар. Х. Салоҳ.*

ШОДОНЛИК *кт. айн. шодлик. Чўпон найидан оқар Шодонлик, бахт оҳанги. Чўққидаги кумуш қор Орзум каби яп-янги. А. Умарий.*

ШОЁН [ф. شايان — арзирли, муносиб, лойиқ] *кт. Сазовор, арзийдиган, арзигундай. Манзур бўлган гўзал атлас сингари Санъатинг шоёндир эл қиссасида. М. Бобоев.*

Шоёни таҳсин Таҳсинга сазовор, лойиқ. *Бойваччанинг «Ўйлаб иш кўриш лозим», деган гаплари шоёни таҳсиндир. К. Яшин, Ҳамза.*

ШОИР [а. شاعر — шеър тўқувчи, ёзувчи] 1 Шеърый асарлар ёзадиган киши. *Улуғ шоир. Демократ шоир. Халқ шоири*. ■ *Бизга адиблар, шоирлар, ҳақиқий курашчилар лозим. Ойбек, Нур қидириб.*

2 Бахши ёки оқинлар исмига хурмат юзасидан қўшиб айтиладиган сўз. *Фозил шоир. Ислош шоир Назар ўғли.*

3 с. т. Гапдон, сўзамол, ҳозиржавоб одам ҳақида. *Бу йигит жуда шоир экан.*

ШОИРА [а. شاعره] Шеърый асарлар ёзадиган аёл. *Ўзбек шоиралари.*

2 с. т. Гапдон, сўзамол, ҳозиржавоб қиз ёки аёл. *Мажлиснинг шоиралари, ўйинчилари, чилдирмачи ва дуторчилари — барчаси ҳам ҳозир бўлиб, Кумушбибигина ҳаммомдан қайтмаган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

3 Шоира (хотин-қизлар исми).

ШОИРЛИК 1 Шоир иши, касби; шеър ёзиш. *Мирзажон — кўнглида шоирлик дарди билан туғилган бола, ҳозирданоқ шундай шеърлар ёза бошладики, ўқиганингизда, кўзингизга беихтиёр ёш келади. П. Турсун, Ўқитувчи. Йўқ, мен тақдиримдан эмасман хафа. Шоирлик унвони бахтимдан тўхфа. М. Шайхзода.*

2 с. т. Гапга чечанлик, сўзамоллик. *Ҳе, Эргашвой ака-ей, жуда ҳазилкаш йигитсизда, Тўғри гапни ҳазилга олиб, шоирлик қиласиз. И. Раҳим, Чин муҳаббат. — Не бало овсин, шоирлик қиялпсизми? — деди Қумрихон боғ*

эшигига тамба қўятуриб. Ойдин, Олтин зуукка олмос кўз.

ШОИРОНА [а. + ф. شاعرانه — шоирларча; гўзал, нафис] рвш. Шоирларга хос илҳом билан, шоирларча. *Шоирона гапирмоқ. Шоирона ибора.* ■ Аҳмад Хусайн бу сўзларни баланд шоирона сўзлар каби тушуниб, уларнинг мазмунига унчалик эътибор бермади. Ойбек, Нур қидириб. *Шоирона тафаккур! Муболаға, мақташлар! Менингча, оқ садафдир Сой ичида оқ тошлар.* М. Шайхзода. *Хушманзаралар ёшлиги чўпонлик билан безанган, шоирона қалб эгаси Қудратга Самарқанд тоғларининг этагидаги гўзал боғларини эслатарди.* З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

ШОЙИ [ф. شاهی — шоҳга оид, мансуб]

1 Ипакдан тўқилган газлама, мато; шоҳи. *Гулдор шойи. Шойи тўқийдиган дастгоҳ. Шойи кўйлак. Шойи рўмол.* ■ Тахмонда турли рангда атлас ва шойилардан қопланган кўрпалар, тахмон тоқчаларига уйилган парёстиқлар.. киши кўзини қамаштирар даражда эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Нур] Тўй муносабати билан ўзига атаб ясалган тўққиз духоба ва тўққиз ҳар нав шойи кўрпани томоша қилди. Ойбек, Танланган асарлар. *Бошида нафармон шойи дурра, орқада қирқ кокил, чеккаларида гажак.* М. Исмоилӣ, Фарғона т. о.

2 с.т. Ипакли кийим, ипак газламадан тикилган кийим. *Шойи билан кимхоб кийдим — устимда йўқ, Қазии билан қарта едим — қорнимда йўқ.* Мақол. ■ Қизу келин ясанди Атласу шойи билан. «Кўшиқлар».

ШОЙИБОФ [ф. شاهی‌باف — шойи тўқувчи] Шойи тўқувчи косиб. *Сибирь бозорларида чаққон бўлган ип газлама, бўзнинг нархи ошди. Адрасбоф-шойибофлар ташвишга тушиб қолдилар.* М. Осим, Элчилар.

ШОЙИГУЛ [шойи + гул] Шойигулдошлар оиласига мансуб, гулсапсарга ўхшаш очиладиган гуллари қизил, сариқ, пушти, барглари шапалоқ-шапалоқ кўп йиллик манзарали ўсимлик.

ШОЙИФУРУШ [ф. شاهی‌فروش — шойи сотувчи] эск. Шойи газламалар билан савдо қилувчи шахс.

ШОК [фр. choc < ингл. shock — туртки, зарба] тиб. Ниҳоятда кучли, фавқулодда таъсиротлар (оғир жароҳат, куйиш, миокард инфаркти, буйрак санчиши, мос бўлмаган

қон қуйиш, руҳий касаллик ва ш.к.) натижасида марказий нерв системаси, қон айланиши, нафас системалари фаолияти ҳамда моддалар алмашинувининг кескин бузилиши билан ифодаланадиган, ҳаёт учун хавфли оғир патологик жараён.

ШОКИЛА 1 Дастурхон, сочиқ, дарпарда, рўмол каби буюмларнинг четига-ҳошиясига тикиладиган ёки шу газмолнинг ўзидан титиб чиқариб ясаладиган безак; гажим, попук. *Дастурхон шокиласи.* ■ *Исом барлос қалпоқли бошини оғир тебратди-да, кўзини чодирнинг кўркам уқалари, рангбаранг ипак шокилалари осилиб турган шипга тикди.* Ойбек, Навоий. [Латофат] *Парда шокиласига тирмашаётган капалакни кўрди.* С. Кароматов, Ҳижрон.

2 Баъзи буюмларга безак учун осиб қўйиладиган шу шаклдаги тақинчоқлар. *Ўртага осилган катта қандилнинг асоси зарқалдан бўлиб, элликлар лампочкалар ва минглаб биллур шокилалар унга зеб бериб турарди.* Т. Жалолов, Олтин қафас.

ШОКИЛАДОР айн. шокилали. *Белига шокиладор шойи чилвир боғлаб юрар, чўққи соқоли.. истарасини яна ҳам иссиқ қилиб кўрсатарди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ШОКИЛАЛИ Шокиласи бор, шокила билан безатилган. *Шокилали дастрўмол.* ■ ..носкадидан шокилали тиқинни шошилмай олди, кафтига носдан солиб, тилининг остига отди. К. Яшин, Ҳамза. *Шифтда оппоқ шокилали баҳайбат қандил, тўрда девор баравар гарнитур..* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

ШОКИЛДА с.т. Шокила. *Унинг [Тамано ойисининг] бармоқларидаги йўғон узукларнинг ёқут кўзлари, бухори сирға шокилдлари офтобда йилтирарди.* Мирмуҳсин, Ажрим. *Варрак десанг бўлмайди, Шокилдаси йўқ унинг, Икки кўзинг ўйнайди, Хуснига кира-рар суқинг.* З. Диёр.

ШОКОЛАД [нем. Schokolade < исп. chocolate < индейс тилларидан] Какао, шакар, сут ва хушбўй дориворлар аралашмасидан қилинадиган аъло сифатли конфет ёки плитка шаклидаги ширинлик. *Бозоров яшиқларни очиб қўйди: оқ қанд, шоколад, конфет, совун, атир, упа.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ШОКОЛАДЛИ Шоколад аралашган, шоколад аралашмаси қўшилган. *Шоколадли торт.*

ШОКОСА [ф. شاهكاسه — катта коса, жом]

Катта коса. *Анзират хола бир шокоса шир-гурунч келтириб, Сидиқжоннинг олдига қўйди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Махсум.. ҳамманинг олдига шокосаларда ширчай қўйди.* А. Мухтор, Опа-сингилар.

ШОЛ I [ф. شال / شالى — қалин жун мато] Юнгдан тўқилган қалин мато, юнг газлама. *Шол бозори.* ■ *Бу бошига шолдан салла ўрайди.* Фозил шоир. *Икки қиз чайқалган чойнак-ниёлаларни, туя юнгидан тўқилган шол дастурхонга ўралган нонларни келтириб, меҳмонлар олдига қўйдилар.* С. Айний, Қуллар. *Шамоллатди молларин, Ипак-бахмал, шолларин.* Қ. Муҳаммадий.

ШОЛ II [а. شل — фалаж] **1** Бирор аъзонинг нормал ҳаракат қилолмай ёки сеза олмай қолиши билан характерланадиган касаллик; фалаж.

2 Шундай касалга йўлиққан. *Шол кампир.* *Шол бўлиб ётмоқ.* ■ *Кампирим ишга ярамайди. Шол бўлиб қолган. Отаси ҳам шол бўлиб ўлган.* С. Аҳмад, Ҳукм. *-Ҳалиги мен билан бир синфда ўқиган Темиржон бор-ку, ҳозир икки оёғи шол бўлиб ўтирибди.. — деди Боймурод.* Ш. Фуломов, Қалб ундайди.

ШОЛ III Бўйинга осиб ёки тешигидан кийгишиб қўйиладиган жазо тахтаси. *Солдилар шол бўйнига, Кунда — оёққа. Шу йўсин ҳукм этдилар Қирқ кун қамоққа.* Файратий.

ШОЛИ [ф. شالى — тозаланмаган гуруч] Иссиқ мамлакатларда ботқоқда ўсадиган, бошоқларида гуруч етишадиган дон ўсимлиги; шу ўсимликнинг оқланмаган, гуруч ҳолига келтирилмаган ҳосили. *Шоли оқламоқ.* ■ *Бултур 5 гектар пахта ерини буздириб, шоли эктирдим.. «Муштум».* Қори ўзининг хотинини ёмонлаб кетди: *шолини сочмасдан туюлмайди, сув қайнатса ҳам, тагига олдириб қўяди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ШОЛИКОР [ф. شالىكار — шоли етиштирувчи] **1** Шоли экиб, гуруч етиштириш билан шуғулланувчи деҳқон. *Шоликорлар экинга иккинчи ишлов бериш даврида ўсимликни шохлашти тadbирларини кўришди.* М. Қўшоқов, Ҳосилдорлик ошяпти.

2 Шоли экиладиган; шоли етиштириладиган. *Шоликор хўжалик. Шоликор ерлар.* ■ *Тустовуқлар кўпинча саҳарлаб шоликор ерларга учиб тушади.* М. Қориев, Ойдин кечалар.

ШОЛИКОРЛИК I Шоли экиш иши, касби. *Турсунбой.. шоликорлик қиларкан-да, қоп-қоп шоли орттираркан.* «Муштум».

2 Қишлоқ хўжалигининг шоли экиш, гуруч етиштириш иши билан шуғулланувчи тармоғи. *Республиканинг шимолида, Амударё бўйларида шоликорликни ривожлантириш учун катта имкониятлар бор.* Газетадан.

3 Шоли экиладиган ёки экилган кенг дала. *Шоликорлик қишлоқдан бир тош чамаси нарида бўлиб, Бердибой унда ётиб ишлайди.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Чарақлаб офтоб чиқиб, шоликорлик полларини тўлдирган ёмғир сувларини ойнадек ялтиратди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ШОЛИПОЯ [ф. شالىپايه — шоли экилган майдон, шолизор] **1** Шоли экилган майдон. *Шунинг учун ҳам шоликорлар сувни лойқалатиб, шолিপоядан чиқишмай, кечиб юраверишади.* С. Аҳмад, Уфқ. *Терак тагидан шолিপоя бўйлаб йўл бор; Чирчиққа тик чиқади.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 Шоли ўсимлигининг пояси.

ШОЛИЧИЛИК I айн. шоликорлик **1.** *Шоличилик қилмоқ.*

2 айн. шоликорлик **2.** *Соғлиғимдан нолимайман. Узоқ йиллар шоличилик бригадасида бошчилик қиламан.* Газетадан.

ШОЛПАР [ф. شالپار] Юнгдан тўқилган, жунли. [Ойимтилла хола] *Кели урганда сирғалиб тушаётган шолпар рўмолини дамбадам бошига танғир экан, куча эшикка қараб қўяди.* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ШОЛЧА Жундан тўқилган палос. *Ҳимматга «Қани, ўтир!» деди ошпаз, ёзиб қўйган шолчани кўрсатиб.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. *Уша ерга бир нарча шолча ташланиб, ичкаридан бир патнисда нон, косаларда мошхўрда чиқди.* Ойдин, Ўзидан кўрсин.

ШОЛ-ШОЛ: шол-шол бўлмоқ Оғриқ аралаш ўзини оғир сезмоқ; мажолсизланмоқ. *Биров дўппослагандек бутун баданим шол-шол бўлиб кетяпти.* ■ [Зухра:] *Бир вақт кўзимни очиб қарасам, касалхонада ётибман: ҳамма ёғим шол-шол бўлиб кетган.* Т. Жалилов, Зўравон.

ШОЛҒОМ [ф. شلغم] Овқатга ишлатиладиган, илдизмеваси оқ, сариқ, қизғиш, оч бинафша рангларда бўладиган сабзавот ўсимлиги. *Шолғомга сув қўймоқ.* ■ *Бўйрадай жойга шолғом эккан одамга ҳам сувми!* Ойбек, Танланган асарлар. *Шолғом жуда*

қадим замонлардан истеъмол қилиб келинади. У тўқтутар ва шифоли масаллиқлардан бири. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

Шолғом бўлмоқ ёки шолғомдай қизармоқ Қаттиқ изза ҳиссини туймоқ, шу сабабли қизармоқ. *Ғузанинг авжи чатоқлиги кишини шолғом қилиб қўяди. И. Ўктамов, Ҳикоялар. -Кечирасиз! — деди ўз қилиғига шолғомдай қизариб кетган Мастонов. Файратий, Довдираш. Хўжайиннинг юзи қип-қизил шолғом бўлиб кетди. «Муштум».*

ШОМ [ф. شام — кечки овқат; кечки пайт, оқшом] **1** Куёш ботиб, қоронғилик туша бошлаган пайт ва шу пайтда ўқиладиган намоз. *Одамлар ташқарига чиққанда, шом қоронғиси чўккан эди. С. Кароматов, Сўнгги бархан. Анзират билан Анорхоннинг сариқ ва кўк рўмолларигина шом қоронғисиди шарпадай милтилларди. Ойбек, О.в. шабадалар.*

2 Куёш ботгандан бошлаб, мағриб уфқидаги қизил шафақ кўринмай қолгунча ўқиладиган намоз (беш вақт намознинг тўртинчиси). *Шомни ўқигандан кейин Анвар Султонали мирздодан изн олиб чиқди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Мачитдан шом азони эшитилди. Супадагилар баҳсни тўхтатиб, таҳоратга қўзғалишди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.*

3 кўчма Қоронғилик Ҳовлига шом тушиди. *Аваз деразани очиб «Жуманиёз!» деб чорлади. С. Сиёев, Аваз.*

Ой шом еди ёки шом еб чиққан ой Шомдан кейин пайдо бўладиган, чиқадиغان ой, ойнинг шу вақтда чиқиши ҳақида. *Тун яримдан ошган. Шом еб чиққан ой ўрмон устларига ўзининг сутдай оқ пардаларини тўшаган. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. Узоқда, баланд теракан орқасида шом еган ой кўринди. О. Хусанов, Кўшиқчининг тақдири. Умр шоми* Умрнинг охири, тугаш палласи. *-Ҳа, кела қол, шервачча! — деди мамнунлик билан Саксон ота кулиб — Умр шомига етсак ҳам, юракда ўтимиз бор. Ойбек, Танланган асарлар.*

ШОМОН [р. шаман < звенкча шаман — будда руҳонийси ёки тунгус-манжурча шаман (саман) — жунбушга келган, жазаваси тутган киши] Амалда барча қадимги халқларда, ҳозирда баъзи қолақ халқ ва қабила-ларда: руҳоний, табиб, сеҳргар.

ШОМОНЛИК Ёвуз ва эзгу руҳларга, уларнинг инсон ҳаётига таъсир кўрсатишига ишонишдан иборат ибтидоий эътиқод шакли.

ШОМПОЛ [нем. Stempel — сумба; кели-соп] Милтиқ стволини тозалаш, мойлаш ёки (оғзидан ўқладаниган милтиққа) заряд жойлаш учун ишлатиладиган ингичка ва узун металл таёқ.

ШОМПОЛЛИ Шомполга эга, шомполи бор; шомпол ёрдамида ўқладаниган. *Шомполли милтиқ.*

ШОМРУҚ Ёввойи ўрдакнинг бир хили.

ШОМУРТ фольк. Узун, бурама мўйлов. *Шомурти шохалаб ҳар ёққа кетган, Ичида сичқонлар болалаб ётган.. Шундай қалмоқ кўлин тўлғаб келади. «Алпомиш». Ямоқчи уйғониб туриб, эшикни очса, шомуртини шопдай қилиб, подшонинг мирғазаблари турибди. «Эртақлар».*

ШОН I [а. شَان — иш, алоқа, муносабат; қадр-қиммат, обрў, аҳамият; манфаат] **1** Эришилган ҳурмат, обрў, шараф, шавкат. *Сенга дўст бўлиб ортди.. Шон ила шуҳратимиз.* Файратий. *Яраланган Ватан томирига Куйди иссиқ юрак қонини, Шу муқаддас ер замирига Қони билан ёзди шонини. Т. Тўла.*

2 Машҳурлик ҳолати; довруқ, донг, шуҳрат. *Пахта териб ўтар узун кун, Ошиб тўлар унинг плани, Иши бўлар унинг овоза — Достон бўлар донги ва шони. Ҳ. Олимжон. Ҳаётга.. ёмон йўлни қўйиб, яхши йўлдан бориш — адабийлик йўлидир. Шу йўлдан борган кишининг номи ўчмайди, унинг шони умридан узоқ яшайди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.*

3 Фурур, фахр. *Пахта — бизнинг шонимиз. ■ Қайнаб тоисин нефть булоқлари, Нефть мамлакатимизнинг шонидир. Ё. Мирзо.*

ШОН II [ф. شان — асалари уяси катаги; елка кураги] махс. Маҳси ёки этик кўнжига уриладиган таёқ-қолип. [Унсин] *Шон қоқилган, бўйи бир қарич келар-келмас тайёр бачкана маҳсиларни силлиқ ёғоч билан кучи борича ишқалаб, сўнг қора гул суркаб, уларга пардоз беради. Ойбек, Танланган асарлар.*

Шонга тортмоқ айн. исканжага олмоқ қ. исканжа.

ШОНА I [ф. شانه — тароқсимон гулбарг] Ғўза гунчаси. *Гулпараст, деб атаманг, ишимиздан беҳабар, Шоналар санаб юрган меҳ-*

наткаш қизлар эдик. *Ф. Фулом. Бироқ озгина сув ҳам тақа-тақ тўхтаб қолди. «Сув» деб навбат кутиб ётган ғўзаларнинг барглари қорайиб, шона ташлай бошлади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

Шонага кирмоқ *Гунчаламоқ* (ғўза ҳақида). *Янги квадратлардаги ғўзалар тез ривожланиб, олди текис шонага кирди. Газетадан.*

ШОНА II [ф. *شانه* — тароқ; парранда тожи] *эск. айн. тароқ I. Шона билан зулфин тараб ўрганлар, Ойна олиб, оқ юзини кўрганлар. Фозил шоир. Қизлар тонгда булоқ томон борарди, Ювинишиб, бари сочин тарарди, Ҳар бирин бошида чиройли шона, Курар кўнгли қуши шунда кошона. М. Алавия.*

ШОНАБАРГ [ф. *شانه برگ* — тароқсимон гулбарг] *Шона атрофидан чиқиб, гул очилгунча уни ўраб турадиган тароқ тишли майда барг; ёнбарг. Ғўза гулида учта шонабарг бўлади.*

ШОНАЛАМОҚ I *Шона чиқармоқ, шона пайдо қилмоқ* (ғўза ўсимлиги ҳақида). *Ғўзалар ёппасига шоналади. ■ Ғўзалар энди шоналаб, кўсак боғлаб келаётган бир маҳалда. шаҳар заводларига пахта ташилиши Фуломжонни ажаблантирмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ШОНАЛАМОҚ II *Сочини тарамоқ. Гулчехра. сочини ювиб, шоналаб турган чоғида, ўғил ўрнига кўриб юрган ғози олдига келиб, йиқилиб ўлган эди. «Эрали ва Шерали».*

ШОНЛИ *Шон-шарафга эга; донг таратган; шухратли. Бугун шонли бинокорларимизнинг анъанавий байрами. Газетадан. Ўзбек халқининг шонли фарзанди Жўраҳон Усмонов мардлик, жасорат ва қаҳрамонлик кўрсатди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.*

ШОП [ф. *شاف*] *эск. Учи орқага қайрилган тигли қилич. [Мингбоши] Шопу камарини белида кўриб, бирам қувонди, бирам қувондики, шопини авайлаб кўзларига келтирди-да, тўтиё қилиб кўзларига суртди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

Шоп мўйлов 1) катта, узун мўйлов. *У Омонтойнинг қадди-қоматига, шоп мўйловига қараб, кўзлари яшнаб кетди. С. Аҳмад, Чўл шамоллари; 2) узун мўйловли, мўйлови узун киши. Ҳайдарга бир шоп мўйлов одам Қўлин бигиз қилиб ўқталди. Ю. Шомансур. Қўлини шоп қилмоқ* *Қўлини олдинга чўзиб ўқтал-*

моқ. -Ҳой, сен, — қўлини шоп қилиб, Майнага ўшқирди. — Менинг бошимга асилзода эрни ўлдириб келдингми? А? Ш. Тошматов, Эрк қуши. Жувон тарсаки тортиб юбормоқчидай қўлини шоп қилиб: «Йўқол!» деди. Н. Қиличев, Ёронгул.

ШОПИРИНМОҚ: *юраги шопиринмоқ* *Ҳаяжонланмоқ, ҳовлиқмоқ, ҳаприқмоқ. Анвар Султонани мирзога бояги ваъдани бериб, бу хабар билан юраги шопиринган ҳолда уйга келди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Уч кишидан уч хил гап эшитган Нафисахоннинг юраги шопириниб, тинчимай, эртасига самолёт билан Тошкентга келди. Мирмуҳсин, Умид.*

ШОПИРМОҚ I *Идишдаги суюқ овқат ёки ичимликни чўмич билан олиб, яна қайта куймоқ* (шу ҳаракатни такрорламоқ). *Айронни шопирмоқ. ■ Муқимий.. Тўра Соҳибхондан кечаги мақомни ёлғиз ўқиб беришни илтимос қилди, шўрвани шопириб туришни ўз гарданига олди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий. -Икки овул орасига ўт ёқиб исинолмайсан, тоға, — деди Эримбет хотиржамлик билан қимиз шопириб. А. Мухтор, Қорақалпоқ қисқаси.*

2 *Янчилган ғаллани тепадан тўкиб, шамолга тутиб, қипиқ ёки чўп-хаслардан тозаламоқ; совурмоқ, шунингдек, пахта, шулха, сомон каби нарсаларни курак, паншаха билан иргитиб шамоллатмоқ. Бўғдойни шопирмоқ. Шолини шопирмоқ. ■ Кўз илғамас дала оппоқ пахтазор, Ишлаб ҳоригандай сирғилар офтоб. Пахта булутини шопириб бир чол, Қуритади уни, олтинни, шу тоб. Зулфия.*

3 *Учирмоқ, тўзитмоқ. Дашнобод боғида барглар сарғайиб бўлган, куз шамоллари уларни шопириб кетган. С. Аҳмад, Ўйлар. Атрофи бир зум жимигандай бўлади-ю, дам ўтмай аччиқ изғирин шовуллаб, димиқ айвонга ёпирилади-да, ўчоқ олдидеги хас-хашакни ҳовли саҳнига шопириб уйнайди. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.*

ШОП-ШАЛОП *эск. Амалдорлар тақиб юрадиган қилич, ханжар, тўппонча каби қуроллар, қурол-аслаҳа. Нонуштадан кейин биров эшикни қаттиқ тақиллатди. Комил юзуриб чиқиб, остонада шоп-шалоп осган сержаҳл бир миршабни кўриб, қўрққанидан салом беришни ҳам унутиб қўйди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Шу чоқ икки ясовул отда гу-*

сур-гусур қилиб, шоп-шалопларини шарақлатиб, устахона олдига келиб тўхтади. Ж. Шарипов, Хоразм.

ШОССЕ [фр. shaussee < лот. calciata- (via) — оҳактош қопланган йўл] Тош терилган ёки асфальт, бетон ва ш.к. ётқизилган кенг йўл. *Автоматчилар танкларга ўтириб олишиб.. катта шоссе йўлга чиқиб олишган.* Газетадан.

ШОСУПА [ф. + а. شاه‌صفا — катта супа] Ҳовли ёки боғ ўртасида бўладиган катта супа. *Шосупада, ҳовуз бўйида Ёнбошладик охири ҳориб, Офтоб кириб кетди уйига, Юлдуз чиқди осмонни ёриб.* Ҳ. Шарипов. *Шосупа устига сувлар сепилган, Атрофига яхши гуллар экилган.* «Рустам».

ШОТЕРАК Пирамидасимон тик ўсадиган йирик терак.

ШОТИ 1 Араванинг ўқи ва филдиранидан ташқари юқори қисми. *Шотида ўтирган тўранинг аравакаши отга қамчи ҳам урмайди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Араванинг от қўшиладиган икки ён ёғочи. «Оқтой» анчадан буён яйдов юргани учун, арава шотиси остига асти рўпара келмай, ўйноқилиб кетаверди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

3 шв. Нарвон. *Пўлатжон унинг ишини кузатиб турди-да, кейин темир шоти билан юқорига кўтарилди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

ШОТИКАПА: шотикапа атлас Хонатласнинг бир тури. -*Чакка сочлари оптоқ оқарган.. шотикапа атлас кўйлак кийган озгингина Сўнагул кўз олдига келди, — деди Аҳмаджон.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

ШОТИР [а. شاطر — эпчил, моҳир; айёр; ўткир зеҳнли, ақлли] тар. **1** Подшо, хон каби олий амалдорлар отини етаклаб, тутиб юрувчи навкар; жиловдор. *Шоҳларнинг олдида бўлар шотири, Ёвча бўлар йигитларнинг ботири.* «Равшан».

2 кест. Бировнинг хизматини югуриб-елиб қиладиган хизматкор; югурдак. Султон Суллоҳовнинг шотирлари типирчилашиб қолишди: *бухгалтер Шотурсун Шомирзаев бир болани магазинга югуртирди.* Т. Алимов, Хиргойи. -*Комиссия!* — деб хитоб қилибди Ғаниев. *Шундан кейин шотирларнинг оёғи ерга тесмай, у ёқ-бу ёқни йиғиштиришга тушишибди.* Газетадан.

3 шв. Хон ёки шоҳни ўтқазиб, кўтариб юриладиган махсус ўриндиқ; тахтиравон, маофа. *Ичкаридан хон кўринди, уни тўрт навкар шотирда олиб келарди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ШОТЛАНД 1 Шотландиянинг асосий аҳолисини ташкил қилувчи халқнинг номи. *Шотланд халқи. Шотланд миллати.*

2 Шу халқ, миллатга мансуб. *Шотланд аёли. Шотланд тили.*

ШОТЛАНДКА [р. «шотландская ткань» (шотланд газламаси) бирикмасининг қисқарган шакли] Пахта ипидан ёки жун, ипак аралаштириб тўқилган рангдор катак-катак газмол.

ШОТЛАНДЛАР Шотландиянинг асосий аҳолисини ташкил қилувчи халқ, шотланд халқи.

ШОТУТ [ф. + а. شاتوت — йирик қизил тут] **1** Тут дарахтининг тутгуллилар оиласига мансуб тури. *Шотут тепаида майкачан бўлиб ўтириб олган Авзамжон шотут еб турарди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Шу дарахтнинг тўқ қизил нордон сершира шифобахш меваси.

ШОУ [ингл. show — кўрсатиш, томоша; кўрсатмоқ, намойиш қилмоқ] Оммавий томошабинлар ва тингловчиларга мўлжалланган дабдабали, телевизион ёки концерт эстрада томошаси.

ШОУ-БИЗНЕС [ингл. show — business] Шоу ташкил этиш ва ўтқазиб олиш билан боғлиқ ишбилармонлик фаолияти; шоу ташкил этиш йўли билан даромад топиш.

ШОФЁР [фр. chauffeur — дастлаб: ўтёқар, гўлаҳ; кейин: ҳайдовчи < chauffeur — ўтёқмоқ, иситмоқ] Автомобиль ҳайдовчи шахс. [Мирғиёс:] *Кабинаси бўш бўлса ҳам, шофёрнинг ёнига ўтирмадим.* Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

ШОХ 1 [ф. شاخ — бутоқ, шох, шохча] **1** Ўсимлик, дарахт ёки бута танасидан ёнверига ўсиб чиққан ўсимта. *Дарахтнинг шохини кесмоқ. ■ Келди ёз чоғи, Мевалар пишди. Олмалар шохи Эгилиб тушди.* И. Муслим. Ҳа, Қодировга ишларинг тушмабди, сизлар дарахтнинг шохиди бўлсаларинг, мен баргида юраман. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Шох отмоқ Шох чиқармоқ, шохламоқ. *Капитан бекатга келиб, наъматак олдида тўхтади. У катта сададек шох отган.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

2 Синиб тушган, кесилган новда, бутоқ ёки шох-шабба. *Шохларни ёқмоқ.* ■ *Рахналарига янтоқ ва шох босилган паст деворли ҳовлиларнинг бузилган уйлари ташқаридан кўрилиб турар эди.* С. Айний, Қуллар.

ШОХ II [ф. شخ — мугуз, шох] Баъзи ҳайвонларнинг бошидан ўсиб чиқадиган суяксимон қаттиқ ўсимта; мугуз. [Хўкиз] *Найзадек ўткир шохларини унга тўғрилаб.. хурж қилиб кела бошлади.* К. Яшин, Ҳамза.

Унинг шохи борми? Унинг бошқалардан нима ортиқлиги бор? **Шох ташламоқ** с.т. 1) оқсоқланиб юрмоқ, оқсоқламоқ, чўлоқланмоқ; 2) бир томонга оғмоқ, қийшаймоқ. *Варрак шох ташлади.* ■ *Тожихон бирдан шох ташлаб, қаҳқаҳа урди.* Мирмуҳсин, Югурдак; 3) у ён-бу ёнга эгилиб, ўйинга тушмоқ, ўйнамоқ. *Ўйинчилар ноз ва эҳтирос билан мақомга шох ташлаб, кўзларини сузиб ўйнардилар.* Ойбек, Навоий; 4) бирор томонга ён босмоқ, беқарорлик қилмоқ. *Убайдуллахўжа ағлам.. кимдан кўпроқ пора олиш ниятида дам у, дам бу томонга шох ташлаб, уларни [бойларни] икки ой овора қилди.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Шохи синмоқ** (ёки қайрилмоқ) Бирор ҳолат, даража имкониятидан маҳрум бўлмоқ. [Муаттар:] *Бир ялангоёқ Пулатнинг шохини қайиролмаган йигит осмондаги юлдузга қўл чўзса қизиқ бўлар экан.* Н. Сафаров, Шарқ тонги. *Қўявер.. биздан олдин ўзининг акасидан шохи синадиган бўлиб турибди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. **Шохинг чиқадими?** Бирор еринг ортиб қоладими, нима фойда кўрасан? *Билдики, хотини билан ади-бади айтиша бергани билан шохи чиқмайди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

ШОХАЛАК айн. **шоҳилак.**

ШОХАРИҚ Бир неча пайкалга сув берадиган асосий дала ариғи. *Ҳозирча марза текислаб, шохариқ чопяпмиз, — деди Комилжон Муродовага.* И. Раҳим, Ихлос.

ШОХИЛАК Шўрадошлар оиласига мансуб, шўр ва тақирликда ўсадиган, барги майда ва ширали бута ўсимлиги.

ШОХЛАМОҚ I Шох, бутоқ чиқармоқ, шох отмоқ (ўсимлик ҳақида). *Зокир ота ғўза шохласа, кўсак кўпаяди, деган фикрга қўшилди, лекин ҳосил ортади, деган фикрни рад қилди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Тўрт йигит бирдан тўрт тарафга шохлаб кетган, қучоққа сиғмайдиган ёнғоқларга чиқиб, узун*

хода билан қарс-қарс қоқа берди. Ойдин, Ямоқчи кўчди.

ШОХЛАМОҚ II Шохи билан сузмоқ. *Шу топда у рақибини шохлайман деб бошини тошга урган кўчқорга ўхшайди.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

ШОХЛИ I Поясидан шох ўсиб чиққан; сершоҳ. *Шохли дарахт. Шохли ғўза.*

ШОХЛИ II Бошида шохи бор. *Шохли кўйлар. Шохли кийик. Шохли қорамол.*

ШОХОБЧА [ф. شخابه — ирмоқ, кичик сув йўли; тор денгиз қўлтиғи] I Катта сув йўлидан тарқалган кичик сув йўллари: канал, ариқ ва ариқчалар. *Канал шохобчаси. Ариқдан шохобчалар чиқармоқ.* ■ *Хоразм ирригаторлари бу дарёнинг [Амударёнинг] қуйи оқимида янги-янги шохобчалар бунёд этаётирлар.* З. Сатиев, Туямўйин канали.

2 *кўчма* Бир турдаги ташкилот, корхона ва ш.к. мажмуи. *Темир йўл шохобчалари. Савдо шохобчалари (яна қ. тармоқ).*

ШОХСИЗ I Шохи, бутоғи ёки новдаси бўлмаган, шох-шаббаси кесилган. *Шохсиз дарахт.*

ШОХСИЗ II Бошида шохи йўқ, тўқол. *Шохсиз эчки. Шохсиз сигир.*

ШОХ-ШАББА 1 Дарахт ёки бутанинг шохлари ҳамда шохлардан иборат қисми. *Шох-шаббаларни кесмоқ.* ■ *Ел кетма-кет бўқирар, бунга чидай олмаган шох-шаббалар қарс-қарс синар, кекса ёғочлар ғийқ-ғийқ этиб, ёлвориш овози чиқарар эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Шундай шохлардан иборат ўтин; қуруқ шохчалар. [Низомжон] *Ўзи ғишт қуйиб, ўзи девор кўтарди. Тепасига тўсиқ териб, шох-шабба бостириб, лўмбоз қўйишга тайёрлади.* С. Аҳмад, Уфқ.

ШОША-ПИША рви. Шошилинич равишда, шошган ҳолда. *Шоша-пиша кийинмоқ.* ■ *Турсуной.. шоша-пиша кеч қолганлик сирини тушунтира бошлади.* Н. Фотиҳ, Турсуной. *Раҳим эса олазарак бўлиб, шоша-пиша китобларини халтасига тиқди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ШОШИБ-ПИШИБ айн. **шоша-пиша.** *Шошиб-пишиб гапирмоқ.* ■ [Алишер] *Шошиб-пишиб мешкобнинг оғзини очиб, тўйиб-тўйиб сувдан ичди, ичди-ю, бирдан кўзи равшанлашиб кетди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

ШОШИЛИНЧ 1 сфт. Тезда бажарилиши лозим бўлган; ошиғич. *Шошилинч буюртма. Шошилинч мажлис. Шошилинч иш. Шошилинч телеграмма. Шошилинч тиббий ёрдам. Иши жуда ҳам шошилинч эмас.* ■ Мен шошилинч бир иш билан Бухорога кетяпман.. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 рвш. Шошган ҳолда, шоша-пиша, шошиб-пишиб. *Гайратчан Халил ака ҳамма ишни ҳам шошилинч қиларди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. «Наҳотки Аваз бўлса?» деб гумонсиради ва калишини оёғига шошилинч илиб, ташқарига отилди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

3 от Шошиб турилган пайт. *Шошилинчда китобимни унутибман.*

ШОШИЛИШ Шошилган, тиғиз ҳолат; шошилинч ҳаракат. *Шошилишнинг ҳождати йўқ. Шошилишда калиши адаш бўлибди.* ■ Бу растада минг хил кийимли оломон йўқ, шошилиш йўқ, қўлни сиқиб, «бор, барака топ»лар ҳам йўқ. Ойбек, Танланган асарлар.

ШОШИЛМОҚ айн. шошмоқ. *Мунча шошиласан?* ■ Адолат шошилиб, уни [журнали] варақлай бошлади. С. Зуннунова, Гулхан. *Тол шохдаги болалардан бири шошилиб туша бошлади. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Бедармон бўлишига қарамай, бика укаси билан амакисини кўришга шошиларди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

ШОШМА(НГ) 1 Шошмоқ фл. буйр. м. шакли. -*Шошманглар, овқат қилиб юбораман, — дея мулозамат кўрсатди кулол.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Шошманг, ойи! Олдин мен институтни битирай.. кейин кўз тагига олиб юрган қиз бор.* «Муштум».

2 унд. с. Бирор иш, хатти-ҳаракатдан тўхтатиш, диққат-эътиборни тортишни билдиради. -*Майли, мен борай, — деб пақиримни кўтарган эдим, Гулнора «шошманг» деди-ю, чонқиллаб уйларига кириб кетди. С. Сиёев, Ёруғлик. Вой-бў, иситманг бор-ку! Шошма.. ҳозир тузатамиз!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ШОШМА-ШОШАР Ишни тез бажаришга интиладиган, шошиб иш қиладиган; шошқалок. *Шошма-шошар бола.*

ШОШМА-ШОШАРЛИК Шошиб иш қилиш, ишни бажаришда шошиш. *Тўғри айтасиз. Менинг шошма-шошарлигим қурсин.. «Муштум». Фурсат қўлдан бой берилгани учун шошма-шошарлик бошланади ва*

бунинг натижасида ишлар сифатсиз бажарилади. Газетадан.

ШОШМОҚ 1 Эришиш, етиш ва ш.к. га сабрсиз интилмоқ; ошиқмоқ. *Аваз Ёшулли билан очилиб гаплашолмади, раиснинг нега шошаётганига ҳам тушунмади. С. Сиёев, Аваз. Ёмғир аралаш қор ёғиб турган бўлса ҳам, у негадир шошмас эди. С. Зуннунова, Янги директор. -Раҳмат, шошиб турибмиз, — деди Меливой. Ф. Мусажонов, Нозик ма-сала.*

2 Тез, зудлик билан бажармоқ; тез, илдамлик билан ҳаракат қилмоқ. *Одамларнинг шошиб юришига қараганда, қорми, ёмғирми ёғса керак. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Шошиб хатни ёнидан чиқазиб, қўлига берди. С. Аҳмад, Уфқ. Заргаров ҳали қаёққа боришини билмаса ҳам, шошиб, этикларини кийди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.*

3 Тўсатдан юз берган иш, ҳодиса туфайли ҳовликмоқ, ҳаяжонланмоқ, эсанкирамоқ. *Тўсатдан меҳмонлар келиб, шошиб қолдим. Шошганда лаббай топилмас. Мақол. ■ Қўдрат эса болаларнинг гапини тинглашини ҳам, атрофдаги бой манзараларни кўриб олишини ҳам билмай, шошиб қолган эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

Ақли шошмоқ 1) ҳайрон қолмоқ, ажабланмоқ. *Кўргазмага келганларнинг у ердаги экспонатлардан ақли шошади;* 2) гангиб қолмоқ, нима қилишини билмай қолмоқ. *Ана шу ерга келганда кўпларнинг боши гангиб, ақли шошиб қолди. Ҳ. Фулом, Мангъл. Шошма ҳали ёки шошмай тур* Қараб тур ҳали, мендан кўрасан (дўқ, пўписа). *Шошма ҳали, пешонангдан отиб, ерга чўзилтирмасам, одам боласи эмасман. Ойбек, Танланган асарлар. Сен ўзбошимчани акамга ай-тиб, адабингни бердириб қўймасамми, сен этаксиз, шошмай тур.. К. Яшин, Ҳамза.*

ШОШҚАЛОҚ айн. шошма-шошар. Э. *мунча шошқалоқсан. Ҳали Назарбой ҳам шолғом, турп сепгани йўқ. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Уст-боши лой, юз-кўзи қурум, жулдур, шошқалоқ одамлар бир-бирини танимас, гап қотгани вақти йўқ эди. А. Мухтор, Чинор.*

ШОШҚАЛОҚЛАМОҚ кам қўлл. Шошиб ҳаракат қилмоқ, шошиб қолмоқ, шошмоқ.

ШОШҚАЛОҚЛИК Шошма-шошарлик қилиш, шошиш. *Ўқитувчи тажанглик, қў-*

поллик, шошқалоқлик, бесабрлик каби номатлуб сифатлардан бутунлай мусаффо бўлиши шарт. Р. Усмонов, Одобнома. Ҳали ўринларини йиғиштириб улгурмаган жангчиларнинг ҳаракатида шошқалоқлик кўринди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ШОШҚИН 1 Шошиб, тез ҳаракат қиладиган; бирор томонга ошиқаётган; шошаётган. *Шўх қизлардай қанча шошқин бўлсанг-да, Кирибдурсан меҳнат аҳлин қўлига.* Файратий. *Тез оқар шошқин дарёнинг.. соҳил бўйларидаги дарахтларнинг сарв қомати аста-секин кўрина бошлади, тонг эндигина ёришаётган эди.* А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир.

2 айн. шошилич 1. Эшикдаги шарпани уйдагилар сизди шекилли, девор орқасидан шошқин ҳаракатлар, оёқ товушлари, гапсўзлар эшитилди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ШОШҚИНЛИК Шошқин ҳаракат; шошиш. Унинг одимларида шошқинлик йўқ эди. М. Исмоилов, Фарғона т. о.

ШОШҚОҚ с.т. кам қўлл. Шошма-шошар, шошқалоқ.

ШОЯД(КИ) [ф. شاید — эҳтимол, балки; зора, кошки] мод. с. Хоҳиш-истак билдиради; қани энди, зора, кошки. *Шояд, у келиб қолса!* ■ *Шояд, ўйлаганларининг чапнаси чиқса; шояд, севгилиси нажот йўлини топиб келган бўлса?* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Сиз шитоблик билан Фуломжонга хабар қилинг, шояд, тадбирини топса..* М. Исмоилов, Фарғона т. о.

ШОҚУЛ [а. شاقول — ипга боғлаб осилтирилган кўрғошин соққа < ҳинд. साहल (сахул) — айни маънода] Бинокорликда: девор, устун ва ш.к. нинг тик (вертикал) ҳолатини аниқлаш учун ишлатиладиган, бир учига тош боғланган ипдан иборат асбоб; шовун. *Солланганда шоқулнинг ипи, Уюмуом ғиштар ётганда, Мен кўраман барчасини ҳув — «Ўн иккилар» аҳди-шахтини!* М. Али.

ШОҲ [ф. شاه — подшоҳ] **1 айн. подшо(ҳ).** Эрон шоҳи (тар.). *Шоҳнинг қизи.* ■ *Шоҳ боласига — юрт ва сипоҳ, дарвеш боласига масжиду хонақоҳ керак.* Ойбек, Навоий. *Ўйлама, ўлгунча ҳар ким бу разолатда кетар, Шоҳлар бир кун гадо, бир кун гадо шахзоддур.* Ҳамза.

2 Шахмат ўйинида: энг асосий фигура. *Бир вақтнинг ўзида рақиб шоҳига ва дон-*

ларидан бирига ҳужум қилиш икки ёқлама зарбанинг энг кўп учрайдиган хилидир. М. Муҳиддинов, Шахмат.

3 Шахмат ўйинида: бирор дон билан бевосита рақибнинг шоҳига қилинадиган ҳужум; кишт. *Шоҳ бериб мот қилмоқ.* ■ *Мирза Муҳиддин қалтис бир шоҳ бериб, Мухторхон ўйланиб қолди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

4 с.т. Қарта ўйинида: тождор чол расми тасвирланган, куч жиҳатидан туздан кейин турадиган қарта.

5 кўча Нарса ёки кимсаларнинг энг яхшиси, сараси. *Қушлар шоҳи — бургут.* ■ *Неча юзлаб таомлар орасида палов миллий пазандалиқнинг шоҳ таоми ҳисобланади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. *Шоҳ қиз, шакар қиз, қизларнинг гули, Қошларингни кўрсатгил, мен унинг қули.* С. Айний, Дохунда. *Бир юлдуздир етти кўкда — фалакда, Коинотнинг машъалига ўхшатдим. У, дунёга тақдим қилди шоҳ асар, Мен ҳам унга шу дostonни яратдим.* М. Шайхзода.

6 Баъзи сўз бирикмалари таркибида «бош», «асосий», «қатта» деган маъноларни билдиради (бундай сўз бирикмаларининг баъзилари кўшма сўзга айланган ва айланмоқда). *Шоҳ кўча. Шоҳ бекат.* ■ *Сирдарё тўсилиб, шоҳ тўғон қурилди.* Газетадан.

ШОҲАНШОҲ [ф. شاهانشاه — улуғ шоҳ; шоҳларнинг шоҳи] Эрон шоҳининг унвони ва шу унвонга эга бўлган шахс. *Ул улуғ шавкатли шоҳанишоҳ кечаси муҳим давлат иши билан машғул бўлиб, энди ухламоққа майл бўлдилар.* М. Жўрабоев, М. Б. мартабаси.

ШОҲБАЙТ [ф. + а. شاه بيت — ғазал ёки қасиданинг муаллиф кўрсатилган байти] Чуқур мазмунли, юқори санъатли, диққатни жалб қилувчи байт (шеър). *Авазнинг қулоғига унинг гапи кирмас, у тарсаки егандек, шайх Саъдийнинг шоҳбайтига тикилиб ўтирарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ШОҲИ [ф. شاهي — шоҳларга мансуб] айн. **шойи.** *Сен ухлайсан, аммо Марғилон Сенга атаб тўқийди шоҳи.* Ё. Мирзо. *Анвар Мурод.. шоҳи пардаларни кутарди.* Ойбек, Нур қидриб. *Уялди-ю, ҳеч гап айтмайин, Ўйга қараб секин кўзгалди, Сув бўйида, ойдинда майин Битта шоҳи рўмолча қолди.* Ҳ. Олимжон.

ШОҲИД [а. شاهد — гувоҳ; кузатувчи] Бирор иш, воқеа, хатти-ҳаракатда бевосита иштирок этган, қатнашган ёки уни кўрган шахс; гувоҳ. *Йўқ.. исбот учун виждоним-*

дан бошқа шоҳидим йўқ! [деди Отабек]. А. Қодирий, Ўтган кунлар. - *Менда ҳеч қандай гувоҳ йўқ! Шоҳидим бор!* - Фуломжон томоғи қирлиб, ранги ўчиб, бўзариб гапирди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Кушитгирий шошиб-нишиб, ўзи шоҳид бўлган воқеалардан гапириб берди.* М. Осим, Сеҳрли сўз.

ШОҲИДЛИК айн. **гувоҳлик**.

Шоҳидлик бермоқ Кўрган-билган воқеа-ҳодисалар ҳақида хабар, маълумот бермоқ, гувоҳлик бермоқ. *Тарихчи Хондамир шоҳидлик берганидек.. Амир (яъни Навоий) болалик давридан ҳаётининг охиригача фойзли ва баракали вақтининг кўп қисмини илм ва камол таҳсилга сарф қилди.* «Фан ва турмуш».

ШОҲИЧИ айн. **шойифуруш**. *Зиё шоҳичи, эрталабчи чойни ичиб борарман, деган эди, биз унинг билан ҳам тўй кенгашларини қиламиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШОҲЛИК I Шоҳнинг мансаби, мавқеи. *Ҳаддан ошиб кетди кўрган меҳнатим, Қўлдан кетди бари шоҳлик, давлатим.* «Рус-тамхон».

2 Шоҳнинг қўл остидаги давлат, мамлакат, эл-юрт.

ШОҲНИШИН [ф. شاهنشين — фахрий жой, ўрин; болохона] эск. Подшо, хон каби олий ҳукмдор ўтирадиган, унинг тахти қўйилган хона. *Бу дарвозадан хоннинг ўзи юрмас, чунки унинг ҳарамга кирадиган йўли ўз маҳкамаси ва шоҳнишин орқали эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ШОҲНОМА [ф. شاهنامه — шоҳ ҳақидаги асар] **I** (Ш — катта) Форс шоири Фирдавсийнинг қадимги шоҳлар тарихига бағишланган йирик достонининг номи.

2 Умуман, кўпинча, йирик бадийий, шеърий асар. *Ҳаётимиз ҳали минг шоҳномалар бўлади.* Ф. Фулом.

ШОҲОНА [ф. شاهانه — подшоҳларча, подшоҳга оид; виқорли; ҳашаматли] **I** Подшоҳларга хос, шоҳларда бўладиган; олий даражадаги, жуда яхши. *Шоҳона кийим. Шоҳона жиҳоз. Шоҳона кийинмоқ. Шоҳона яшамоқ.* ■ *Бутун мажлисни [Ҳусайн Бойқаро] ўзининг шоҳона зиёфатига таклиф этди.* Ойбек, Навоий. *Шу орада тиктирди ўзига либос, Бир либоски, шоҳона, шоҳ қизига хос!* Шухрат. *Ўзига ўзи зеҳн солиб, шоҳона қадам билан залга қараб юрди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўча.

2 *кўчма* Дабдабали, ҳашаматли. *Пулигиз сандиққа сиғмаётган бўлса, каминага беринг, мен ўзим шоҳона уй-жой қурдириб берман.* О. Ёқубов, Диёнат. *Мана шу янги иморатда дабдаба билан шоҳона тўй бермоқчи бўлиб, чор томонга чопар чоптирди.* «Муштум».

3 *кўчма* Энг йирик ва энг яхши, оламшумул. *Космосга биринчи одамнинг.. парвоз қилиши кишилар ижодий меҳнатининг шоҳона самараси бўлди.* Газетадан. *Унинг [Пушкиннинг] шоҳона асарлари яна кўплаб янги санъат дурдоналарини яратишга асос бўлди.* Газетадан.

ШОҲРОҲ [ф. شاهراه — катта, бош йўл] кт. Катта йўл, бош йўл.

ШОҲСУПА айн. **шосупа**. *Шоҳсупага оқшом нафасин Сув бўйидан урарди райҳон.* Шукрулло. *Булар [меҳмонлар] кириши билан ойдинда шоҳсупадан барваста бир одам қўзғалиб: -Хуш келибсизлар, — деди.* А. Мухтор, Чинор.

ШОҲТУТ айн. **шотут**. *Шоҳтут қиёмин бир тотиб кўрсанг, Ажиб мўъжиза экан-ку, дерсан.* Шухрат.

ШПАКЛЁВКА, **шпатлёвка** [р. < нем. Spatel < итал. spatola — рассом ва аптекачининг куракчаси < лот. spatha — курак, қилич] Бўяш олдидан тешик-ёриқларни, ботиқларни беркитиш учун ишлатиладиган хамирсимон махсус қоришма. *Шпаклёвка сурмоқ.*

Шпаклёвка қилмоқ Тешик-ёриқларни шундай қоришма (шпаклёвка) суриб беркитмоқ, текисламоқ.

ШПАЛ [р. шпала < нем. Spale — зина поғонаси; узун, ясси хода ёки голл. spalk — тирговуч, тиргак] Темир йўл кўтармасига кўндаланг ётқизиладиган ва рельслар учун таянч вазифасини ўтайдиган, ёғоч, темир ёки темир-бетондан тайёрланган чорқирра түсин. *Гудрон суркалган дарахт ёнмайди, у сингдирилган темир йўл шпаллари эса чиримайди.* Газетадан.

ШПАНКА [р. < пол. hiszpan — испан, испаниялик] Раънодошлар оиласининг олча туркумига мансуб, меваси йирик, тўқ қизил оддий олча нави.

ШПАРГАЛКА [р. < пол. szpargalka — эски, ёзиб ташланган қоғоз < лот. sparganum — йўргак] Имтиҳон вақтида ўқувчи, ўқи-тувчига билдирмай, яширинча фойдала-

надиган, жавоблар ёзилган қоғоз. *Розия имтиҳон пайтларида бўлган қизиқ-қизиқ воқеаларни, шпаргалка ишлатиб қўлга тушиб қолаёзганини кула-кула гапириб берди.* О. Ёқубов, Тилла узук.

ШПАТ [пол. szpat < нем. Spat] мин. Ишқорий ва ишқорий-ер металллар тузларининг изоморф аралашмасидан иборат минералларнинг умумий номи. *Ернинг устки қатлами — литосфера ҳар хил бирикмалардан иборат бўлиб, тоғ шпати, кварц каби минераллардан ташкил топган.* М. Баҳодиров, Тупроқшуносликдан амалий машғулотлар.

ШПАТЕЛЬ [нем. Spatel — рассом ва аптекачининг куракчаси < лат. spatula — курак, қилич] **1** махс. Замазка ёки шпаклёвка суртиб текислаш учун ишлатиладиган, ясси куракча шаклидаги асбоб.

2 тиб. Танглайни кўриш учун ишлатиладиган, ясси куракча ёки ясси таёқча шаклидаги металл асбоб. *Оғиз бўшлиғини қараш учун оғизни катта очиб, тилни ҳар томонга ўгириб, қошиқ банди ёки шпатель билан тилни босиб қаралади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ШПИЛЬКА [пол. szpilka < нем. Spill — бино томининг нинасимон учи; вертикал чиғир] **1** Сочга тўғнаб қўйиладиган айрисимон буюм. *Суюк шпилька.*

2 с.т. Хотин-қизлар туфлисининг бигизсимон пошнаси ва шундай пошнали туфли.

ШПИНДЕЛЛИ Шпиндели бор, шпинделларга эга. *Горизонтал шпинделли пахта териш машинаси.*

ШПИНДЕЛЬ [нем. Spindel — урчуқ, дук, йиг] *тех.* **1** Металл кесиш станогининг айланувчи вали; унга асбоб (фреза, парма, жилвиртош ва б.) ёки ишлов бериладиган буюм маҳкамланади.

2 Пахта териш машинасининг конус ёки цилиндр шаклидаги иш органи. ■ *Механик усул билан пахта терилганда, вертикал ёки горизонтал шпинделлардан фойдаланилади.* Қ. Зокиров, Мўл-кўлчилик учун.

3 Ип йигирувчи машинанинг дуги; йиг.

ШПИОН [нем. Spion < spahen — кузатмоқ, таъқиб қилмоқ; айғоқчилик қилмоқ] **1** Давлатга оид ва ҳарбий сирларни махфий равишда билиб, ўғирлаб олиб, бошқа мам-

лакатга, душман томонга етказувчи шахс; жосус.

2 с.т. Шпионга хос иш тутувчи, хатти-ҳаракат қилувчи. *Кўряписизми, шпион ўлгурни? Шунга эҳтиёт бўлинг. Шум кампирнинг агенти у.* С. Аҳмад, Келинлар кўзғолони.

ШПИОНЛИК Шпионга хос иш, хатти-ҳаракат. *Шпионлик билан шуғулланмоқ.*

ШПОНКА [пол. szponka < нем. Sporn — пона; майда тараша] *тех.* Машина ва механизмларда: деталларни бириктирувчи қисм.

ШПОР, шпора [нем. Sporn — туртки, ниқташ < sprogen — оёқ билан ниқтамоқ (отни)] Отлиқ харбийларда: отни қисташ учун хизмат қиладиган, этик пошнаси орқасига бириктириб қўйиладиган ғилдиракчали темир асбоб. *Конвойлар отларнинг биқинларига шпорларни қадашди.* М. Исмоилов, Фарғона т. о. *Майна совуқ еган оёқларини ўйнатган эди, хром этигидаги шпорлар шиқиллаб кетди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ШПОРЛИ Шпор ўрнатилган, шпор тақилган. *Ҳоким қўл қовуштириб турган одамларни кўрмагандек, тўғри шосупага бордида, бахмал кўрна солиниб, парёстиқлар уйилган тўрға шпорли этиги билан чиқиб ўтирди.* М. Исмоилов, Фарғона т. о.

ШПРИЦ [нем. Spritze < spritzen — сепмоқ, пуркамоқ] Даражаларга бўлинган шиша ёки металл цилиндр ҳамда поршендан иборат асбоб (организмнинг тўқима ва бўшлиқларига киритиладиган ковак нина ёки катетер орқали дори юбориш ёки суюқлик тортиб олишда қўлланади). *Шприцнинг игнаси.* ■ *Гулноз шприцга аллақандай суюқ дори солиб кирди ва укол қилиш учун беморга яқинлашди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ШРИФТ [нем. Schrift — ёзув, ёзиш; ҳарф < schreiben — ёзмоқ] Ҳарф териш машиналарида матнлар териш учун мўлжалланган босмахона литерлари (ҳарфлари). *Йирик шрифт. Курсив шрифт. Шрифт термоқ.*

ШТАБ [нем. Stab — подшолик аломати бўлган асо, ҳасса; ҳарбий қароргоҳ] **1** Ҳарбий қисмларни бошқарувчи асосий орган. *Бош штаб. Полк штаби. Дивизия штаби.* ■ *Капитан, асирни штабга элтиш ҳақида буйруқ бериб жўнади.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Кенгаш борар ҳарбий штабда, Қайнамоқда иш булоқ-булоқ.* Ҳ. Пўлат. *Биз энди дарҳол бош штаб ҳузуридаги ҳарбий кенгаш қарорларини*

амалга оширишимиз лозим. К. Яшин, Генерал Раҳимов.

2 кўча Умуман, раҳбарлик органи. *Аеросаноат бирлашмаси штабига келганларнинг ҳасратларидан тутун чиқаётгандек эди. «Муштум». Йигитали ҳам факультет штаб бошлиғи сифатида Сирдарёга жўнади.* Д. Нурий, Осмон устун.

ШТАБ-КВАРТИРА [штаб + квартира] Ҳарбий штаб ўрнашган жой, штаб қароргоҳи. *Кечқурун соат 19 да Юрьев Ильичёв-ка қишлоғидаги штаб-квартирада кенгаш чақирди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ШТАМП [нем. Stampfe < итал. stampa — муҳр] **1** Муҳрнинг одатда тўғри бурчакли тури, унда муассаса номи, манзили ва б. кўрсатилган бўлади. *Унинг ичидаги иккига букланган қоғознинг юқорисидан.. журналнинг штампни бўлиб, остига «ўртоқ Саидий» деб ёзилган эди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

2 Турли материаллар (металл, пластмасса ва б.) га босим билан ишлов бериб, муайян шаклдаги буюмлар тайёрлаш учун мўлжалланган асбоб. *Пленум.. штамп ва асбобларни алмаштириш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш.. юзасидан аниқ вазифаларни белгилади.* Газетадан. *Биз штамп усулида деталь ишлашни йўлга қўйгандик, қиринди анча камайди.* Газетадан.

3 кўча Ишлатилавериш сийқаси чиққан, тайёр намуна, бир қолипдаги гап ёки ибора; шаблон. *Адабий штамп.* ■ *У газета саҳифаларида шаблон ва штампга йўл қўймаслик зарурлигини айтади.* Газетадан. *Нутқнинг психофизиологик, информатив ва штамп шакллари оғзаки нутқ учун ҳам. ёзма нутқ учун ҳам ҳосдир.* «ЎТА».

ШТАМПЛАМОҚ **1** Штамп босмоқ. *Хатларни штампламоқ.*

2 тех. Штампловка йўли билан бирор нарса тайёрламоқ. *Деталларни штампламоқ.*

ШТАМПОВКА, штамплаш **1** Штамп воситасида буюм ёки деталь тайёрлаш; штамплаш. *Штампловка қилинган буюмлар. Штампловка станог.*

2 Штамп воситасида тайёрланган буюм. *Машинасозлик саноатида қўймалар, штампловкалар ишлаб чиқарадиган корхоналарни ихтисослаштириш.* Газетадан.

ШТАМПОВКАЧИ Штамп воситасида буюм тайёрловчи, штампловка қилувчи ишчи, мутахассис. *Қосимжон ҳозир улкан кор-*

хонанинг уста штампловкачиси ҳисобланади. Газетадан.

ШТАНГА [нем. Stange — узун таёқ(ча), хода] **1** Тахминан икки метрли металл таёқ ва унинг икки учига ўрнатилган маълум оғирликдаги дисклардан иборат, кўтариб куч синашда қўлланидиган спорт анжони. *Узоқ вақт стадион спортчилар билан гавжум бўлади. Бири штанга кўтаради, иккинчиси диск улоқтиради.* Газетадан. *Диск, штанга, турник сингари инвентарларни еб бўлмаса, ичиб бўлмаса!* «Муштум».

2 Футбол, хоккей ва ш.к. дарвозасининг тепа ва ён ёғочлари. *Тўп штангага теғди.*

3 Машина, механизмларда металл ғўладан иборат қисм, деталь.

ШТАНГАЧИ Штанга кўтариш билан шуғулланувчи спортчи. *Ер юзидаги энг кучли штангачи Алексеев бу сафар ҳам инсон имкониятлари нақадар катталигини яна бир бор намойиш қилди.* Газетадан.

ШТАНГЕНЦИРКУЛЬ [нем. Stangen-zirkel] Деталлар ва уларнинг қисмларини (эни, бўйи ва қалинлигини) ўлчайдиган асбоб.

ШТАПЕЛЬ [нем. Stapel — пахта толаси] Қисқа толали сунъий ёки синтетик иплан тўқилган газлама. *Майдонда одам қанчалик кўп бўлса ҳам, оқ йўлли штапель кўйлак кийган Гавҳарни Маҳкам жуда узоқдан ажратди.* П. Қодиров, Уч илди. *Аввали линтер пахта кўрпа-ёстиқдан бошқасига ярамасди. Ҳозиргисидан штапель тўқияпти.* Газетадан.

ШТАТ **1** [нем. Staat — давлат; бошқарув < лот. status — ҳолат, хосса; бойлик] АҚШ, Бразилия, Мексика, Венесуэла, Нигерия ва б. баъзи федератив давлатларда: федерация таркибига кирувчи ва маълум даражада ўз-ўзини идора қилиш ҳуқуқига эга бўлган давлат маъмурий-ҳудудий бирлиги. *АҚШнинг Калифорния штати. Ҳиндистоннинг Мадрас штати.*

ШТАТ **II** [нем. Staat] Корхона, муассаса, ташкилот ходимларининг доимий, барқарор шахсий таркиби, уларнинг лавозим ва маошлари кўрсатилган рўйхати. *Штатни қисқартириш. Штатдаги инженер.* ■ *-Табелчилик штати керакми? — сўради раис бригадирдан.* Газетадан. *Штатни қисқартириш орқали тежалган бир неча минг сўм кўзга кўриняпти.. «Ўзбекистон кўриқлари».*

Тортмадан папкага солиб қўйилган штат рўйхатини олдим. Газетадан.

ШТАТИВ [нем. *Stativ* < лат. *stativus* — тик турувчи] 1 Турли асбоб, кимёвий идиш ва ш.к. ни муайян вазиятда тутиб турадиган мослама. *Микроскоп штативи. Колбани штативга ўрнатиш.*

2 Фото- ва киноаппаратлар ёки астрономик, геодезик асбоблар ўрнатиладиган йиғма асбоб; учоёқ.

ШТАТСИЗ Бирор муассаса штатида бўлмаган ёки штатда ҳисобланмайдиган. *Штатсиз мухбир. Штатсиз лектор.* ■ *Штатсиз бўлимлар ўз ишини жамоатчилик асосида олиб борапти.* Газетадан.

ШТЕМПЕЛЬ [нем. *Stempel* — муҳр, тамға] Тамға босадиган асбоб, муҳр; шундай предметнинг изи. *Почта штемпели. Штемпель босмоқ.*

ШТИК [р. штык < пол. *szytych* — тегли совуқ қурол] Милтиқ стволи учига ўрнатилган қиррали найза. *Штик санчмоқ.* ■ *Унинг ўнг кифти ёнида тиккайиб турган қиррали штик Эргашнинг кўзига чақмоқдай кўринди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШТОРМ [гол. *storm* — бўрон, кучли шамол] Довул, пўртана. *Беш балли штурм. Штурм сигнали.*

ШТРАФ [нем. *Strafe* — жазо, жазолаш; пул жаримаси] қ. **жарима.** *Штраф қилмоқ (солмоқ). Штраф тўламоқ.* ■ *-Жуда шафқатсиз одамлар-да, бу инспекторлар, — деб нолиди йиғит бежавотир жойга етиб олгач, — қўлга тушсанг, штраф тўлаш билан қутулмайсан. Кира қилгансан, деб молияга ёзиб беришдан ҳам тоймайди булар.* С. Анорбоев, Оқсой.

ШТРЕЙКБРЕХЕР [нем. *Streikbrecher* — иш ташлашни издан чиқарувчи, бузувчи] Иш ташлаш вақтида ишни давом эттириб, забастовкачилар манфаатига хоинлик қиладиган шахс.

ШТРИХ [нем. *Strich* — чизиқ, линия] 1 Қоғозга туширилган ингичка чизиқ. *Оппоқ қоғозлар сатҳида штрих кетидан штрихлар, юмалоқ, конус, цилиндр шаклидаги қиёфалар стол устида сочилиб ётибди.* Газетадан.

2 кўчма Бирор предмет ёки нарсадаги алоҳида хусусият, ўзига хос нозик томон. *Актёрлар ҳам ўз ролларига ижодий ёндашганлар.. образларни комик штрихлар ёрдамида тўлдирганлар.* А. Акбаров, Ёр-ёр.

ШТУРВАЛ [гол. *stuurwiel* < *stuur* — руль + *wiel* — гилдирак] Кема, самолёт ва б. турли хил машиналарнинг ҳаракатини бошқарадиган руль. *Мастура, штурвалга ўтириб, «оқ олтин» денгизига шўнғиди.* Б. Файзиев, Ойдин кеча. У [Жерар] ярим ойдайд ялтираб турган штурвалга қўлини қўйиб, рўпарасидаги сон-саноқсиз лампа.. ва циферблатларнинг кўк, қизил, бинафша шўфаларига тикилиб ўтирибди. А. Мухтор, Қаноти синган орзу.

ШТУРВАЛЧИ Штурвални бошқарувчи шахс.

ШТУРМ [нем. *Sturm* — қаттиқ ҳужум] 1 Душман истехкомига ёки таянч нуқтасига қилинган шиддатли ҳужум. *Қалғани штурм билан эгалламоқ.* ■ *Шиддатли штурм натижасида душман мудофаа марраларидан қувиб чиқарилди.* Н. Сафаров, Жангчи шоир.

2 кўчма Бирор мақсадга эришиш учун шиддатли ҳаракат, интилиш. *Альпинистлар чўққини штурм билан эгалладилар.* ■ *Пахта фронтида қаттиқ штурм бошлаш керак.* Газетадан. *Завод ва фабрикаларимиз, қурилиш ва транспортларимизда баъзан ойнинг сўнгги декадаси штурм кунларига айланиб кетади.* Газетадан.

ШТУРМАН [гол. *stuurman* — рулни бошқарувчи < *stuur* — руль + *man* — одам, киши] 1 Кема ва самолётларни энг мувофиқ йўл танлаб, бошқариб борувчи мутахассис. *Учувчилар, штурманлар хонасида, учиб хонасида диққинафас бўлиб ўтиришадди.* Газетадан.

2 кўчма Машина ва ш.к. механизмларни бошқарувчи шахс. *«Зангори кема» штурмани Эргашхон Турғунова ўз машинасининг бункеридан 140 тоннага яқин пахта тўкиб, умумий меҳнат ғалабасига ўз ҳиссасини кўшади.* Газетадан.

ШТУРМБОЗЛИК айн. **штурмчилик.** *Айрим корхоналар ойлик режаларини ошириб адо этиптилар. Лекин бунга штурмбозлик.. эвазига эришилмоқда.* Газетадан.

ШТУРМОВИК [«штурм I» с. дан] 1 Унча катта бўлмаган баландликдан ердаги нишонларга ҳужум қилувчи жанговар самолёт; шундай самолёт учувчиси. *Командирнинг ҳавода берган буйруғи билан Йўлдошнинг штурмовиклар вазоси эскадрильянинг бошқа икки звеноси ўртасидаги позицияни эгаллади.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 тар. Фашистлар Германиясида: ҳарбийлаштирилган нацистлар ташкилотининг аъзоси.

ШТУРМЧИ Штурм қилувчи (тўғри ва кўчма маънода). *Штурмчи самолёт.* ■ *Штурмчилар ҳаммадан илгари Берлинга бостириб бордилар.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Космоснинг навбатдаги штурмчи азаматлари орасида врач ҳам борлиги биз учун беҳад қувончлидир.* Газетадан.

ШТУРМЧИЛИК Иш режасини бажаришда орқада қолиб, муддат оз қолганда, режани бажариш учун шошилич равишда ишга ташланиш; штурмбозлик. *Заводларни кварталлар бўйича бир текис иш билан таъминламасликка барҳам бериш, йилнинг охирида штурмчиликни тугатиш зарур.* Газетадан.

ШУ кўрс. о.м. 1 Сўзловчига яқин, унинг кўз ўнгидаги нарсани ёки кимсани кўрсатиш учун хизмат қилади. *Шу нарса. Менга шу китоб керак. Ташаббусни шу бригада бошлаб берди. Мана шу жойдан кесинг. Менга шу ер маъқул. Ҳикоянинг шу ерига келганда, гап бўлди. Сиз шу ерда қолинг. Канал шу ердан бошланган. Сиз шу ерикмисиз?*

Шу атрофда Унчалик узоқ бўлмаган жойда; яқин орада, яқин ўртада. *Шу атрофда қудуқ борми? Болалар шу атрофда эди.* **Шу орада (ёки ўртада)** 1) яқин муддат орасида, айна вақтда. *Шу орада раис келиб қолди. Шу орада тўй ҳам бўлиб ўтди;* 2) яқин орада, яқин жойда, унчалик узоқ бўлмаган жойда. *Сигирингни шу орада ўтлатиб юр! Кетмонни шу орада қолдирган эдим. Шу ўртада сув борми? ■ Шу ўртада бирдан.. хўжайин бориб қолдилар.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 «Пайт», «вақт», «он», «дам» каби сўзлар билан келганда, сўз бораётган нарса, воқеа, ҳодиса ва ш.к. нинг бошқаси билан айна вақтда, бир вақтда содир бўлганлигини ифодалайди. *Шу чоққача. Шу пайтгача. Шу вақтгача. Шу дамгача. Шу маҳалгача. Режани шу ой бўлмасаям, янаги ойда бажарамиз. Шу пайтда от кишнаб юборди. Шу вақтда хўроз қичқирди. Шу онда бир киши кириб келди.* ■ *Нақ шу паллада дарвозадан катта қора сигир шаталоқ отиб, орқасида бир кишини суриб кирди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шу онда ичкаридан ўз хотинининг товуши эшитилди.* А. Қаҳҳор, Майиз емаган

хотин. *Искандаровнинг шу пайтгача разм солмаганини қаранг-а.* С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

Шунда 1) ушбу ерда, бу жойда. *Билсанг: уйим шаҳарда, Келдим сенга саҳарда, Юр, хўн десанг агарда, Ё шунда қоласанму?* Э. Воҳидов; 2) у ҳолда, шундай ҳолда, шундай пайтда. *Печка қурайлик, уй шунда исийди.*

3 Ўзи бирикиб келган сўз билдирган шахс, нарса, вақт ва ш.к. ни алоҳида қайд этади, таъкидлайди. *Нима иш бўлганини шу одам билади. Шу қиш жуда совуқ келди. Пахта плани шу бу йил ҳам бажарилса, яхши бўларди. Менга китоб шу бугун керак. Шу бугундан эътиборан дарсга қатнашмайман.* ■ *Шу бу йил мевага кирган бир талай шафтоли, олча, беҳани кесиб, [чол] ўтин қилипти.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 Кесим вазифасида келиб, шахс, нарса-ҳодиса ва ш.к. нинг айнан шу гап билдирган нарса эканини қайд этади. *Хоҳласанг — шу, хоҳламасанг — катта кўча. Айтадиган гапим — шу. Ҳозирги давр талаби — шу. Унинг бўлган-тургани — шу. Унинг мақсади — шу.* ■ [Ўрмат:] *Ишининг пир ургани — шу. Кишини чақиб кўяди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Шу қадар Чунонам, шу даражада. **Шу ҳам ишми? ёки шу ҳам иш бўлдимми?** Сўзловчининг бирор иш, хатти-ҳаракат, нарса ва ш.к. га салбий муносабатини, ундан қониқмаганини билдирувчи ибора. *Шу ҳам иш бўлдим, нега кеч келдингиз? Шундан-шунга Аллақанча ердан, анча узоқдан. Шундан-шунга пиёда келдим.* ■ *..Шундан-шунга мен, сен бор, — деб келдим.* Муқимий.

ШУАРО [а. شعراء — «шоир» с. кўпл.] эск. кт. Шоирлар. *Мен бир ожиз фуқаронгизман.. аҳли шуаро ила фузало қавмига кўрсатган иноятларингиз таҳсинга сазовордир.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Шуарога саховатнинг етти дарвозасини очишларига аминман.* Ойбек, Навоий.

ШУБА [нем. Schaubе — узун ва кенг кўйлак < итал. giubba < а. جبّه — ип газламадан қилинган кенг енгли уст кийим] Авраси мўйнали устки қишки кийим. *Бесўнақай шуба кийиб, шол рўмол ўраган бир аёл машинадан тушди.* Н. Аминов, Суварак.

ШУБҲА [а. شبهه — ўхшашлик; гумон; тахмин; иккиланиш] Ишончсиз қараш; ишончсизлик, гумон. *Кимдан шубҳанг бор?*

Шубҳага солмоқ. Шубҳага тушмоқ. Шубҳада қолмоқ. Шубҳа туғдирмоқ. Шубҳа билан қарамоқ. ■ *Хаёлингдан шубҳани қувла, Юрагингда сақлама тугун. Уйгун. Хотинда ҳаяжон ва энтиқиш ҳолатлари бор эди. Шунинг учун қўрбошининг бояги шубҳаси яна кучайди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Унинг кўкимтир юзидаги изтироб таажжуб билан, таажжуб шубҳа билан алмашди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё. Кўнглини.. шубҳалар, совуқ ваҳималар қоплаб, ўзини беҳол сезди. Ҳ. Фулом, Машғал.*

Шубҳа йўқ айн. шубҳасиз. *Шубҳа йўқким, ёв қадами топажак барҳам. Ғайратий. Шубҳа қилмоқ* Шубҳада бўлмоқ; шубҳаланмоқ. *Бу гаплар амирзода қулоғига етиб борганига асло шубҳа қилмаса ҳам бўлади. Мирмуҳсин, Меъмор. Бзовтадир элимиз — Юртимизга кирган ёв, Шубҳа қиламиз дарҳол, Бемаҳал юрса биров. Ҳ. Олимжон.*

ШУБҲАЛАНМОҚ Шубҳа қилмоқ, ишончсизлик билан қарамоқ; гумонсирамоқ. *Кимдан шубҳаланасан? ■ Сўфи ҳам домлаимом мендан шубҳаланиб, бир неча марта ер остидан кўз қирини ташлаб, хўмрайиб қарадилар. Ғ. Фулом, Шум бола. Йигитлар.. уни шунчалик иззат қилишар эдики, Асрор ота бу жувоннинг оддий тракторчигина эканига шубҳаланиб қолди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.*

ШУБҲАЛИ I Шубҳа туғдирадиган; гумон қилиш мумкин бўлган. *Шубҳали ҳаракат. ■ Алиқулнинг шубҳали ишлар билан банд эканлигини сеза бошладилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Шубҳали одамларнинг ёнига чиқаверманг, ота! Мирмуҳсин, Меъмор.*

2 Шубҳа ифодаланган, шубҳа туғдирадиган. *Тутибу Адолатга қараб, шубҳали овоз билан давом этди: -Назаримда, бир гап борга ўхшайди. С. Зуннунова, Гулхан. Кўплар ундан ҳуркиб, шубҳали назар билан қараб, четланиб ўтар эдилар. Ойбек, Танланган асралар.*

ШУБҲАСИЗ I Ҳеч қандай шубҳа туғдирмайдиган; аниқ. *Ўзбекистон рассомлари эришган маваффақиятлар шубҳасиз. Газетадан.*

2 мод. с. Муқаррар равишда, албатта, сўзсиз. *Шубҳасиз, у ҳақ. Режа, шубҳасиз, бажарилади. ■ Мен биринчи навбатда тарбияни улардан [ота-онамдан] олганман ва уларнинг хислат ва хусусиятлари, шубҳасиз, менга таъсир қилган. С. Айний, Эсдалиқлар.*

Кўшиғимга илҳом берган қиз Олам-олам ҳайдаб кетди ер. Ким кўрса ҳам уни, шубҳасиз, Пахтазорнинг қаҳрамони, дер. Т. Тўла.

ШУБҲАЧИ Шубҳа қилувчи, шубҳа қилаверадиған, шубҳа билан қараш одати кучли. *Мен, тўғриси, шубҳачиман. Ҳар нарсада, ҳар ҳодисада бир иллат кўраман. Ойбек, Нур қидириб.*

ШУВ тақл. с. Бўғиқ шипилловчи товушни билдиради.

Шув этмоқ «Шув» деган товуш чиқармоқ. *Девордан шув этиб тупроқ тўкилди. ■ Ҳалиги йигит мени мўлжалга олган эди, чап бериб қолдим. Бир копток ёнимдан шув этиб ўтиб кетди. З. Дўсमतов, Ёқут. Юраги шув этиб кетди.* Юраги орқасига тортиб кетди; қаттиқ кўрқди. *-Назира! — деди кимдир тўсатдан. Назира овозни дарров таниди, таниди-ю, юраги шув этиб кетди, турган жойида қотиб қолди. Ў. Умарбеков, Ширинсой оқшомлари.*

ШУВАЛАМОҚ қ. шиваламоқ. *Яқиндагина шувалаб ўтган ёмғирдан кейин ҳаво муссаффо. С. Анорбоев, Оқсой. Эрталабдан шувалай бошлаган ёмғир куннинг иккинчи ярмида тинди. Р. Файзий, Кишиларимиз қиссаси.*

ШУВАМОҚ шв. айн. **сувамоқ.** Андава билан шувамоқ. *■ Обиджонинг.. яна бир кунни тоқчаларни шуваб ташлаймиз, деб ўртоқларини бошлаб келипти. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. ..деворни йиқитди. Икки кун уриниб, қайта урдим. Бир кун шувадим. А. Ҳамдам, Дастингдан.*

ШУВОҚ I Майда оқиш баргли, ўзига хос ҳидли кўп йиллик ёввойи ўсимлик. *Қатортолдан тушиб, кенг чўлга қиқиш биланоқ онда-сонда шувоқ кўкарган қаттиқ ва тошлоқ ерлар босиб ўтиларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Саксовулзорлар, сийрак ўсган чўл шувоқлари.. орда қолди. «Ёшлик». Ерда — адирларда яшиллик униб чиқаёттир: майсалар, шувоқлар, кўзигуллар.. Ш. Холмирзаев, Сайланма.*

ШУВОҚ II шв. Сувоқ. *Малоҳат музикага маҳлиё бўлиб турган кезде, ер яна тебранди. Синчлар қарсиллаб кетди, шувоқлар дув тўкилди, ҳовлини чанг қоплади. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. Ҳатто том(ни) шувоқ қилдирганда ҳам, бормадим. С. Аҳмад, Суд.*

ШУВОҚЗОР Шувоқ ўсган жой ёки майдон. *Улар узоқ юришди. Қумлик тугаб..*

шувокзорда тушиб олишди. М. Мансуров, Ёмби.

ШУВОҚЧИ айн. сувоқчи. Уста шувокчи янглиғ андавалаб шувалар.. «Муштум».

ШУВУЛЛАМОҚ «Шув, шув» этган товуш чиқармоқ. *Ертўла атрофидан зах тупроқ шувуллаб тўкилди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Табиат ўз тилида роз айтиб шувуллаб экан, йигит бундан ўз қувончининг мадҳини ўқирди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о. *Кўкда булутлар қуюқлаша бошлаб, майда ёмғир томчилари барглари шилдиратиб, шувуллаб бошлади.* Ойбек, Куёни қораймас.

Юраги шувуллаб кетди айн. юраги шув этиб кетди қ. шув. *Бирдан юрагим шувуллаб, яна хушсиздай бўлиб қолдим.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ШУВУТ: юзи шувут бўлмоқ Қилмиши, айби туфайли бошқаларга кўринолмайдиган, уятга қолган, хижолатли. *Алдамчининг юзи шувут, Рози бўлмас ундан элт-юрт.* Мақол. ■ *Бригадиринг юзи шувут бўлиб, тили калимага келмай турганда, Карим кўзига чалинди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Пахтанинг меҳнати зўр, ҳимматимиз ундан зўр. Қондош элар олдида юзи шувут эмасмиз.* Ф. Фулом.

ШУД [ф. شود / شد] Кишидаги бирор ишни удалай олиш қобилияти; лаёқат. *Шуди бор йигит. Унинг ҳеч нарсага шуди йўқ.* ■ [Султонмурод] *Бир йил ичидаёқ чорвачиликни рентабелли соҳага айлантириб қўйди. Йигитга, шуд бўлса, ўргатишга ҳожат қолмайди.* Газетадан.

ШУДГОР [ф. شدكار — ҳайдалиб экин экилган ер] I Ҳайдалган, чопилган ер. -*Картани бешга бўлиб ташладик, — деди Тиллаев шудгорни қўли билан кўрсатиб.* Р. Азизхўжаев, Яшил чайла. *Ноз уйқудан уйғониб, оқ олтинини эслаб, Кўк сабза кийиб, шудгору саҳро безанибдур.* Ҳабибий.

2 Ҳайдаш, шудгорлаш. *Кузги шудгор. ■ Чала қолган далада шудгор..* Ҳ. Даврон. -*Энди бизга жавоб, — қўзғалди раис, — шудгор кечикди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

Шудгор қилмоқ Шудгор ҳолига келтирмоқ; шудгорламоқ. *..ерларни ғўзапоядан тозалаб, шудгор қилиб қўйгандан кейингина уй-рўзгор ишларига қарар, тўй-кўпкариларга борарди.* С. Нуоров, Нарвон.

ШУДГОРЛАМОҚ Экин майдонини, далани ҳайдаб, чопиб қўймоқ; шудгор қилмоқ. *Ўтган йили режани олдин удалаб, дарров ерни шудгорлаб қўйдик.* Газетадан. *Куз бўлгани учун, далаларда фақат шудгорлаш билан банд бўлган тракторчилар қолган.* «Ўзбекистон кўриқлари».

ШУДЛИ Қўлидан иш келадиган; удалабуро, эпли. *Шудли йигит. ■ Баъзи ўтлишудли студентлар эса уни «писмиқ» дейишарди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ўғилларнинг иккови ҳам шудли йигит бўляпти.* Т. Малик, Ажаб дунё.

ШУДРИНГ айн. шабнам. *Эртасига офтоб ғўё тонг шудрингида ювиниб, кечаги чангтўзондан тозаланиб чиқди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Баргларга шудринг инган, Ҳаво қимиздай тинган.* С. Акбарий.

ШУДСИЗ Қўлидан ҳеч бир иш келмайдиган; нўноқ, ношуд. *Шудсиз одам.*

ШУЙТИБ шв. Шундай қилиб. *Шуйтиб, сен ҳам ботира бўлган, Сендай аҳмоқ бунда келган, Суякларинг қилай яқсон, Қўрқмасанг, кел бери томон.* «Ширин билан Шакар». *Яхши шуйтиб гапни ўйлар, Ҳар гапни билиб сўйлар.* «Эрали ва Шерали».

ШУК: шук турмоқ кам қўл. Жим ва хушёр турмоқ. *Бир қўлингиз қилич дастасида, подшо ўтирган тахтнинг орқасида уни қўриқлаб шук турасиз.* Ф. Фулом, Ҳасан Кайфий.

ШУКР [а. شکر — мақтов; миннатдор(чи)-лик, ташаккур] айн. шукур 1.

Ш

ШУКРОНА [а. + ф. شكرانه – миннатдор(чи)лик, ташаккур; раҳмат айтиш] Қаноат ва мамнунлик, шукур қилиш ифодаси. *Эртасига кампир бу севинч-қувончларнинг шукронасига хотин-халажни йиғиб, мушкулкушод ўқиттирди. Файратий, Довдириш. Кўнглингда икки унсур хукмрон экан: бири – тақдири азал шукронаси, бири – қасди жон. С. Сиёев, Ёруғлик.*

ШУКРОНАЛИК Шукур қилиш, қаноатли ва мамнун ҳолат. *Ҳаёт шохлар орасида нигорон бўлиб ўтирган ёрини кўрди-ю, қалбида оғир чўккан дардлари тарқалгандай, шукроналик билан жилмайди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Оқила ва фозила аёлларнинг барчасида ажиб тароват, бахтидан шукроналик.. сезилиб туради. Газетадан.*

ШУКУР [а. شكر – «шукр» с. нинг кўпл.] 1 унд. с. Мамнунлик, қаноат ҳиссини билдиради. *Шунга ҳам шукур. -Соғлигингиз қалай? -Шукур, яхши! ■ Бор эканмиз, минг марта шукур.. дея она ёйди дастурхон. Ҳ. Пўлат.*

Шукур қилмоқ Мамнун ва қаноатда бўлмоқ. [Ҳожиона:] *Қизим.. Ҳожионадай тақводор, меҳрибон, бадавлат хотинга келин бўлиш ҳар қандай қизнинг бахтига учрамайди. Шукур қил, болам! Ҳамза, Бой ила хизматчи. Бундай одам ҳар қандай шароитда ҳам шукур қилиб яшайди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

2 Шукур (эркаклар исми).

ШУКУҲ [ф. شكوه – улуғ(вор)лик, дабдабилик, тантанаворлик; шавкат, савлат] кт. Тантана; улуғворлик; салобат. *Ҳар бир жойда байрам шукуҳи. ■ Моҳира пазанда,*

чаққон, саранжомли, режали келин эди. Унинг қутлуғ қадами билан Исоқ ота вақтидаги оиласининг эски шукуҳи қайтиб келгандай бўлди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Ўттиз икки баҳор ўтди гулга кўмиб ўлкани, Ҳар бирида минг баҳорнинг шукуҳи бор, ҳусни бор. Уйғун. Кўз илғамас уфқ ҳам.. дала-қир ҳам бугун [Латофатнинг] назарида тамоман ўзга шукуҳ, ўзгача бир нафосат кашф этгандек эди. С. Кароматов, Ҳижрон.

ШУКУҲЛИ Шукуҳга эга, тантанавор, улуғвор; завқ-шавқ бағишловчи. *Ҳа, шукуҳли, руҳли баҳслар Худди қалбим қадар азизлар. М. Шайхзода. Нақадар шукуҳли дала йўллари.. яхлит-яхлит пахта пайкалларида тўп-тўп йигит-қизлар, ёш-яланг, хотин-халаж. С. Абдуқаҳор, Олтин водийларни кезганда.*

ШУЛ эск. кт. айн. шу. Шул эрур айбим, Муқимий, мардуми Фарғонаман. Муқимий. ■ -Адолатингиздан бизнинг талабимиз шул! – деди [Отабек] ва кўрбошига қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШУЛОН Камбағал, бева-бечораларга тарқатиладиган иссиқ овқат. *Шулон шўрва. Шулон пиширмоқ. Шулон тарқатмоқ. ■ Қорин кўп оч, На гўжа бор, шулон шўрва Ва на умоч. Ф. Фулом. Азимбой ҳам масжид қурдиргач, Гадоларга тарқатар шулон. М. Али.*

ШУЛҲА с.т. Шелуха. *Сигирга шулха бермоқ. Шулхани қопламоқ. ■ Ҳаммага маълумки, пахтадан турли-туман газлама, ёғ.. шулха олинади. Газетадан.*

ШУМ [а. شوم – бахтсизлик, мусибат; бало, офат] 1 Ёмон фикрдаги; нияти бузуқ; ёмон, ярамас. *Кеча шом вақтида бизникига*

иккита шум йигит келди. Танийман. Хўжайин ҳалигиларни меҳмонхонага киргизиб, эшикларни тақа-тақ ёнди. Ойбек, Танланган асарлар *Хушёр туриб, адашмай, Ҳар шарпани сезаман. Душман қаршилик қилса, Шум бошини эзаман. Уйғун. [Гуландом:] Негаки, шумларнинг қўлига тушиб, не балоларга гирифторм бўлдим. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Бахтсизлик ёки ҳалокат келтирувчи, бахтсизликка дучор қилувчи. *Шум бўрондан чайқалди денгиз, Кўк ҳам аста томчи ташлади. Э. Қамбаров. [Хосият:] Эрларни қаърига тортди шум уруш, Эрларсиз уй файзи тамом йўқолди. Г. Жўраева.*

Шум хабар Кишини гоят хафа қилдиган, жуда қайғули хабар. *Собиржон бу аҳволни кўрган кўзларига, бу шум хабарни эшитган қулоқларига сира ишонгиси келмасди. С. Шамсиев, Сепсиз келин.*

3 Кўлидан ҳар қандай ёмонлик келадиган; айёр, маккор, қув, қилвир. *Шум кампир. ■ -Ҳа, бу жуда ниҳи қайрилган шум халфа, — деди Давлатёр ва Турдивой халфанинг кирдикорини гапириб берди. П. Турсун, Ўқитувчи. Султонов жуда хушёр ва шум эдики, шамол қай томондан келаётганини дарҳол билиб, вазиятга қараб товланарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.*

4 Ярамас қилиқлар қиладиган, ўта шўх, тўполончи. *Ҳалиг шум йигит: жуда гап тополмасанг, бармоғингни мана бундай бифиз қил-да, «кўзингизга қўлимни тиқиб олайми?» дегин, кейин қиз кулиб юборади [деди]. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ШУМЛИК 1 Шум кишига хос иш, хатти-ҳаракат, қилиқ. *Кўқондаги бир мактабда турк афандидан таълим кўриб, ўша афандидан анчагина шумликларни ўрганган экан. П. Турсун, Ўқитувчи. Уртоқ Умурзоқва, кўриб турибманки, сиз ҳам шумлик қилаётирсиз, марҳамат, жавоб беринг, нима мақсад билан келдингиз? Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Бу саҳройи болалар шумлики билмайди. Ўргатиб-ўргатиб, ишга сола берасиз. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Ёмонлик, қайғу-кулфат келтирувчи нарса. *Унинг нарчоғи ҳам, уйқуси ҳам қочган, кўнгли бир шумликни сезгандай, кекса, ҳорғин юзини бетоқатлик кўланкаси қоплаган эди. А. Мухтор, Чинор.*

ШУМОЁҚ Пойқадами бирор шикастликка, ёмонликка сабаб бўлувчи, фалокат, бахтсизлик келтирувчи. *Гул, райҳонга тўлган қирғоғинг Шумоёқлар макони бўлди. Фашист деган одамхўр жаллод Соҳилингдан жой олди, тўлди. Файратий.*

ШУМТАКА с.т. Ниҳоятда шўх, тўполончи бола. *Ҳозир тўполон кўтаришади, миямни қоқиб, қўлимга беришади бу шумтакалар, эглаб бўлармиди уларни. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. Қадимнинг одатига мувофиқ, ҳар икки томоннинг шумтака болалари кўчада бир-бирларини қорға думалатиб, бир нафас муштлашиб олдилар. Ойбек, Танланган асарлар.*

ШУМТОЛ Ёғочи қаттиқ, барги патга ўхшаш дарахт. *Урмон зоналарида чинор, зоранг, шумтол, оқ қайин, дўлана учрайди. Газетадан.*

ШУМУРТ Гули оқ, хушбўй бутасимон дарахт ва унинг қора, нордон меваси. *Шумуртнинг гуллари оқ, баъзан пушти рангга эга бўлади. Газетадан.*

ШУМШАЙМОҚ 1 Бўшашган, жунжиккан, эзгин ҳолатда бўлмоқ. *Ичкари ҳовлида кекса Меъмор атрофида қизи ва хотини шумшайиб ўтиришарди. Мирмуҳсин, Меъмор. [Мингбошининг] Ҳамма вақт шосупада талтайиб ўтирадиган йўғон гавдаси мана энди кичрайди, нортуюдек новча бўйи пасайди, ўзи эса совуқда қолган етим боладек шумшайди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Степан болани кўтариб, тепага чиққанда, ярим яланғоч, шалаббо, совуқдан шумшайган, ҳолдан тойган одамларни кўрди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.*

2 Бирор нарсадан хафа бўлиб, қовоғини солмоқ, тўрсаймоқ; уялиб тортинган ҳолатда бўлмоқ. *Давронов рўпарада шумшайиб турган Ҳозига қараб, унинг кўнглидаги безовталиқни сизди. И. Раҳим, Ихлос. Дастлаб ўзини айбдор сезиб, шумшайиб ўтирган бола секин-секин тетикланди. Ойбек, Кўёш қораймас.*

ШУМШУК 1 Қилмиши, ёмон хатти-ҳаракати билан кишига хунук кўриниб қолган, ёқимсиз ҳолатга тушган; ёқимсиз. *Мендан ҳеч ким хабар олмай кўйди. Ҳаммага шумшук кўриниб қолдим. Ф. Фулом, Тирилган мурда. Вали бултур чўлдан берухсат жўнагани, тўғрироғи, қочворгани маълум бўлгач, таниш-билишлари олдидан шумшук бўлиб, ўз*

районига сизмай қолган. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. Тўнсуз қарахт бўлиб келган Муқимий қайнана кўзига жуда шумшук кўринган эди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

2 Шундай ҳолатга нисбатли ҳақоратни билдиради. -Э, шумшук, «Домла-имом оч қолса, бозор кезади, сўфи оч қолса, мазор кезади», деган мақолни эшитганмисан? — деди мулла Мамасолиҳ Худҳуд сўфига. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.

ШУМШУКЛИК Шумшук ҳолат. Она-сиз етим — шум етим, деганларидек, Умид шумшуклик ҳақоратини ўбдон [обдан] тотган етим эди. Мирмуҳсин, Умид.

ШУМҚАДАМ айн. шумоёқ. -Бир марта шаҳардан сизга ўхшаган бир йигит келиб, қишлоқдаги шумқадамларни тўплаб, мажлис қилган эди, — деди мингбоши. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.

ШУМҒИЯ **1** бот. Бошқа экинлар илди-зидан озикланидиган текинхўр ёввойи ўт. Дўстим, нафсни ўз ҳолига қўяверсанг, худди шумғияга ўхшаб, тез ўсиб кетар экан. «Муштум». Тухуминг қуригур шумғия қовун-тарвузинг заволи! Н. Сафаров, Наврўз.

2 кўчма Ўз манфаатини кўзлаб, ўзгалар ҳисобига яшовчи шахс; зарарқунанда. Йўлимиздаги ғовларни ҳам илди-зид олишига имкон бермай, ўз ўрнида юлиб ташлайлик! Шундагина дилимиз кўзлаган порлоқ манзилга шумғияларсиз етиб борамиз. Газетадан.

ШУНАҚА с.т. Шундай. Шунақа гаплар. Шунақа вақтда. ■ Киприк ҳам шунақа узун бўладими? С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон. Шунақа, Тўлаган ака, душман отган тошдан жигар отган увада қаттиқ тегади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ШУНАҚАНГИ с.т. **1** Шу каби; шундай. Қишлоқда шунақанги чиройли қизлар кўп. ■ Бўйи етган қизлар йигитнинг мана шунақанги мардини ёқтиради. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Маънони кучайтиради; шу даражада, жуда. У шахматга шунақанги муккасидан кетганки, агар Фарғонада бу ўйинга жонини тикадиган одам иккита бўлса, шунинг биттаси Аҳмаджонов. «Гулдаста».

ШУНАҚАСИ с.т. **1** Шунга ўхшаган, мана шу каби; шундай. Қаламнинг шунақаси топиладими?

2 Ўша йўлдан, ўша томондан; йўл-йўлақай. Шунақаси уйга кетамиз. Шунақаси магазинга ҳам кирдик.

3 Шу тариқа, шу йўсинда. Сорахон шу куни кечқурун ҳам чиқмади ва шунақаси уч кун йўқ бўлиб кетди. А. Қаҳҳор, Сароб.

ШУНГ айн. шумтол. Шунг барги.

ШУНДАЙ **1** кўрс. олам. Худди айтилганга, кўзда тутилганга ёки кўз ўнгидагига ўхшаш, шунга ўхшаш, шу сингари. Шундай дўст қаерда бор? Шундай вақт келади. Ҳақиқатан шундай бўлиб чиқди. Мен ҳам ёшлигимда шундай эдим. Қаламнинг шундайларидан учтасини танлаб олдим. ■ -Қалай? — деди Сулаймонов трубкани қўйиб, — умрингизда шундай қаймоқ еганмисиз? А. Қаҳҳор, Икки ёрти — бир бутун. Унда [Фуломжонда] шундай нафратнинг туғилиши табиий эди. М. Исмолий, Фарғона т.о. Бу ишлар ичида шундайлари ҳам борки, шошилиниқ қилинмаса, бошқа ишга ҳам таъсир қилиши тайин эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Маънони кучайтиради; шу қадар, шу даражада; шунақанги. У шундай тез юрар эдики.. У ҳеч қачон шундай аҳволга тушмаган эди. ■ Зангори осмон ҳам шундай тиник, шундай бегуборки, кўзни олади. Ойбек, Танланган асарлар. Бўғинлари бўртиб турган узун бармоқларини тугун қилиб, пиджагининг чўнтагига шундай қаттиқ тикдики, чоклари чирсилаб кетди. П. Қодиров, Уч илди-зид.

3 рвш. Айтилган ёки кўзда тутилган бир тартибда, шу зайлда, ана шу тарзда. Хўжаликни шундай бошқариш керак. Сиз ҳам шундай ишласангиз бўлмайдими? ■ Ҳақимбойваччадек хушёр йигит қайда?.. Боёнларимизнинг бари хушёр. Ақли бўлгани учун бой бўлган-да. Шундай эмасми, Салимжон? Ойбек, Танланган асарлар. Шундай қилиб, ёз ҳам ўтди. Ниҳоят, Аҳмаджон аскарний хизматга чақирилди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

Шундай бўлса ҳам Шунга қарамай. У касал эди, шундай бўлса ҳам, ишга келди.

4 Қуйидагича, тубандагича. Бу хотин тўғрисида мулла Норқўзи шундай фикрда: агар фаришта илгари ўтган бўлса — шунинг онаси, энди туғилса — шунинг боласи бўлади, агар ҳозир ер юзига бўлса — шу хотиннинг ўзи. А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин.

5 рвш. с.т. Одатдаги каби, одатдаги сингари, одатдагидек; оддий усулда. Ўзимиз шундай гаплашиб ўтирган эдик. ■ Вагондан энг кейин тушган ва миттигини тиғидан ушлаб, кетмондай елкасига қўйиб, шошмасдан келатган Аҳмаджон: Строй [саф] бўлмасдан,

шундай кетаверсак бўлмасмикан? – деди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

6 Тасдиқловчи жавобни билдиради; ҳа, тўғри. -*Врачмисиз? -Шундай.* ■ [Эшон:] *Катталарни-чи, катталарни ҳам ўқитасизми?* – Шундай, – деб жавоб берди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи.

7 кўм. *взф.* Таъкид, кучайтирув ифодалайди; худди, нақ. *Ишхонамиз театр биносининг шундай рўпарасида.*

ШУНДАЙИН *шв.* Шундай. *Ўлжа бўлиб кетди шундайин тулпор, Учар қушдан ўтар эди жонивор.* «Муродхон».

ШУНДАЙИЧА Қандай бўлса, худди ўша ҳолатда, ўзгармасдан, ўзгартирилмасдан. *Аҳмаджон бир сакраб, [фашистни] бўйнидан сиқиб олди ва шундайича судраб, пастга олиб тушди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

ШУНДАЙЛИГИЧА *айн.* шундайича.

ШУНДОҚ *с.т.* Шундай. *Шундоқ қилиш керак.* ■ *Қанақа уруш бўляпти ўзи? Қачонгача шундоқ давом этади?* И. Раҳим, Чин муҳаббат. -*Шундоқ, устоз, сиз қўяверинг, – деди Заврак.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Ўша хотинбознинг шундоқ шармандасини чиқарайки!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Болохонанинг шундоқ остида, ариқ бўйида буви си чўнқайиб ўтирарди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

ШУНИНГДЕК 1 Шунга ўхшаш, шу каби, шу сингари. *Халқ шунингдек гаплар билан юз ёқдан.. ҳужум қилиб, ҳатто адабсиз сўзлар билан ҳам сўкар эди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

2 *мод. с.* Бундан ташқари, бунинг устига, шу билан бир қаторда. *У довжорак, шунингдек, билимдан киши эди.* ■ -*Шунингдек, раис мажлисни олиб боришда ҳам кўпчиликка ҳурматсизлик қилди.. – деди Элмурод.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ШУНЧА 1 *рви.* Шу қадар, шунчалик, шу даражада. *Шариат, хотинни қаттиқ тутуш керак, дейди-ю, аммо хотинни қанча қаттиқ тутсангиз, шунча ғафлатда қолишингизни пойлайди.* А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. *Ватан агар бўлса бир чаман, Сиз қўйнида хандон гунчалар; Ай, сиз, менинг кичик дўстларим, Ватанингиз севар шунчалар.* З. Диёр.

2 *белг. олм.* Ноаниқ миқдорга ишора қилади; шу миқдорда. *Бир зумда шунча одам йиғилди. Дарров шунча йил ўтиб кетибди.*

Шунча ўйласам ҳам, эсимга келмади. Шунча вақтдан буён қаерда эдинг? ■ -[*Фофир:*] *Шунча қарзим бор эканми? Мен буни қандай узаман, бой ота? Ҳамза, Бой ила хизматчи. Ажаб, шунча невараси борми кампирнинг?* «Гулдаста». *Суюкли бўлсам, шунча балоларга гирифторм этиб, кўча-кўйда саргардон қилиб қўярмиди..* С. Сиёев, Ёруғлик. *Кор қилмади шунча илм, этди қанча саргардон.* А. Орипов.

ШУНЧАЙИКИ *с.т.* Шунчаки. *Саидий гарчи бу сўроқни шунчайики берган бўлса ҳам, Муҳаммадражабнинг жавобидан қаноатланмади.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ШУНЧАЙИН *с.т.* Шунчаки. *Мабодо Бобур шаҳарга қўшинсиз, шунчайин пойтахтни кўриш учун кирадиган бўлса, Бойсунқур мирзо уни туттириб, йўқ қилиб юбориши мумкин эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ШУНЧАКИ 1 *рви.* Жиддий мақсад билан эмас. *У фотографик билан шунчаки шуғулланади.* ■ *Хафа бўлманг тағин, шунчаки айтаётирман-да.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Омон мени эски кеки юзасидан алдаган экан, мен уни шунчаки қизиқчилик қилиб алдаган эдим.* Ф. Фулом, Шум бола.

2 Катта аҳамиятга эга бўлмаган; арзимас, оддий. *Шунчаки гап. У шунчаки бир ашулани эди.* ■ *Улар шунчаки актёргина эмас, балки.. вазият талаб қилса, душман билан юзма-юз олишадиган жангчи ҳам эдилар.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. *Улар шунчаки одамлар эмас, қасд қилиб, изингиздан тушган одамлар.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ШУНЧАЛИК 1 Шу қадар, шу даражада; шунча. *Ўзбек ойим набира масаласида қанча хурсанд бўлса, Отабек шунчалик хафа.. эди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Асқар ота аввал кўрқди, кейин, жувоннинг от чопшини кўриб, шунчалик завқи келдики, отига устма-уст қамчи урганини ўзи ҳам сезмай қолди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. [*Қодирқул:*] *Ажаб одамсиз-да, домла! Битта савил бошни йўқ қилмоқ шунчалик мушкул эканми? Ҳамза, Бой ила хизматчи.*

2 *айн.* шунчаки **1, 2.** *Лекин буларни шунчалик айтиб қўйдим-да. Олдин қилинадиган бошқа иш бор. Ойбек, Танланган асарлар. Гулсум Элмуроддан хафа эмаслигини, шунчалик ўзининг хўрлиги келиб йиғлаганини билдириш учун қайтиб кирди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Шунчалик гап экан, ўзини ҳам диққат қилиб,*

хизматчиларини ҳам ортиқ бўлмас. С. Абдулла, Ўртоқ Холназаров.

ШУНҚОР 1 Лочинсинмонлар оиласига мансуб кучли йиртқич қуш. *Икки шунқор талашса, бир қарғага ем тушар.* Мақол. ■ *Шунқор қанча баланд учмасин, бари бир, ўз уясига қайтади.* Ойбек, О.в. шабадалар. *Қарчиғай, лочин, шунқор сингари кичик йиртқич қушлар майда ҳайвонларни овлашга солинган.* «Фан ва турмуш».

2 кўчма Мард, жасоратли, ботир шахсга нисбатан қўлланади. *Дала шунқорлари бу ерга [клубга] кино кўриш, янгиликлар билан танишиш учун тўпланганлар.* Э. Охунова, Файзли оқшомлар. *Бахт деган келмайди оддий тугунда, Уни келтиради юртнинг шунқори.* Р. Бобожон. *Тез бориб, шунқорларимга айт, Бобурнинг бошини кесиб келган одамга боши баробарлик олтин бераман!* [деди Шайбонийхон чопарга]. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ШУРУП [нем. Schraube – винт] Ёғоч ёки металл деталларни маҳкамлаш учун ишлатиладиган бурама мих. *Шурупни бураб киритмоқ.*

ШУРУ(Ъ) [а. شروع – киришиш, бошлаш]: **шуру(ъ) қилмоқ** эск. кт. Бирор нарсага қиришмоқ; бирор нарсани қила бошламоқ. *Мулла Абдурахмон бутун камолотини ишга қўйиб, имонат ва хаттибликка шурув қилди.* А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

ШУРФ [нем. Schurf] Ер ости бойликларини қидириш ёки тупроқни текшириш учун қовланган, ер юзасига чиқиш йўлига эга бўлган тик ёки қиялама қудуқ. *Ҳазратқулов трасса бўйлаб шурфлар қазилгани, эрта тонгда портлатиш бошланажagini айтди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Онахон тахта зинадан салмоқ билан юриб, котлован шурфига туша бошлади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШУУР [а. شعور – англаш, сезиш, фаҳмлаш; кечинма, ҳис-туйғу; ақл, идрок] кт. Онг, тушунча. *Шоирларда зеҳн ва шуур ўтқир, хаёл денгизи эса теран бўлади.* А. Ҳакимов, Илон изидан. *Майли, ўтмиш ўн йил менга Шуур берди, онг берди.* Ф. Фулом, Менинг шууриим эса зиддиятлар осмонида кезар. С. Азимов, Камалак.

ШУУРИЙ [а. شعورى – ҳис-туйғуга, ақл-идрокка оид] кт. Шуурга, онгга оид, онг

билан боғлиқ. *Чунки мен ҳам ўзга оламларга шуурий саёҳат қиламан.* «Сирли олам».

ШУУРЛИ 1 кт. Маълум тушунчани ўзида мужжасамлаштирган; онгли. *Ҳақиқатан ҳам Зебо шуурли, жўшқин юракли бўлиб этишди.* Р. Халилова, Ушалган орзу. *Энг иродали, мақсади аниқ кишилар.. нурли, шуурли жаҳон барпо этдилар.* Зулфия, Чўққилар.

2 ҳуқ. Ақли расо, эсли (ўз қилмишлари учун қонун олдида жавоб бера оладиган).

ШУУРСИЗ кт. **1** Онгсиз ҳолда, гайришуурий. *Йигит тафаккурдан тамом ажралиб, отга шуурсиз мўлтираб турар, тўриқ эса ер тепинар эди.* А. Ҳасанов, Чироқлар. *Навоий индамасдан орқага қайтди.* *Бошқа хонага кириб, қоғоз ва қалам олди-да, шуурсиз равишда фармон ёза бошлади.* Ойбек, Навоий.

2 ҳуқ. Ақлдан озган, руҳий касал (қилган қилмиши учун жавобгарликка тортилмайдиган).

ШУУРСИЗЛИК ҳуқ. Айбдорни жиноий масъулиятдан халос қиладиган руҳий ҳолат. *Шуурсизлик ҳолатида бўлмоқ.*

ШУ-ШУ Ўша вақтдан бери, ўшандан бери. *Шу-шу у келмайди.* *Шу-шу тавба қилганман.* *Шу-шу соғайиб кетдим.* ■ *Шу-шу Раҳим Саидов қачон Қўқонга келмасин, Теракзорга келиб, битта ош қилдирмаса, кўнгли жойига тушмасди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. *Шу-шу мен мактабга бормаи қўйдим.* Э. Раймов, Ажаб қишлоқ.

ШУЪБА [а. شعبه – соҳа, тармоқ; шохобча; бўлим, филиал] **1** эск. Бирор ташкилот ёки муассасанинг алоҳида бир қисми, бўлим; идора. *1919 йилдан бошлаб Тошкент мусулмон хотин-қизлар шуъбасига раис бўлиб ишладим.* З. Юсупова, Оловли йиллар. *Шаҳар маориф шуъбасининг вакили шу қўрани келиб кўриб, мактаб учун жуда мос, деб кетибди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Ер шуъбасидан тракторни ҳозирдан сўраб қўйиш керак.* Ҳ. Шамс. Душман.

2 мус. Шашмақом таркибига кирувчи олти мақомдаги ҳар бир бўлимнинг номи.

ШУЪЛА [а. شعلة – олов, аланга; машғал] **1** Бирор жисмдан таралувчи нурли энергия; ёруғлик, нур. *Ой шуъласи.* *Хатни чироқ шуъласида ўқимоқ.* ■ *Аммо офтобнинг ўтқир шуъласи Кўксингни парчалаб ёрди бемон.* *Тарихнинг музаффар, нурли йўлидан*

Дадил бормоқдалар наслимиз ҳамон. Уйғун. Шох ўтиннинг ўчоқни тўлдириб ловуллаётган ёлқини қорайган кўчага шуъла сочмоқда. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 айн. ёлқин. Ҳамон машъала шуъласи кўриниб турган ҳовлидан анча узоқлашгач, бир дарахнинг панасига ўтирдилар. С. Сиеёв, Ёруғлик.

ШУЪЛАЛАНМОҚ *поэт.* Шуъла, нур таратмоқ; ярқирамоқ, барқ урмоқ. Қаердан тушаётгани номаълум бўлган кучли нур остида бу ердаги амакиларнинг кийимлари кўз олгудек шуълаланарди. «Ёшлик». Шуълаланиб, шарқираб ётар Кўк сувларда ой синиқлари. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Унинг тепасида шуълаланиб, узоқ-узоқлардан кўзга ташланиб турадиган чироқ. Э. Самандар, Тангри қудуғи.

ШУҒУЛЛАНМОҚ Бирор иш билан овора бўлмоқ; машғул бўлмоқ; иш олиб бормоқ. *Гимнастика билан шуғулланмоқ.* У энди мусиқа билан шуғуллана бошлади. Талабалар билан шуғулланмоқ. ■ Девонга эрта билан кетиб, кеч қайтадиган отаси ўғлининг нима билан шуғулланаётганидан беҳабар эди. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. Киши иш вақтида жамият учун фойдали бўлган ижтимоий меҳнат билан шуғулланади. «Фан ва турмуш».

ШУХРАТ [а. شهرت — машхурлик, таниқлилик; шон, доврўқ] 1 Катта хизмат, талант, одамийлик ва ш.к. эвазига қозониладиган обрў; донг, доврўқ. Бу артистнинг шуҳрати оламга кетган. Донога иш — шону шуҳрат, Нодонга иш — гаму кулфат. Мақол. ■ Авлод-аждодимиз шуҳрати меҳнат, Меҳнатсиз ҳеч кимса тополмас ҳурмат. Газетадан. Машхур қизиқчи халқ орасида шуҳрат қозона бошлаган ёш Юсуфжонни кўрмоқчи бўлиб, унга одам юборади. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

2 Шуҳрат (эркаклар исми).

ШУХРАТЛАМОҚ *кам* қўлл. Шуҳрат-эътиборини қайд этмоқ, эътиборда тутмоқ, ўрнига қўймоқ. У фуқаролар урушининг оғир кунларида халқ оммасини руҳлантириб турди.. зиёлиларнинг фронтлардаги ва фронт орқасидаги мислсиз қаҳрамонлигини шуҳратлади. Газетадан.

ШУХРАТЛИ Шуҳрат қозонган, шуҳрат топган. *Олтин пахта ифтихоринг, Шуҳратлидир пахтакоринг.* Ё. Мирзо. Инсон ўз меҳ-

нати, ўз ишлари, ўзи яратган нарсалари билан гўзал ва шуҳратлидир. Газетадан.

ШУХРАТПАРАСТ [а. + ф. شهرتپرست — шуҳрат ишқивози, шуҳрат кетидан қувадиган] Фақат ўз шон-шуҳратини ўйлайдиган ва доим шунга интиладиган. *У талант-ли инженер. Аммо шуҳратпараст — фақат ўзини ўйлайди.* Газетадан. Сиз билан бизнинг вазифамиз.. ивгогар, шуҳратпараст, мансабпараст шахсларни супуриб ташлашдан иборат. О. Ёқубов, Ларза. Калтабин.. шуҳратпараст кўрқоқлар хиёнатга яқин туради. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ШУХРАТПАРАСТЛИК Шуҳратпарастга хос иш, хатти-ҳаракат, хислат. *Мени безовта қилаётган нарса сизнинг шуҳратингиз эмас, балки шуҳратпарастлигингиз.* Уйғун, Сўнгги пушаймон. Дарҳақиқат, бир қарашда иноқ, дўсара кўринган Қавомнинг мижозида шуҳратпарастлик унсурлари йўқ эмасди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ШЧИ [р. ши — карам ва турли ошқўклар солинган шўрва] Карам, шовул каби кўкатлар солиб пишириладиган шўрва. Шчи пиширмоқ. Шчи ичмоқ.

ШЧИТ [р. шит — тепа; тўсиқ, гов; ҳимоя, бошпана] 1 Бирор зарба, ўқ, учқун ва ш.к. дан сақланиш учун металлдан қилинган ёки бирор қуролга ўрнатилган тўсиқ; ҳимоя қалқони. *Замбар шчити.* ■ Аҳмаджон пулемётнинг қабзасини маҳқам ушлаган ҳолда, шчитнинг тешигидан душманни кузатар, афтидан, шеригининг сўзини эшитмас эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Энига комбинезон кийиб, қўлига электросварка ичитини ушлаб турган [Самад аканинг] юзи менга жуда таниш эди. С. Аҳмад, Иқбол чироқлари.

2 *тех.* Гидротехника иншоотларида: тўғоннинг сув ўтказадиган, сурилиб очиладиган ёки ёпиладиган темир дарвозаси. *Энергетика ва автоматика институти ходимлари.. каналлардаги сув сатҳи ва ўтаётган сув миқдорини, ичит ва затворларнинг ҳолатини автоматик аниқловчи.. асбоблар яратди.* Газетадан.

3 Намойиш қилиш учун бирор экспонат ўрнатилган ёки сурат солинган катта юпқа тахта. *Ёш ишчилар.. газета саҳифаси тасвирланган катта ичитни кўтариб олишган.* Газетадан.

4 махс. Бирор асбоб ёки нарса ўрнатилган тахта. *Электр сўтчигининг ичти. Ўт ўчирувчи асбоблар ичти.*

ШЎЛП с. Оғир нарса суюқликка тушганда, шунингдек, сув қирғоққа ёки бошқа нарсага урилганда ҳосил бўладиган товушни билдиради. *Водийни иккига бўлиб ўтган катта сой шовуллар, қирғоққа шўл-шўлл урилиши эшитилиб турарди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

Шўлп этмоқ «Шўлп» деган товуш чиқармоқ. *Боланинг қўлидаги тош шўлп этиб, сувга тушиб кетди. ■ Бу лаънати каламушлар бочкага шўлп этиб тушади-да, ёққа беланиб олади.* С. Маҳқамов, Шогирд.

ШЎЛТИ-ШЎРВА с.т. Шўрва-шўлти. *Яхшики Исоқ отанинг боғи бор. Ёзда ўрик-узумга оғизлари тегиб туради. Булмаса, шўлти-шўрва билан оёқ чўзиш мумкин.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

ШЎЛҚ тақл. с. Суюқлик ёпиқ идиш ичидан чайқалганда ҳосил бўладиган товушни билдиради.

ШЎЛҚИЛЛАМОҚ «Шўлқ-шўлқ» қилмоқ.

ШЎНФИМОҚ 1 Сув ёки бошқа бир суюқлик ичига кириб ботиб кетмоқ; чўммоқ. *Бир шўнғиб чиқмоқ. Шошган ўрдак ҳам боши билан, ҳам кети билан шўнғийди.* Мақол. ■ *Сувонжон тол тагидаги камарга шўнғиб.. кетарди-да, анчадан кейин қўлида балиқ билан чиқиб келарди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ундаги [ҳовуздаги] зогора балиқ, чўртан балиқ, лаққа балиқлар гоҳ сув юзига чиқиб, ташланган нонларни ер, гоҳ билтанглаб ўйнаб, шўнғиб кетарди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 кўчма Бирор нарса орасига кириб, беркиниб, кўздан ғойиб бўлмоқ, кўринмай кетмоқ, кириб кетмоқ; яширинмоқ. *Қоронғиликка шўнғимоқ. ■ Бўрон ва тўс-тўполонда заха еган ой.. орқадан этиб келган тўядек каттакон булут тагига шўнғиди.* О. Ёқубов, Ларза. *Аҳмад Ҳусайн.. бозорга шўнғиб кетди.* Ойбек, Нур қидириб.

3 Катта тезлик билан пастга қараб отилмоқ, ниҳоятда тезлик билан ерга томон учмоқ. *Бургут бирдан пастга қараб шўнғиди. ■ Самолётлар қора бўрондай тепада гир айланиб, ажалкор қоида ва тартиб билан шўнғийдилар.* Ойбек, Қуёш қораймас.

4 кўчма Ўй, хаёл, қайғу каби ҳиссиётларга қаттиқ берилмоқ, чўммоқ. *Шу чоққа-*

ча мўлтайиб, хаёл ичига шўнғиб ўтирган Кумушбиби бир сесканди-да, кўшиқчи қизларга қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ўзимча неча хил нарсаларни бичиб-тўқийман, аллақандай ваҳималарга шўнғийман.* Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

5 кўчма Иш-ҳаракатга, машғулотга қаттиқ киришиб кетмоқ, берилмоқ. *Ҳакимжон ҳеч кимнинг сўзи, таклифини кутиб турмасдан, аввалгидек ишга шўнғиди-кетди.* С. Зуннунова, Олов. *Ўртага чамадон қўйиб, ўйинга шўнғиб кетдилар.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ШЎП айн. шўлп. *Шўп этиб сувга тушмоқ.*
ШЎППАЙМОҚ Бошқалардан ажралиб ёлғиз қолмоқ; мунғаймоқ; ўксиб қолмоқ, шумшаймоқ. *Шўппайиб ўтирмоқ. ■ Эртага, икки қўлингизни, кечирасиз, бурнингизга тиқиб, участкада битта ўзингиз шўппайиб қолсангиз, нима қиласиз? А. Мухтор, Туғилиш. Бирга ўқишган синфдошлари аллақачон жой-жойларини топшишган эди. Қишлоқда ёлғиз Тошхониева шўппайиб қолди.* А. Мираҳмедов, Ўт юраклар. *Етти бола туққанман. Ҳаммасини тупроққа бериб, биргина қизим билан шўппайиб қолганман.* С. Аҳмад, Чевара.

ШЎР I [ф. شور — тузли, тузи кўп] **I** Меъёридан ортиқ туз солинган, таъми ўтқир (овқат, таом ҳақида). *Шўр овқат. Паловни шўр қилиб қўймоқ. Ачиқ-чучукни шўр қилиб юбормоқ. ■ [Қодиржон:] Ҳали ош вақтида, ошнинг тузини паст қилиб қўйибсан ёки шўр қилиб қўйибсан, деб баҳона қиламан-да, катта жанжал чиқараман.* Ҳамза, Тухтагчилар жазоси.

2 Тузланган. *Шўр балиқ. Шўр карам.*

3 Таркибида туз моддаси кўп бўлган, шўр босган. *Шўр денгиз. Шўр кўл. Шўр тупроқ. Шўр сув. ■ Айниқса, эрта баҳорда бороналаш шўр ерларда катта фойда беради.* Газетадан.

4 от Тупроқ таркибида тузнинг кўплигидан ер бетида ҳосил бўлган туз моддаси. *Ернинг шўрини ювмоқ. ■ Ерда ҳали шўр кўп. Сотиболди отам ҳам менинг фикримни тасдиқлаяптилар.* Н. Сафаров, Хадича Аҳророва. *Ўрмонжон.. шўр босган ердан илон изи бўлиб ўтиб, тўқайга кириб кетган тупроқтепани қамчининг сопи билан кўрсатиб: -Канал! — деди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

5 Тернинг уст-бошга тепишидан кийимда ҳосил бўладиган туз, оқ доғ. *Эртаю кеч тош майдалаб.. елкаларини бир элик шўр босган йиғитлар [дарвишга:] «Йўлингдан қолма!» дейишибди.* С. Анорбоев, Оқсой. *От йўрттириб Юсуф Мадёров келиб қолди. У ҳамон темирйўлки кийишида – эғнида қора китель, тер(и)нинг шўри елкасида оқариб ётарди.* Ш. Тошмагов, Эрк қуши.

Шўр пахта Халқ табобатида: оғриқни ёки шишни қайтариш учун намақобга ботириб ишлатиладиган пахта. *Уч-тўрт [марта] оёғимга шўр пахта боғлаб, уйда ётдим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ШЎР II [ф. شور – изтироб, ғалаён; туғён, жўшқинлик, эҳтирос] **1 фольк.** Толеи паст, бахтсиз, бечора; шўрлик. *Қози, муфти – бари бойнинг чоқари, Камбағал шўр азалдан хизматкори.* Эргаш Жуманбулбул ўғли. *Илоҳим, қурисин подшонинг иши, Кўп бўлдику мендай шўрнинг койиши.* «Ширин билан Шакар».

2 Азоб-уқубат, кулфат; бахтсизлик. *Худо бандасини яратганда, пешонасига чоракор бўласан, деб ёзмасин.. Э-ҳа, камбағалнинг шўрини асти сўраманг.* М. Исмоилий, Фаргона т. о. *Уйласам, ҳар дам ҳамият ўти дилда мавж урар, Солгали душман бошига шўру савдо бораман.* Ҳабибий. *Хоним, тургин шу ваъдада ҳақиқат. Турмасанг, солурман шўру қиёмат.* Ислом шоир.

Вой шўрим с.т. «Энди нима қиламан», «Бу қандай кулфат» каби маъноларни ифодалайди. *Вой шўрим, қўлингга нима қилди?* С. Зуннунова, Гулхан. **Пешонаси шўр** Қисмати ёмон, иқболи паст, бахтсиз. *Отасининг аччиқ ҳикоясини эшитган Полвон билан Бекжон ўз пешоналарининг шўр эканига ачиндилар.* Ж. Шарипов, Хоразм. **Шўри қуриди** Бахтсизликка йўлиқди, хароб бўлди. *Ҳеч ким унинг сўзини қайтармади, қайтара олмайди-да. Нега десангиз, ким унинг айтганини қилмаса, шўри қурийдий деяверинг.* А. Муҳиддин, Характеристика. **Шўри курсин** Аҳволига вой, ҳоли хароб. *-Улуснинг шўри курсин! – деди Тоҳир. – Касофат подшолар урушмай туролмаса.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. **Шўрига шўрва тўкилмоқ** Бахтсизликка йўлиқмоқ, иши, аҳволи ёмон бўлмоқ. *-Сиз қаерда бўсангиз, биз ҳам ўша ерда бўламиз. Офтобда шерикчиликда қатиқ ичган одамлар охиригача бирга бўлиши керак.*

Бўлмаса, шўримизга шўрва тўкилади, – деди Одил Эгамбердига. Б. Раҳмонов, Юрак сирлари. **Шўринг қурғур** Бечора, шўрлик. [Фофир домлага:] *Ахир бу дуолар, ривоятлар ниқобига яширинган зулдан, жафолардан биз шўринг қурғурлар кимга дод деймиз? Кимга?! Ҳамза, Бой ила хизматчи.* **Шўрини қуритмоқ** Бахтсизликка дучор қилмоқ, хароб ёки расво қилмоқ. *Бир сартарош йиғит ўзини, муаллимман, фалон мактабда дарс бераман, деб гулдек Кариманинг шўрини қуритгани ҳақиқат-ку!* Мирмуҳсин, Умид.

ШЎРА I [ф. شور – шўр ер, захоб ер] Ташландиқ ерларда, экин майдонларида говлаб ўсадиган, баргларининг усти ялтироқ, ости кулранг ёввойи ўт. *Ариқнинг нариги ёнида какра, сулурги, шўра, сассиқ-капа, яна алақандай ёввойи ўтлар говлаб ётарди.* А. Мухтор, Опа-сингилар. *Эрта баҳор.. Ёрқиной кўк териб юрибди. Қўлидаги сирланган тоғорани у ердан бу ерга сурар, у ён-бу ёнига эланиб, отқулоқ, исмалоқ, жағ-жағ, момақаймоқ, ялтиз, шўра қидирарди.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

ШЎРА II Токнинг (узумнинг) тўпгули, гунчаси. *Токлар шўра чиқариб қолибди.* ■ *Биринчи хомтоқни ток новдаларида шўра пайдо бўлишига қараб, апрель ойининг охирида.. ўтказиш маъқул.* М. Собиров, Хомтоқ.

ШЎРАЖРИҚ Шўр ерларда ўсадиган, бошоқдиларга мансуб кўп йиллик ўсимлик.

ШЎРАЗОР [ф. شورەزار – шўр ер, шўрланган тупроқ] Шўра кўп ўсадиган ер, шўра билан қопланган майдон. *Бу ер илгари ташландиқ шўразор эди.* ■ *Маст учун гулзор билан шўразор баравар – янчиб ўтаверарди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Униб гуллар, Ҳабибий, шўразор айланди гулзора, Жаҳонга бўлди ўрناق шавкату шоним каналлардан.* Ҳабибий.

ШЎРАК I [ф. شورک] **1** Тузли, шўр.

2 Баъзи овқат номларини билдирувчи қўшма сўзлар таркибида ишлатилади, мас., *нўхатишўрак.*

ШЎРАК II айн. **қамғоқ.**

ШЎРАЛАМОҚ I **1** Пўст ташламоқ, қуруқшамоқ (баданда, юз-кўзда ҳосил бўладиган енгил тери касаллиги ҳақида.) *Кичкинтойингизнинг юзи шўралаб ёки қуруқлашиб кетмасин десангиз, унинг юзини совун билан кўп ювманг.* Газетадан.

2 айн. шўрламоқ 1. Боланинг авзойи бадани шўралаб кетибди. ■ Пастдаги икки хонанинг гиштлари захкашликдан шўралаб, оқариб кетган. Мирмуҳсин, Умид. [Рўзимат отанинг] Бор бисотидаги битта чопонининг ҳам бари йиртиқ, дўпписининг жияяги шўралаб кетган эди. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

3 с.т. Шўра ўсимлиги билан қопланмоқ, шўразорга айланмоқ (ер ҳақида). Қаровсиз қолган дала шўралаб кетади.

ШЎРАЛАМОҚ II Гуллаш олдидан шўра, гунча ҳосил қилмоқ, шўра чиқармоқ (ток ҳақида). *Токлар зангидан баргигача шовул-шоғул шўралапти, ўриклар-чи, шохи ғўралапти.. Боғ меваси олган билан одош бўлмапти.* Ё. Шуқуров, Уч савол. *Тоқим шўралади, занги сув очиб, Барглар қўлтиғида инғичка новда.* С. Акбарий.

ШЎРВА [ф. شوروا / شوربا – гуруч, гўшти суюқ овқат; мастава] Гўшт, пиёз, картошка ва б. сабзавотлар солиб пиширилдиган суюқ овқат. *Қайнатма шўрва. Қовурма шўрва. Товуқ шўрва. Шўрва пиширмоқ. Шўрва ичмоқ. Эти – этга, шўрваси – бетга.* Мақол. ■ *Дастурхон устидаги кosalардан иссиқ ва ёғлиқ шўрваларнинг ҳовури чиқиб турарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *-Ҳозир сизларга қулинг ўргилсин қайнатма товуқ шўрва қилиб бераман, – деди Аҳмад.* Ф. Мусажонов, Меҳмонда. *Бизникилар: «Карам шўрва ичмаймиз, тўнғиз гўшти солади», дейишган эди, гўшт-ёғни ҳам ўз қўлимизга берадиган бўлишди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Арзоннинг шўрваси татимас қ. татимоқ

2. Пул бўлса, чангалда шўрва Пул, бойлик етарли бўлса, ҳар қандай нарсага эришиш мумкин, деган маънони ифодаловчи мақол. **Шўрига шўрва тўқилмоқ қ. шўр 2.**

ШЎРВА-ШЎЛТИ Ёвғон суюқ овқатларнинг умумий номи (фақирона овқат ҳақида). *Энг бемаза, энг арзон шўрва-шўлтини қайнатиш учун ҳам игна билан қудуқ қазии керак бўлар экан.* Ойбек, Танланган асарлар.

ШЎРДАНАК [шўр I + данак] Намакобга солиб олиб, кулга ўхшаш махсус тупроқда қовуриб тайёрланадиган данак. *Султон қоз халтани тўлдириб харажат қилди: қайноқ патири, шўрданақ, ҳолва.* Х. Султонов, Онамнинг юрти. [Ўрикнинг] *Мағзидан ҳолва*

қилиш, намакобга солиб олиш, пўчоғи билан қовуриб, самарқандча шўрданақ тайёрлаш мумкин. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. *Самарқанднинг шўрданаги, нўхатини ҳам Дунё кезиб тополмайсиз, сўзим чин, иним.* Н. Назруллаев.

ШЎРИ(Й)ДА [ф. شوریده – ҳаяжонланган, бесаранжом; жўшқин, эҳтиросли ошиқ; кўзғолон кўтарган] эск. кт. Бечора, шўрлик. *Булбули шўрийдани ҳуснинг кўрага этма зор, Дилни берганман сенга, рухсори олингни кўриб.* К. Яшин, Ҳамза. *Ҳар қайда ғарибу нотавону Шўрийдага меҳрибон Муқимий.* С. Абдулла.

ШЎРИШ [ф. شورش – тузи кўплик, шўрланганлик; тугён, ҳаяжон; кўзғолон, исён] **1 қ. савдо II.** *Эрталабдан бери бошига тушган шўришларни бир-бир ўйлаб, дунёда шу бугунгичалик абгор бўлмаганлигини эслади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Аҳмад мирзонинг номуносиб ҳаракати сабабли Хўқанд, Ахси-кент, Андижон вилояти устига тушадиган шўриш у зотнинг дилига алам берди.* Мирмуҳсин, Меймор.

2 Ёмон иш; жанжал, ғавғо. *-Мени бирон машинада тезда Тошкентга жўрнатинг! Бу қизингиз тушкур бир шўришини бошлаганга ўхшайди, – деди Нафисахон Пулатжон акага.* Мирмуҳсин, Умид. *-Ахир нега алдадинг мени, нега яширдинг бу шўришини-а?! – деди Ҳаққул ота.* Ҳ. Назир, Сув гадоси – оқпадар. *Бу даҳшат олдида рангимиз сомон! Деб шўриш солибди, лекин йўқ нафи.* Миртемир.

ШЎРИШЛИ кам қўлл. Шўриши бор, шўриш келтирувчи. *Келиб шўришли бир ўт тушди жонга, Ўтиб жондан, туташмоққа жаҳонга.* Ҳабибий.

ШЎРЛАМОҚ I Таркибидаги туз моддаси сиртига тепиб, тузли оқ доғлар ҳосил қилмоқ, шўр босмоқ. *Пойдевор гишти захдан шўрлаб кетибди.* ■ [Қўлтойнинг] *Азбаройи терлаганидан, чакмонининг елкаси шўрлаб-оқариб кетган эди.* Газетадан.

2 айн. шўрланмоқ. *Ерларимиз шўрлаб кетгани учун яхоб беряпмиз.*

ШЎРЛАНМОҚ Таркибида туз моддаси ҳосил бўлмоқ; ортиқ даражада шўр бўлмоқ. *Сув ҳам шўрланиб, сифатини йўқотади.* Газетадан. *Шўрланган тупроқлар қишлоқ хўжалиги экинларининг ҳосилдорлигини кескин пасайтириб юбориши ҳаммага маълум.* «Фан ва турмуш».

ШҶРЛИ I Таркибида тузи бор, шўр босган. *Шўрли ерларни ювиш.*

ШҶРЛИ II айн. **шўрлик 2.** *Узоқларда жонсиз кўринган, Овуллар ҳам йиғлаб ухлаган. Саҳар туриб шўрли хотинлар, «Тангрим» деган, тўлиб йиғлаган. Ҳ. Олимжон. Қалмоқ келар ўз ҳолидан беҳабар, Келиб, қирғин топмасин-да, шўрлилар. «Алпомиш».*

ШҶРЛИК I Шўр ҳолат, шўр эканлик. *Овқатнинг шўрлиги. ■ Яқинда [Чортоқда] қовланган қудуқдаги сувнинг шўрлик даражаси Қора денгиз сувига жуда ўхшаш. Ф. Сирожиддинов, Чортоқ ҳавоси.*

ШҶРЛИК II I Толеи паст, бахти қора; бечора. *Отам шўрлик бу мусибатга бардош беролмади, фарзанд доғи чинор қоматини букди, сўнг қўлатди. Н. Сафаров, Оловли излар. Бойвачча ака, отамга шафқат қилинг, у шўрлик жўжабирдек жон, хонадонимизнинг ризқ-рўзи ўтиб турган бир парча еримизга кўз тикманг. К. Яшин, Ҳамза.*

2 Ачиниш билдиради; бечора. *«Байт» туфайли юз берган кўнгилсизликдан шоир шўрлик хабарсиз эди, албатта. Н. Аминов, Суварак. Опам шўрлик ўша жойда бекиниб ётиб, тонг оттирган экан. С. Нуров, Нарвон.*

3 айн. **шўриш.** *Бир кафт тупроқ билан барча фалокат, Барча шўрликлардан чиқмоқ бўладир. Ҳ. Олимжон.*

ШҶРО [а. شور / شورى – маслаҳат; кенгаш] тар. **1** Совет ҳокимияти (советлар)нинг 20-аср 20–40-йилларигача ўзбек ва б. туркий тилларда ишлатилган номи (1990 йиллар охирида ўзбек тилида яна қўллана бошлади). *Керенский ҳукумати ағдарилиб, шўролар ҳукумати тuzилди. Н. Сафаров, Оловли излар. Шўролар ҳокимияти бойнинг мол-мулкларини мусодара қилди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.*

2 Ўша даврларда сайлаб ёки тайинлаб қўйиладиган бошқарув-раҳбарлик, давлат ёки жамоат органи ва у жойлашган жой. *Давлат план комиссияси ташкил қилиниб, унга нозирлар шўроси раиси муовини Турсунхўжаевни бошлиқ қилиб тайинлаиди. Ж. Шарипов, Хоразм. Қишлоқ шўроси Учқўлоқ қишлоғига жойлашган. А. Қодирий, Обид кетмон.*

ШҶРПЕШОНА [шўр I + пешона] айн. **пешонаси шўр қ. шўр II.** *Бу шўрпешоналарга раҳм қилувчи, уларга кийим-бош бергувчи, улардан ҳол сўрагувчи йўқ эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ШҶРТАК Бироз шўр, шўрроқ. *Шўртак мағиз. Шўртак қурт. ■ «Дадажоним, меҳрибоним!» Бу сўзлар [Ёрқинойнинг] чарос кўзларидан лабига юмалаб тушган шўртак ёшига йўгирилиб чиқди. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.*

ШҶРТАНГ с.т. Шўртак. *Туялар ўз ташналигини денгиз суви ва бошқа шўртангроқ сувлар билан қондира алади. «Фан ва турмуш».*

ШҶРТОБ [ф. شورتاب] айн. **шўрхок.** *Тупроқнинг шўртоб ҳиди, қуёшнинг тафти, эрта баҳорнинг юзларни ялаб қотирувчи шабадаси.. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.*

ШҶРТУМШУҚ Одамга эл бўлмайдиган, аралашмайдиган; одамови. *Мен тунунтириб кетаман шўртумшуққа; улар бизнинг тилни ўрганишсин. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. Даф бўл, фалокат шўртумшуқ, Тегирмонда туз еган суқ. Ҳамза, Қузғунлар.*

ШҶРТУПРОҚ айн. **шўрхок.** *Беда, макка-жўхори каби озуқабоп экинларга авваламбор камҳосилли, шўртупроқ ерлар ажратилган.. Газетадан.*

ШҶРХОК [ф. شورخاک – шўр тупроқ, шўр босган ер] Шўр билан қопланган, шўр босган ер. *Тупроқ шўрхок бўлганидан, ёзги самол таъсирида осон кўчиб туради. «Фан ва турмуш». Даштнинг у ер-бу ерида олачалтоқ қор пағалари ётар, уни узоқдан киши оппоқ шўрхоклардан ажрата олмасди. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси. ..шўрхок ерлардаги ғўзани суғориш учун сувчининг алоҳида усталиги керак. Газетадан.*

ШҶХ [ф. شوخ – ўйноқи; ғўзал севгили] **1** Вақтини ўйин билан ўтказадиган, ўйинқароқ; тўполончи. *Эртадан кечгача яйлов далада тинмай ўйнаб чарчаган шўх болаларни бир лаҳзада ва бирдан уйқу олди. Ойбек, Танланган асарлар. Шўх болалар кўп, ғилдирагига бирон нарса суқиб ёки ойнасини олиб кетса, йўлда сарсон бўлиб қолмайлик. С. Нуров, Нарвон.*

2 Ўйин-кулгини, ҳазил-хузулни яхши кўрадиган; хушчақчақ, қувноқ. *Шўх қиз. ■ -О, бизнинг йигитлар жуда шўх бўлади, — деди Муҳаррам ўтираётим, — битта намунаси мана, қошингизда турибди. Шухрат, Шинелли йиллар. Темиржон қишлоқ қизларининг ниҳоятда шўх, ҳазил-мутойиба гапларга чечан бўлишларини кўп эшитган эди. Ж. Абдуллахонов, Орият.*

3 Ўз қилиқлари, ишваси, ноз-карашмаси билан кишини ўзига мафтун қиладиган; ўйноқи. *Шўх кўзлар.* ■ *Неча кундан бери кўрсатмайин васлин соғинтирди, Тарахҳум айласун, ул шўхи жонон бир келиб кетсун.* Ҳамза.

4 кўчма Ўйноқлаб тез ҳаракат қиладиган; ўйноқи. *Машина икки томони залворли тоғлар билан ўралган, илон изи бўлиб, шўх оқайтган сой бўйида тўхтади.* Н. Фозилов, Дийдор. *Мулла Фазлиддин уни шўх от устида чавандоз йигитлардай ўтирганидан ҳам таниди-ю, вужуди бирдан қизиб кетгандай бўлди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

5 кўчма Кишига шодлик бағишлайдиган, ҳазил-мутойиба аралаш, жўшқин; ўйноқи, шўхчан (қўшиқ, ўйин, мусиқа кабилар ҳақида). *Шўх куй. Шўх ўйин.* ■ *Бир-биридан шўх, бир-биридан ўйноқи оҳангларга ёш-яланглар рақсга тушишяпти.* Газетадан. *Фақат ўқтин-ўқтин уруш совуқ нафасини пуркаган кунларда шўх кулгилар фарёд билан алмашиб, даштни зир титратади.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

ШЎХЛИК 1 Шўх хатти-ҳаракат, хусусият, хислат. *Нотаниш бўлса-да, она-келиндяк Кўксидя яшнаган шу фарзанд-чечак, Қийқириб, талпиниб, орттирди ихлос, Қилиғин, шўхлигин севиб қолдим рост.* Ё. Мирзо. *Тўлқинжон.. ҳазил ва шўхликда, ҳар хил*

ўйинлар ва қизиқчиликда ҳаммани ўзига қаратарди. Ф. Мусаёонов, Ҳури.

2 Ножўя одоб-ахлоқ чегарасидан чиқувчи хатти-ҳаракат, тўполон. *Мен қизлик вақтимда у хавфланди, мендан қочишга интилди. Бу яхши бўлди.. Шўхликка берилиб, ўзимни беҳуда шарманда қилган бўлар эдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

ШЎХЧАН 1 айн. шўх. Балки ғамгин бир зотдир у, балки шўхчан бир аёл. А. Орипов. *Муниранинг хатти-ҳаракатларида, шўхчан боқишларида назокат, жозиба бор эди.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Дарё шу ерга келганда анча торайиб, шўхчан оқади.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *..шўхчан ва босиқ тароналар ижодкорларидан бири – таланти ёш бастакор-созанда Салоҳиддин Тўхтасиновдир.* Газетадан.

2 кўчма Ранги кўзга ташланиб турадиган, очиқ рангли, рангдор (газмол ҳақида). *Шўхчан гулли юшоқ пойандоз-гилам тўшалган зинапоядан тушаётганларида, Таманно Тўлани. ? енгидан ушлаб: -Ҳов ана, тоғамлар туриб илар, – деди.* М. Исмоилий, Бизнинг роман.

ШЎХ-ШАТИР Шўхлик билан иш тутадиган, гапирганда ёки бирор иш қилганда истиҳола қилиб ўтирмайдиган. *Шўхшатири «шум бола» бу ерда йўқ эди.* Ф. Фулом, Шум бола.